Engin Geçtan | Hayat

Engin Geçtan

Hayat

metis

Engin Geçtan
Hayat

Uzmanlık alanı psikiyatri olan Engin Geçtan 1975-1987 yılları arasında meslek dışı okuyucular tarafından da ilgiyle karşılanan dört kitap yazdı. Çok sayıda basım yapmış ve yapmakta olan ve kendi bilimsel disipliniyle ilgili bu dörtlünün ardından, psikiyatri alanının çerçevesinden çıkma isteği doğrultusunda roman-senaryo çalışmalarına başladı. Ankara ve İstanbul'daki dört üniversitede öğretim üyeliği yapmış olan Engin Geçtan halihazırda üniversitedeki part-time görevi dışında klinik çalışmalarını psikoterapist olarak sürdürmektedir. Metis Yayınları'nda yazarın *Dersaadet'te Dans, Bir Günlük Yerim Kaldı İster misiniz?, Kırmızı Kitap* ve *Kızarmış Palamutun Kokusu* adlı romanlarıyla, kırk yıllık bir deneyimin ardından psikiyatriye, ülkemiz insanına ve bugün kaosun kenarında yaşanan süreçlere bakışını dile getiren *Kimbilir* adlı kitabı yayımlandı.

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 80060 Beyoğlu, İstanbul

Hayat
Engin Geçtan

© Engin Geçtan, 2002 © Metis Yayınları, 2002

Birinci Basım: Haziran 2002
Dördüncü Basım: Nisan 2003

Yayıma Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen

Kapak Tasarımı: Emine Bora
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Kapak ve İç Baskı: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Cilt: Sistem Mücellithanesi

ISBN 975-342-365-9

Engin Geçtan

Hayat

metis

Başlarken

Birazdan okuyacaklarınız, kendi akışında sürmekte olan bir yolculuğun şu sıralar gelinen yerinden bir şeyler anlatıp paylaşma ihtiyacından kaynaklandı. Geriye dönüp baktığımda, yola çıktığım yer ile vardığım yerin farklılığı önceleri bilinçli zihnime şaşırtıcı gelmişti, ama beni asıl şaşırtan, geçmişte, böyle bir yere doğru hareket etmeyi zaten beklemiş olduğumu fark etmek oldu.

Çoğumuz gibi geleneksel bilim çerçevesinde eğitilip şartlandırıldım, benden beklenenleri oldukça iyi bir şekilde yerine getirip, bana öğretilenlerin beni pek de ilgilendirmemesinin nedenlerini kendimde arayıp bir türlü bulamayarak. Sunulan bilgilerin yaşamdan kopuk olduğunu zaman zaman fark ettiğim halde, deneyimli insanların böyle düşünmediklerini gördükçe bu düşünceyi zihnimden uzak tutmaya çalıştım. Üstelik, daha sonraları, geleneksel bilim dünyasına doğrudan katılıp kendimi bilimciliğin biçimselliği içinde buldum. Ancak yine de bugün, bana uysun uymasın, yaşadığım her şeyin bana bir şey kattığına inanma eğilimindeyim.

Uzmanlık eğitimimi yabancı bir ülkede aldım. Orada yaşadıklarım ve öğrendiklerim bana çok şey kattı ve sanırım benden biraz bir şeyler de götürdü o sıralar, bunu çok sonraları fark ettim. Bugün, farklı dünyaların karşıtlıklarını yaşamış olmamın, sonradan kendi yolumu bulmamı kolaylaştırmış olduğuna inanıyorum. Hatta belki de zaman içinde, dünyanın neresine ait olduğumu ve olmak istediğimi anlamama da katkıda bulunarak. Psikiyatri söz

konusu olduğunda, düşünce düzeyindeki bilgiyi daha çok dışarıdan aldım ve almaktayım, deneyimlerimi ise daha çok burada edindim ve edinmekteyim. Bu durumun bana bir bölünmüşlük yaşattığını sanmıyorum, çünkü günlük yaşamın bilimiyle uğraşan kişiler zaten kitap bilgisiyle gerçekten sahip olunan bilgi arasında sürekli bağ kurma durumundalar.

Bilemediğim bir zamandan bu yana psikiyatriyle aramda zaten bir mesafe yok gibi, bir süredir o artık benim yaptığım bir iş değil. Dolayısıyla neyi nereden edindiğimin de önemi yok. Yine de, yıllardır iç dünyalarını benimle paylaşan insanlar olmasaydı herhalde bu satırları yazıyor olamazdım diye düşünüyorum. Buna bir boyut daha eklendi son yıllarda. İlgilendiğim konuları pek konuşmamama rağmen, insanlar bana ne aradığımı biliyorlarmışçasına kitaplar önerdiler ya da armağan ettiler; nasıl bir sezgi gücüyle bu isabetli seçimleri gerçekleştirdikleri konusunda beni hayrete düşürerek. Hangi şekilde olursa olsun, insanların benimle, benim de onlarla paylaşımlarımızın sonucu edindiklerimin bugününü daha geniş bir kitleyle paylaşmak istedim ve birazdan okuyacaklarınızı kaleme aldım.

Engin Geçtan

En zor şey,
karanlık bir odada
bir kara kediyi bulmaktır,
özellikle odada
kedi yoksa.

KONFÜÇYÜS

"ALIŞAGELDİĞİMİZ düşünceleri altüst eden karşıtlıkların temelinde, içsel yaşantılarımızı normal konuşma diliyle anlatma zorluğu yatar. Çünkü içsel yaşantılarımız, konuşma dilinin sınırlarını fazlasıyla aşar," diyor Suzuki. Bu sözler, birazdan anlatmak istediklerim için de geçerli sayılabilir, içsel yaşantılarımı doğrudan dile getirmeyecek de olsam. Üstelik, anlatacaklarım arasında, örneğin çağdaş fizik gibi alanların bize açtığı kapıların bazılarını aralamayı denerken zorluk daha da artabilir, çünkü fizikçi değilim. Ancak bu konuda sınırlarıma özen göstererek, fizikçi Richard Feynman'ın "Bir alandaki düşüncelerin başka bir alandaki düşünceler üzerindeki etkisi hakkında konuşurken daima gülünç olma tehlikesi vardır" sözünü göz ardı etmemeye çalışacağım. Geçmişte, akademik kalıplara sadık kalarak yazdığım iki kitabın ardından, kendi yaşantılarımdan edindiklerimi doğrudan dile getiren kitaplar yazdım. Ancak, birazdan okuyacağınız metnin ilk paragraflarının uzmanlık alanımın bazı diğer alanlarla ilişkisini de içeriyor oluşu, bu alanlardan alıntıları gerekli kılacak. Pek çok değerli kitap ve makalenin yanı sıra, özellikle, yüksek lisansını fizik ve felsefe, doktorasını psikoloji ve felsefe alanlarında yapmış önemli bir araştırmacı ve bilim kadını olan Danah Zohar'ın dilimize *Kuantum Benlik* başlığıyla çevrilen kitabının, yazdıklarımın ilk bölümlerine önemli katkısı olduğunu belirtmem gerek...

Dünyanın giderek hızlanan değişimi içinde, başlangıçta edindiğimiz dünya görüşleri geçerliliğini bir ömür boyu sürdüremez oldu. Bu durum, her an oluşmakta olan yeni dinamikler doğrultusunda, dünya görüşümüzde de sürekli değişiklik yapma gereğini beraberinde getiriyor. Yeni oluşumları fark edemeyenler ya da fark ettiği halde eskiye tutunmakta direnenler, süregelen toplumsal, kültürel, politik, ekonomik ve diğer süreçlerin kenarında kalıp olan biteni kavramakta zorlanabiliyorlar. Zohar'ın sözleriyle, "Dünya görüşü, görünürde apayrı parçaları bir araya getirip, onları tutarlı bir bütünde birleştirmemizi tanımlar. Kendimize ve dünyamıza ilişkin belirli bir modeli izlemekte olduğumuzu hissetmek, bize kararlarımızın ve eylemlerimizin bir anlamı olduğu duygusunu verir." Dünya görüşü tutarsızlaştığında, insanın kendisini ve başkalarını anlayışı parçalanır ve kendisini yalnız, dışarıda bırakılmış biri olarak yaşamaya başlar. Bir dünya görüşünün ahengini, eskiyen bir dünya görüşünün tükendiği yerde yeni bir dünya görüşünün oluşumu belirler. Bu da insanın kendi deneyimleriyle ve sezgileriyle ne kadar temasta olduğuna bağlıdır. Jung'un sözleriyle: "Son çözümlemede, temel olan şey bireyin hayatıdır... Biz kendi çağımızı yaratırız."

Zohar'a göre, "Geride bıraktığımız yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Batı kültürü ve onun etkisindeki toplumların üzerine yapışıp kalan yabancılaşma, giderek, günümüz insanının temel sorunu haline gelmekte. Bu yabancılaşmanın nedenini oluşturan yanılgılarımız ise yakın zamanlara kadar hiç sorgulanmamış, hatta 'tek ve mutlak gerçek' olarak kabul edilmişti. Geçmişte şartlandırıldığımız düşünce tarzlarımızın sonucu bizler, yalnızca bazı evrim süreçlerinin rastlantısal üretimi sonucu oluşmuşuz da içinde yaşadığımız düzende hiçbir payımız yokmuşçasına davranmaya alıştırıldık. Bizi yönlendiren üst-sistemleri kendimiz yaratmamışız da onlar kendi kendilerine oluşuvermişler gibi yaşamayı sürdürdükçe de üzerimize çöken yabancılaşma duygusunun ağırlığı giderek artmakta." Buna karşılık, son zamanlarda, insana özgü bir nitelik olduğu varsayılan bilinçli zihnin, geçmişte insanlığın kendine ve dünyasına yabancılaşmasına yol açan bir şekilde de-

ğerlendirilmiş olduğunu kabul edenlerin sayısı artmaya başladı. Bu başkaldırıya katılanlar, geçmiş şartlandırılmalarımızın bugün evrene yabancı varlıklarmışız gibi davranmamıza neden olduğunun farkında olanlar. Bu satırları yazma gereğini ve isteğini duymamın başlıca nedeni de bir süredir bu karşı çıkışla özdeşleştiğimi fark etmiş olmam.

Yabancılaşma, insanın üzerine çöken en ağır duygu olmalı, yaşattığı dünyasızlığıyla. Panik atağın ölüm agonisini andıran çaresizliğinden ya da depresyonun iflah olmayacağına inanılan karamsarlığından da ağır. Panik atağa dünyaya yönelik bir imdat çağrısı, depresyona dünyaya yönelik bir öfke eşlik eder, yabancılaşmada ise dünya silinir. Ölmekten korkmamızın temelinde dünyamızı kaybetme korkusu bulunur, çünkü insan ve dünyası bir bütündür. Bu, yaşamazlık sonucu duyulan ve semptom niteliğindeki ölüm korkularından farklı, hepimizde varolan içgüdüsel bir korkudur, hayatta kalmamızı sağlar. Yabancılaşma ağır bir duygu, çünkü dünyasından kopma süreci bir kez üzerine çökmeye başladığında, insanın dünyasıyla yeniden buluşması mümkün olmayabilir. İlişkisizlikle, beklentilerin tükenmesiyle, anlamsızlıkla ve boşluk duygularıyla başlayan yabancılaşma, uç durumlarda intihar eğilimine de neden olabilir. İnsan ancak dünyasıyla birlikte varolabildiğinden, böyle bir durum, doğal olarak, insanın kendi benliğinden de kopmasıyla sonlanabilir.

Yabancılaşmanın, anlık ya da kısa süreli olarak yaşandığı da olur. Bazen insan kendisini, topluluk içinde birlikte olduğu kişilerden kopuk ve ortama tümüyle yabancı hissedebilir. Çoğu zaman ardından gelen "Benim burada ne işim var?" benzeri sorularla kopukluk, düşünce düzeyinde adlandırılarak sona erdirilir. Günümüzde yaşanan "yaygın yabancılaşma"da ise insanlar, bu durumla yüzleşmemek için çeşitli yollara başvurduklarından, böyle bir sürece girdiklerini çoğu zaman fark edemiyorlar. Uyuşturucu madde bağımlılığının yaygınlaşması ile yabancılaşma arasındaki doğrudan ilişki oldukça açık, ancak görünürde uyuşturucu olduğu fark edilmeyen uyuşturucular da var. Bunları ilerki satırlarda tartışacağım.

İnsana ve evrene ilişkin geçmiş şartlandırılmalarımızdan farklı bakışlar Doğulu düşünce ve inanç sistemlerinde öteden beri mevcuttu. Batı kültürü etkisindeki dünyada ise bu farklılık, çağdaş fiziğin bizlere açtığı pencerelerden bakmaya başlandığında iyice belirginleşti. Geçmişimizin ürünü ve halihazırda dünyaya egemen olan üst-sistemler de çevreci kuruluşlardan ya da küreselleşme karşıtı gruplardan gelen ve giderek artan tepkilere muhatap olmaya başladı. Aslında, geleneksel bilim ve düşüncenin yaratısı olan bu sistemlere ilk başkaldırılardan biri, geçen yüzyılın başları gibi oldukça erken bir tarihte Bertrand Russell'dan gelmişti. Russell, insanoğlunun tüm başarılarının ve üstün zekâsının onu yine de mezardan öteye götüremeyeceğini anlatırken şöyle demişti: "...İnsan bu güneş sisteminin sınırsız ölüm denizinde yok olmaya mahkûm olduğunu idrak edebilecek bir öngörüye artık sahip değil ve insan yapısı başarı tapınağının, bir gün kaçınılmaz olarak evrenin yıkıntıları altında kalacağını göremez halde." O yıllarda, Russell'ın bu uzak görüşlülüğünü destekleyecek, izafiyet kuramı, kuantum mekaniği ve kaos olgusu henüz bilim dünyasındaki yerini almamıştı.

Farklı görüşlerin ortaya çıkışıyla, Batı etkisindeki dünyayı hegemonyası altına almış pek çok değer ve ortak kanının sorgulanamaz durumlarının sona erdirilmesi, bir başka trajediyi beraberinde getirdi. Giderek artan sayıda insan, kişisel değerlerinin yaratıcısı olma konusunda artık tek başına bırakılmış durumda. Bunun bedeli, Zohar'ın deyimiyle "...kişisel ve kültürel köksüzleşme olarak ödenmekte..." Ortak değerlerin yerini, herkesin kendi normlarını ve değerlerini kendi bildiğince yaratma çabalarının alması, birbirimizi anlamamızı ve birbirimize ulaşabilmemizi gitgide zorlaştırıyor. İnsanlar, birbirlerine kendi senaryoları doğrultusunda roller verip, karşılarındakilerden bu rolleri gerçekleştirmesini bekler oldular. Sonuç, düş kırıklıkları, kızgınlıklar ve kendimizden kaynaklandığını bir türlü kavrayamadığımız yalnızlık.

Başlangıçta insan konuşmayı bilmezdi. Sonradan fiziksel şiddetin yerine konuşmayı koydu. Günümüzde ise kendisini ve çevresini fiziksel şiddete yönelten sözcükleri kullanmaya başladı.

Sufi düşünür İdris Şah, "Öğrenme konusuyla ilgili sizinle konuşmaya geldim," diyerek kendisine gelen genç bir adamı şöyle anlatır:

"– Şimdi zamanı değil, diye karşılık verir İdris Şah.

– Anlaşılan meşgulsünüz.

– Hayır, şimdi zamanı değil.

– Zamanınız yok demek.

– Zamanım yok demedim.

– Öyleyse neden meşgulüm deyip bu konuşmaya son vermiyorsunuz?"

İdris Şah'a göre, "Genç adam 'Şimdi zamanı değil' karşılığını dinleme kapasitesine sahip değildi. Yalnızca Şah'ın meşgul olduğunu ve zamanı olmadığı yorumunu kabul etmeye programlanmış, 'Şimdi zamanı değil'in, daha sonra, daha uygun bir zamanda anlamına geldiğini anlayamamıştı."

Genç adamın tepkisi bana, günümüz insanının kendisine ucu açık görünen sözlere katlanamamasını, böyle sözleri mutlaka kendince bir nedene bağlayarak kendini rahatlatma ihtiyacını hatırlattı. Vaktiyle Platon felsefesinde idealar dünyası ile yaşanan dünya arasında yaratılmış olan ayrımla başlayan ve yaşantıları lineer dinamiklere indirgeyip, her şeyi neden-sonuç ilişkisiyle açıklamaya çalışan düşünce tarzı günümüzde varlığını yaygın olarak sürdürüyor, yaşamın kendisi ile bilginin birbirinden kopukluğunun yarattığı açmazlarıyla. Dolayısıyla, kaos kuramcısı Stephen Spender'in "Tabii ki insanın ne yapıp edip kendini, adına istatistik denen sıradan kümelerin dışına çıkarması gerek" sözünün ve benzerlerinin, yıllardır geleneksel bilim çerçevesinde çalışmış kişilerce ya da değişime pek açık olmayan kitlelerce hoş görülmemesini doğal karşılamak gerek.

İmam Gazzali'nin "Bir deneyimi yaşamamış olduğu halde onun gerçek olduğunu reddetmek kadar büyük aptallık olamaz" sözüne katılıyorum. Ancak kaos olgusuyla ilgili veriler zaten, kestirilebilirliğin mümkün olmadığı bir gelecek öngörmekte. Neden-sonuç ilişkilerine dayanan kestirilebilirliğin, lineer mantığın

ve genellemelerin geçerli olmadığı böyle bir geleceği kabul etmek, geçmiş şartlandırılmalarımızın önemli bir bölümünden vazgeçme zorunluluğunu kaçınılmaz kılıyor. Yine de yeni bakış açılarını özümsemek eskinin tümüyle iptalini gerektirmez, yalnızca, örneğin istatistiğin bilimdeki yerinin ciddi bir biçimde sınırlandığı anlamına gelebilir. Nitekim gelişmeler de öylesi bir yol izlemiştir ki zamanla, kuantum fiziği klasik fiziğin, kaos olgusu da kuantum fiziğinin kapsamını daraltmıştır. Bugün gelinen yerden nerelere gidileceği ise bir bilinmez.

Batı, Doğu'ya hayatını nasıl
kazanacağını öğretebilir; Batı, zamanla,
nasıl yaşanacağını Doğu'nun ona göstermesini
isteme durumunda olacaktır.

TEHYİ HSİEH

ŞİLİLİ diplomat Miguel Serrano'nun, *Jung ve Hesse, İki Dostluğun Anıları* adlı kitabının Carl Gustav Jung'la çeşitli zamanlarda yaptığı sohbetleri içeren bölümünde, bir ara Hindistan'dan söz edilirken, Jung Hindularla ilgili olarak şunları anlatır:

"Hindular mantıklı olma konusunda olağanüstü zayıftır. Genellikle imgeler ve öğretici öyküler içeriğinde düşünür, mantığa başvurma gereğini duymazlar. Bu aslında Doğu'nun bütünü için temel bir durum... Benim yazılarımda 'Benlik' diye adlandırdığım şey... bireyselliğin bir bütünlük içinde ve olabildiğince doğal ifadesini gerçekleştiren simgesel bir merkezdir. Doğadaki diğer varlıklar gibi insan da kendini ifade etme arayışı içindedir ve 'Benlik' bu bütünlüğe ulaşmanın düşü konumundadır. Hindular bu konuyu öteden beri bilgece işlemişlerdir. Sankya filozoflarının *Purusha* diye adlandırdıkları şey, benim 'Benlik' adını verdiğim şeyle özdeştir ve *Atman* da ona oldukça yakındır. Ama onların tanımlamaları bizlerinkinden farklı ve öğretici öyküler tarzındadır.

"Mürşidine gidip *Atman*'ın ne olduğunu soran müridin hikâyesini biliyor musun? Mürşid müridinin sorusuna 'O her şeydir,' diye karşılık vermiş. Mürid ısrarla sormuş: 'Mihracenin fili de mi?' 'Evet,' der Mürşid. 'Sen de Mihracenin fili de *Atman*'sınız.' Aldığı cevaplardan tatmin olan mürid dönerken yolda Mihracenin fili ile karşılaşmış, ama filin yolundan çekilmemiş, her ikisi de *Atman* olduğuna göre filin onu tanıyacağını düşünerek. Sürücüsü-

nün uyarı çığlıklarına rağmen mürid inatla yoldan çekilmeyince, fil onu hortumuyla kaldırıp yolun kenarına fırlatmış. Ertesi gün her yanı berelenmiş halde Mürşidine giden mürid ona 'Bana filin de benim de *Atman* olduğunu söylemiştiniz, ama bakın bana ne yaptı,' diye başına gelenleri yakınarak anlatmış. Mürşid büyük bir sükûnetle dinledikten sonra ona olay sırasında fil sürücüsünün ne yaptığını sormuş. 'Bana 'yoldan çekil' diye bağırdı' cevabını alınca, 'Onu dinlemeliydin,' demiş Mürşid, 'çünkü fil sürücüsü de *Atman*'dır.' "

Sohbetlerinin bir başka bölümünde Jung şöyle devam etmiş: "...Görebildiğim kadarıyla bir Hindu, Hindistan'da kaldığı sürece, bizlerin düşündüğü tarzda düşünmüyor, daha çok düşünceyi 'algılıyor.' Bu şekil, aslında, düşünmenin ilkel biçimlerine daha yakın. Hinduların ilkel olduğunu söylemiyorum, yalnızca tarzları bana düşünce üretmenin ilkel yöntemlerini hatırlatıyor. İlkel düşünce üretme tarzının özünde, yalnızca anında sonuç alman bilinçdışı bir işlev söz konusudur. Bu tarz düşünce üretme biçimlerini, ancak ilkel çağlardan bu yana gelişimini 'kesintiye uğramaksızın' sürdürebilmiş uygarlıklarda bulabiliyoruz.

"Batı Avrupa'da bizim doğal evrimimiz, kaynağını bizimkinden daha yüksek olan bu eski uygarlıklardan alan 'psikoloji ve spritüellik' gibi olguların ortaya çıkışıyla yolundan saptırılmıştır. Bizler, daha başlangıçta, hâlâ çoktanrılı inançlarımızı sürdürmekte olduğumuz zamanlarda kesintiye uğradık ve bu durum iki bin yıldır böyle sürüp gidiyor. Bence bu kesinti, Batılı insanın zihnindeki bölünebilirliği de açıklıyor. Bizler henüz ilkel bir aşamada iken, Hıristiyanlığın sunduğu sevgi ve incelik gibi görece cilalı öğretileri benimsemeye zorlandık. Böylece Batılı insanın zihninin bilinç ve bilindışı arasında bir kopma yaratılmış oldu. Zihnin bilinç bölümü, kuşku götürmeyecek şekilde, mantık dışından ve içgüdüsel dürtülerden özgürleştirilmiş oldu, ama bireyselliğin bütünlüğünü kaybetmesi pahasına. Böylece, sonunda, Batılı insan bilinci ile bilinçdışı arasında bölünmüş bir varlık haline geldi."

Jung'un kesinti olarak nitelendirdiği ve Hıristiyanlığın Avrupa'da hızlı yayılışı ile yaşanmaya başlayan karanlık dönemde, eski

çağlardaki batıl inançlar ve demonoloji (şeytanbilim), Ortaçağ'ın kendine özgü tanrıbilimsel görüşlerine uygun bir şekilde tekrar ortaya çıkmış, insanlar yeniden şeytanların ve kötü ruhların etkilerinden sakınma çabalarına girmişti. Özünden ve felsefesinden kopmuş biçimsel bir öğretinin baskısı ve yasakları altında sıkışıp kalan insanlar şeytanla işbirliği suçlamalarıyla birbirlerine acımasızca saldırmaktaydılar. Bu amaçla, masum insanlar işkence görmüş, kasaba meydanlarında diri diri yakılmışlardı. Daha sonraları, bu sıkışma, kendine dönük saldırganlığı dışa, kendinden olmayanlara yöneltecek ve Avrupa'nın batısındaki Hıristiyan dünyası deniz aşırı ülkeleri talan edip halklarını egemenlikleri altına almaya başlayacaklardı. Belki de şimdi sıra dünyanın kalanını da talan edip başka gezegenlere yönelmekte.

Özellikle Ortaçağ'ın ikinci yarısında, Avrupa'da yaygın bir grup davranış bozukluğu ortaya çıkmakta idi. İnsandan insana geçen ve geniş kitleleri etkileyen bu salgınlar, günümüz psikiyatrisinin ölçütlerine göre kitle histerileri olarak nitelendirilebilir. İtalya'da *tarantula,* Almanya'da *St. Vitus dansı* olarak adlandırılan ve daha çok dans manileri biçiminde ortaya çıkan bu grup histerileri, sakin bir yaz gününde kişinin adeta arı sokmuşçasına yerinden sıçramasıyla başlıyordu. Neredeyse aynı anda çevredeki diğer insanlar da buna katılarak sıçramaya başlıyor, yollara fırlıyorlardı. Kısa sürede tüm kasaba halkı meydanlarda sıçrıyor, dans ediyor, titriyor, bazıları üstündekileri yırtıp soyunuyor, yerlerde yuvarlanıyor, birbirlerine vuruyor, bazen bol şarap içip şarkılar söylüyorlardı. Bir diğer histeri salgını ise, daha çok kırsal bölgelerde görülen *likantropi* idi. Bu histeri türünde, bir grup insan kendilerinin kurt olduğuna inanıyor ve kurtlara benzer davranışlar gösteriyorlardı.

Histeri salgınları Avrupa'da on yedinci yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Aslında, bu dans manileri Antik Yunanlıların ve Romalıların tanrıları için yaptıkları dinsel törenlere çok benziyordu. Hıristiyanlığın gelişiyle yasaklanan bu ayinler geçmişte toplumların yapısına öyle işlemişti ki Hıristiyanlığın ilk döneminde, zaman zaman yapılan gizli toplantılarla yaşatılmaktaydı. Daha son-

raları, Hıristiyanlığın getirdiği yeni kavramlarla çatışan ve suç niteliğinde olan bu ayinlerin taşıdığı anlam, baskılar sonucu değişmiş ve zamanla kitle histerilerine dönüşmüştü. Bazı Hıristiyan toplumlarda her yıl yapılan karnavallar da bunların günümüzdeki kalıntıları olabilir. Zaten daha sonraları, Batı dünyası kendisini Antik Yunan mitolojisinin mirasçısı olduğuna inandırarak durumu dengelemeye çalışmıştır. Günümüzde bizzat bazı Batılı düşünürler arasında bunun kurmaca bir bağlantı olduğu görüşünü taşıyanların sayısı giderek artmakta. Bu açıklamanın ardından tekrar Jung'un sohbetine dönmek istiyorum:

"Bilimin egemen olduğu bir kişilik, ilkel yanlarından kopuk olduğu için ehlileştirilmeye açıktır, bunun sonucu olarak da biz Batılılar, yüksek disiplinli, iyi örgütlenmiş ve mantıklı varlıklarız. Ama diğer yandan, bilinçdışı kişiliğimizin bastırılmasına izin verdiğimiz için, ilkel insanın bilgeliğini ve uygarlığını anlama ve takdir edebilme imkânından yoksun bırakılmışız. Tabii bilinçdışı kişiliğimiz yine de varlığını koruyor ve zaman zaman denetimden çıkıp patlarcasına ortaya çıkabiliyor. Bu nedenledir ki biz Batılılar, insanları en uç noktalarda şok edebilen barbarlıklara kolayca kayabiliyor, bilim ve teknolojide başarı kazandıkça, keşiflerimizi ve icatlarımızı şeytanca amaçlar için kullanabiliyoruz."

Jung'un bu ifadesi, özellikle Batı ve bu kültürün etkisindeki toplumlara egemen olan, düşünerek yapmak şeklindeki zihinsel sığlığı dile getirmekte. Russell E. Dicarlo bunu "...zihinle yanlış özdeşleşme" olarak tanımlamış. Böyle bir zihin, yaşarken bir yandan da yaşananları gözlemler ve değerlendirir. Bunun sonucu olarak, ruhsal dünyanın önemli bir bölümünden kopuk bir varoluş biçimi oluşmuştur. Bin dokuz yüz ellilerde varoluşçu akım bu açmaza çözüm arayışlarına girmişse de çabalar daha çok düşünce düzeyinde kalmış, olmak ve yapmak bir ikili bölü olarak varlığını sürdürmüştür. Dicarlo'ya göre, "Bizi hayvanlardan farklı kılan bir özellik olsa da, insan tekamülünün en önemli ve değerli kazanımı düşünme ve muhakeme etme yeteneği değildir. Düşünce de içgüdü gibi, yol boyunca sadece bir noktadır." Eckhart Tolle de Descartes'ın, düşünmeyi varolmaya, kimliği de düşünmeye

eşitlemiş olduğunu vurgular. Birazdan bu isyanları karşılayabileceğine inandığım konulara kendi sınırlarım içinde değineceğim: Kuantum fiziği ve Kaos.

Zihinle yanlış-özdeşleşme ifadesi bence bugün yaşadığımız pek çok türde kafa karışıklığını açıklar nitelikte. On yedinci yüzyıl Batı dünyasında Newton fiziğinin yanı sıra gelişen Kartezyen düşünce biçiminin kısıtlarını tartışmadan önce zaman zaman tekrarladığım "Batı kültürü" deyiminin, bu kültürü karalamaya çalışma anlamına gelmediğini belirtmem gerek. Çağdaş fiziğin dünyaya bakışımıza getirdiği değişiklikleri fiziğin ve düşüncenin tarihsel evrimiyle birlikte anlatan Batı kaynaklı kitaplarda da bu deyim böyle kullanılmakta. Kaldı ki burada anlatacaklarıma zaman zaman temel oluşturacak kuantum mekaniği ya da kaos olgusu gibi çağdaş anlayışlar yine Batı dünyasından gelmiştir, nedense başlangıçta daha çok Yahudi kökenli bilim adamlarından.

Fırsat bulduğunda
çılgınlık yapmayan insan
bilge olamaz.

THOMAS FULLER

MIGUEL SERRANO'nun kitabındaki sohbetler geçen yüzyılın ikinci çeyreğinde yapılmış olmalı. O zamandan bu yana dünyada çok şey değişti, muhtemelen vaktiyle İngilizler tarafından "uygarlaştırılamamış" Hinduların bir bölümü daha ilkellikten "çağdaşlığa" geçmiştir. Yine de Jung'un anlattığı, doğaya egemen olmaya çalışmak yerine onun yasalarına itaat eden ve onu anlamaya çalışan Hindular çoğunluğu oluşturuyor sanırım. Hindistan'a hiç gitmedim, gitmeyi düşündüğüm oluyor, ama en azından gitme fikrini neden hep ertelemiş olduğumu biliyorum. Bana göre orası seyretmek için dolaşılacak bir yer değil, bazı insanlar için yıllarını geçirmek isteyeceği bir yer olabilir, dünyaya hangi yüzünden bakmaya çalıştığınıza bağlı olarak. Yine de Jungiyen deyimle persona duyusu ile yaşayan bizlerin, yalnızca arketipleri bilen insanların zihinlerini nasıl kavrayıp özümseyebileceğini anlayabilmiş değilim. Bu nedenle, yitirdikleri cenneti bulma umuduyla oralarda dolaşan Batılılar'ı kendilerine karşı dürüst bulmadığımı söyleme gereğini duyuyorum, gurularla güçlü bağlar yaşayan okuyucularım beni bağışlasınlar. Bu tür arayışların, kendi değerlerini oluşturma konusunda yalnız bırakılmış insanları yabancılaşma duygusundan koruyabileceğini düşünme esnekliğine sahip olduğuma inanmalarını umarak. Çünkü sözlerim, Hindu olarak doğmuş ve öyle kalabilmiş olanlara benzeme umudundan medet uman insanlarla sınırlanıyor. Mao Zedung'un da vaktiyle, Çin dışında kendini Maocu olarak tanımlayan Batılılar'a çok içerlediği ve "Devrimler ithal edilemez" dediği bilinirdi.

İdris Şah *Nasıl Bileceğini Bilmek* (*Knowing How to Know*) adlı kitabında bu konuya ilişkin şöyle diyor: "Esneklikten yoksun olma, günümüzde, hemen hemen her ülkede ve kültürde hepimizin içine işlemiş bir halde ve bu olgu insanlığın varoluşu için ciddi bir tehdit oluşturmakta. Giderek artan sayıda insan bir bilgenin etrafında toplanarak bir şeyler öğrenmeye çalışma eğiliminde: 'Bana yol göster, bilgi ver, şunu ver, bunu ver.' Bu insanlar kendilerini böyle takıntılara kaptırmış olmanın tutsağı durumundalar."

İdris Şah'ın bu sözleri bana yabancı değil. Öğrendiklerimi başkalarıyla paylaşma konusunda cömert olduğumu düşünmeme rağmen, geçmişte bazı genç meslektaşlarım tarafından öyle değerlendirilmediğim izlenimini edindiğim zamanlar oldu. Okunarak öğrenilecek ve yaşanarak öğrenilecek şeyler var; önemli olan bu ikisinin bireşimini oluşturabilmek. Üstelik, bir insanın diğerinden bir şeyler öğrenebilmesi bir ilişki sürecinin akışı içinde gerçekleştirilebilir. Oysa bazı insanların beklentileri, kendilerine hazır bilgilerin sunulması ve kendilerinin bu bilgiyi sonradan kendi başlarına uygulamaya çalışmaları şeklinde olabiliyor. Şahsen, ilişki temelli bir alanda, sonradan kullanmak üzere bilgi depolamadaki tek başınalığın o bilgiyi nasıl yararlı kılabileceğini anlamam mümkün değil. Öğrenme süreci zaman zaman riskler içerir, insanın tanımadığı yanlarıyla yüzleşmesinin rahatsızlığını yaşaması gibi. Bundan kaçınarak öğrenilenler, korteksler arası ilişkiler olarak sınırlanır ve böyle bir temelde kurulacak yeni ilişkiler de bu sınırlar içinde sürdürülebilir. Bence, özellikle psikiyatri gibi alanlar ortak yaşantılar içinde öğrenilebilir, kendini ilişki sorumluluğundan esirgeyerek değil.

Psikiyatrideki ilk günlerimde, sınırları kesin belirlenmemiş bir alanı belirlenebilir hale getirebilmenin boş beklentisiyle, o zamanlar reklamı çok yapılan *Psikoterapi Teknikleri* (*Techniques of Psychotherapy*) adlı hacimli kitabı satın almıştım. Psikoterapi uygulamaları amacıyla buluştuğum ilk kişilerin arasında obsesif-kompulsif türde şikâyetleri olan biri de vardı. Obsesif-kompulsif durumların psikodinamikleri hakkında biraz kitap bilgim vardı, ilk görüşme zaten daha çok, o kişinin hayat hikâyesiyle ve onu

bana getiren yakınmalarıyla ilgili bilgi edinme ile sınırlanmıştı, ama bir sonraki buluşmada "ne yapmam gerektiği" konusunda hiçbir fikrim yoktu. Başvurabileceğim biri de yoktu, eğitim programı gereği kendi başıma bırakılmıştım. Acilen *Psikoterapi Teknikleri*'nin obsesif-kompulsif davranış bozukluklarıyla ilgili bölümüne başvurdum. Tekrar tekrar okudum; çok şey yazılmış, hiçbir şey söylenmemişti. Bu düş kırıklığından önemli bir ders almış olduğumu sonraları daha iyi anladım ve o gün bu gün adı iddialı, içeriği boş kitaplardan uzak durmaya çalıştım. Ancak asıl önemli olan, bu kitabın, hangi psikiyatrik durumda hangi tekniklerin kullanılacağı diye bir şey olamayacağını anlamama yapmış olduğu katkı. Bir süre sonra da asıl öğrenilecek şeyin ne olduğunu yakalamaya başladım, daha doğrusu başlamışım, çünkü bunu idrak etmem zaman aldı. Bu, psikoterapi eğitimimi aldığım kişinin beğenerek izlediğim tarzı idi. Onun tarzını taklit etmeye çalışmadım, zaten edilemez. Ama onun kendine özgü tarzını izlerken farkına varmadan, benim de zamanla kendi tarzımı oluşturabileceğimi ve bunun ısmarlanamayacağını öğrenmişim. Bilgi her yerde vardı, ama ben ustamla birlikte geçirdiğim saatlerde psikoterapinin temel araçlarından biri olan kişisel tarzın önemini öğrenmiştim.

İdris Şah kitabında bu konuyla ilgili bir deneyden söz eder: "Kedilere basit bir iş öğretmeye çalışırsanız bu hayli zaman alacaktır, çünkü dikkatleri kısa sürelidir ve öğrenmeye meraklı değillerdir. Dolayısıyla fazla bir şey öğretilemezler. Yapılan bir araştırmada, bir grup kediye bir işlem öğretilmiş ve her bir kedinin bunu ne kadar zamanda öğrendiği ölçülmüş. Sonra eğitilmiş kedilerden biri, bir grup eğitilmemiş kediyle aynı odaya konmuş. Bu kediler, aynı yaşta, aynı türden, hatta aynı ailedenmiş. Yapılan gözlemlerde, eğitilmiş kediyle aynı odada bulunan kedilerin diğer kedilere oranla elli kat daha hızlı öğrendikleri saptanmış.

"İngiltere'de bu deneyi yapan araştırmacı edindiği izlenimleri popülerize ederek yazdığında ilginç yorumlar yapmış. Bu yorumlara göre deney, Ortaçağ'da büyük artistler ve düşünürlerin etrafında öğrencilerinin neden her an bulunduğunu, yalnızca üstadlarına olan hayranlıklarını yaşayarak, onunla zaman geçirip ona hiz-

met verdiklerini de açıklar. Ustalarıyla birlikte çalışan bu gençler onu izlerken zamanla bir şeyler öğreniyor ve zamanı geldiğinde kendileri usta oluyorlardı. Günümüzde, özellikle Batı dünyasında bu öğrenme yöntemini uygulamak çok zor. Mesleğinin zirvesinde olan çağdaş birinden bir şeyler öğrenmek isterseniz size öğretilen, propaganda, tekrarlamalar ve anksiyete karışımı bir şeyler olacaktır. Uzmanlığında sivrilmiş kişiler size önce kendilerine atfettikleri önemi sunacaklardır ki bu da öğrenme sürecinin kesintiye uğramasına neden olacaktır. Oysa bir şey öğrenen kedi bir farklılık hissetmez, 'Ben önemli bir kediyim, çünkü öğrendim.' demez. Günümüz Batı dünyasında, öğrenmiş olma insana bir tür önem katar. Bu da o insanla sizin aranızda engel oluşturur.

"Eğer bir taşa takılıp tökezlersem o taştan yürüdüğüm yere dikkat etmeyi öğrenirim. O andaki 'guru'm odur, çünkü bana bir şey öğretmiştir. O bana bir şeyler öğretmesini beklediğim biri değildir. Eğer ben bir şey öğrenememişsem öğretici de yoktur. Ne var ki insanlar genellikle, kendilerine guru gibi görünen insanların peşinden gitmeyi seçiyorlar. Oysa insanlık kavramı bundan çok daha yüksektir, çünkü insanlar bireydir, bir öğreticinin sürecinden geçmesi gereken nesneler değil... Başkalarından daha çok bildiğimize inanmak bir yanılgıdır, öğrendiklerimizden daha da ötesini öğrenmeye her zaman ihtiyacımız vardır. Bazen farklı yaşantılara ihtiyacımız olduğu düşüncesine kapılırız, ama farklı yaşantılar diye adlandırdığımız şeyler, aslında, henüz özümsememiş olduğumuz yaşantıların kısmi içerikleridir..."

Olmakta olana olmaması gerekir demenin pek bir anlamı olmasa da insanlara sunulan bilgilerin nasıl özümsendiği konusu bana hep önemli görünmüştür. Melanie Klein'ın geliştirdiği psikanalitik temelli "Nesne İlişkileri Kuramı"na göre: "İnsanlar arası ilişkiler, ilişkilerin insanın iç dünyasına mal edilmiş (*internalized*) imgelerine dönüştürülerek yaşanır. Küçük çocuklar gelişimleri sırasında, özellikle emzirme sürecinin ilk dönemlerinde, ilişki durumunda oldukları kişileri içleştirmekten de öte, 'ilişkilerin kendisini' iç dünyalarına mal ederek yaşarlar." Ancak zamanla çocuk, kendi imgesini (ben), nesnenin imgesiyle (anne) ayrıştır-

maya başladığında durum giderek değişikliğe uğrar ve çocuk ilişkilerin kendisini değil, nesneyi (anne) kendisinden ayrı bir imge olarak iç dünyasına mal etmeyi öğrenir. Bu süreç sırasında çocuğun Winnicott'un deyimiyle "yeterince iyi bir anne" ilişkisi yaşayamaması sonucu çocuğun duygusal gelişimi bu aşamada takılabilir ve yetişkin hayatta kendisi için önem taşıyan kişilerle ilişkilerinde "kişiler"in yerine "kişilerle ilişkisi"ni iç dünyasına mal etmeyi sürdürebilir. Böyle bir durumda kişi diğer insanı "Ben onsuz varolamam" şeklinde yaşar. Hatta çoğu zaman durum, bir yansıtma sürecinden geçirilerek, "o bensiz yapamaz"a dönüştürülür. Bizler bulunduğumuz ilişkiler ağı içinde kendimizi geliştirip zenginleşebiliriz. Ancak yetişkin insanlar olarak, çok yakın olduğumuz ya da bilge konumunda algıladığımız "kişilerle ilişkilerimizi" iç dünyamıza mal ederek yaşadığımızda olgunlaşma sürecimizi durdurmuş oluruz.

İthal öğretiler ya da varolan semavi inanç sistemlerinin yönergelere indirgenerek felsefelerinden uzaklaştırılmış biçimleri hazırca önümüze sunulmakta iken, kendimizden ve dünyamızdan kaynaklanan yeni oluşumları anlamaya çalışarak yolumuzu aramak zoru seçmek gibi görünebilir. Ama böyle bir yol, varolan inançlarımızla günümüz dünyasının gerçeklerinin bireşimine doğru hareket edebilmemize imkân sağlar. Eğer bütünlüğün sadeliğine doğru ilerlemek istiyorsak, hangisi olursa olsun, seçeceğimiz yol zaten kolay olamaz. Bu nedenle, çok yakınımızda oluşan bazı gelişmelerden, lineer ve nonlineer karşıtlığından söz etmek istiyorum. Bu karşıtlıkla ilgili bilinenler günlük hayatımıza yansımaktan henüz uzak da olsa.

Lineer ilişkileri bir doğru üzerinde ilerleyen çizgiyle ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla, lineer ilişkilerin mantığını anlamak da kolaydır. Zohar'ın deyişiyle "Lineer denklemlerin çözümleri vardır, bu nedenle ders kitapları için en uygun malzemeyi oluştururlar. Buna karşılık, nonlineer sistemler alışılagelmiş çözümlere elverişli değildir, bir araya da getirilemezler. Bundan ötürü nonlineer şartlar, genellikle, insanların konuyu basite indirgeyip kolay anlaşılır hale getirmek istedikleri zaman devre dışı

bırakmak istedikleri özellikler arasında sayılırlar." Bir başka deyişle, nonlineer şartlarda belirli bir oyun oynanırken kurallar her an değişebilir, ancak kuralları değiştirmenin bir usulü vardır. Bu şartlar, bir bakıma, psikodinamik psikiyatride doktorla tedaviye gelen arasında yaşananlar için de geçerlidir. Tabii, psikiyatrist kendisini lineer kurallarla sınırlama eğiliminde değilse. Fizikçi Richard Feynman'a göre, "Fizikçiler yapacak tek şey olarak 'İşte şartlar böyle, bakalım bundan sonra ne olacak?' diye düşünmeyi yeğlerler." Bu, varoluşçu psikiyatristlerin, sürekli ve her an anlamaya çalışma ilkesini hatırlatan bir ifadedir. Çünkü anladım dediğimiz anda, nonlineer bir sistemi lineer bir sisteme indirgemiş oluruz. İlkel diye nitelendirilen topluluklarda üst-sistemlerin yerinde doğanın kendisi vardır ve insanlar evrenle doğrudan ilişki halindedirler, doğayı tanır, ondan korkar, onu sever, onunla güçlü bir bağ yaşarlar. Dolayısıyla, onunla sürdürdükleri ilişkiden öğrendikleri ve hayat zaten bir bütündür. Uzak Doğu hayat tarzlarında da düşünce ve hayat birbirinden kopuk değildir ve hayatın zamanı lineer değil, nonlineerdir.

Aslında konu zaman olduğunda lineer (çizgisel) karşıtı olarak döngüsel (*cyclic*) sözcüğünün daha doğru olacağını düşünüyorum. Çizgisel zaman yaşamaya şartlandırılmış birinin zamanını döngüsele dönüştürebilmesinin mümkün olup olmadığını bilmiyorum. Sanırım bu düşünce düzeyinde edinilecek bir şey değil, üstelik bir yaşam biçimi olarak başka boyutları da içeriyor. Son yıllarda Çinli (Hongkonglu değil) yönetmenlerin filmlerini yakından izliyorum. Bu yönetmenlerin yapıtlarında döngüsel zaman insanı şaşırtacak kadar ustaca sergilenmekte. Makedon filmi *Yağmurdan Önce*'de de zamanın döngüsel olduğu izlenimini edinmiştim. Kendi adıma, son yıllarda çizgisel zamandan uzaklaşıp başı sonu olmayan zamanların sarmalını yaşadığımı sezer gibi oluyorum, ama sanki bu ben çocukken de böyleydi. Kendimi döngüsel zamanı anlatacak konumda bulmadığımdan, konuya ilgi duyanlara Reha Çamuroğlu'nun *Dönüyordu* adlı kitabını önermekle yetinmek istiyorum.

İnsanoğlu Platon'un
mağarasından bir türlü dışarıya
çıkamamakta, eski alışkanlığını sürdürerek
hâlâ gerçeğin imgeleriyle
oyalanıp durmaktadır.

SUSAN SONTAG

PSİKODİNAMİK psikiyatri alanında yıllardır sürüp giden çalışmalarımın akışı içinde, insan ve onun dünyasıyla ilgili izlenimlerim tedricen ve kendiliğinden birtakım değişikliklere uğradı, dolayısıyla kendim ve dünyayı algılayış biçimim de. Vaktiyle bana öğretilmiş olan kuramları ve teknikleri kayıtsız şartsız uyguladığımı söyleyemem, ikna olmadan kabullenmek zaten doğama aykırı. Üstelik, psikoterapistin en önemli tedavi araçlarından birinin kendi kişiliği ve kuramlar ile teknikleri kendine göre nasıl yorumlayıp hayata geçirdiği olduğu konusunda çoğu psikiyatrist görüş birliğinde. Ancak geçmişte, çerçeveleri kendimce ne kadar zorlasam da bunun yine de yeterli olmadığını, bir şeylerin hep eksik kaldığını fark ediyordum. Bazen nelerin eksik kaldığını sezer gibi olsam da bunları tanımlamayı başaramıyordum. Hissetmekte olduğum eksikliğin, eksiklikten öte temelin bizzat kendisiyle ilgili olduğunu tabii ki bilemezdim. O sıralar, kuantum fiziğiyle ilgili bir ya da iki kitap okumuş, ancak edindiğim bilgiler düşünce düzeyinde kaydedilmiş, daha derin katmanlarıma inememişti. Üstelik, konunun beni aştığı izlenimini taşıyordum. Bir dostum bana, benim için doğru olan kitabı armağan edene dek. Bu on küsur yıl önceydi sanırım. O kitap beni büyüleyen bir pencere açtı önüme ve o zamandan bu yana o doğrultuda bir arayışı kendimce sürdürmekteyim.

Dünyaya temelden farklı bir bakış açısını özümseyebilmek uzunca bir kuluçka dönemini gerektiriyor. Üstelik konunun bütünü, bugün de beni aşıyor, doğal olarak. Ancak bana açtığı kapı, sorulmamış ve nasıl sorulacağı bilinememiş bazı temel soruların karşılıklarını bulmama yardımcı oldu. Kavrayabildiğim ve kendi sentezime katabileceğim kadarıyla özümseyebildiklerimin hayatıma ve mesleğime nasıl yansıdığını fark etmeye başladıktan sonra da bu değişimi başkalarıyla paylaşmak için beklemem gerekti, bugüne kadar. Mevcut kavramlar ve sözcükler yeterli değildi ve özümsediklerimi anlaşılabilir bir halde dile getirmek meselenin en zor yanıydı. Bu nedenle, daha önce konuyu anlaşılabilir bir şekilde ifade etmiş bazı yazarlardan alıntılar yaparak bu zorluğu aşmaya çalışıyorum. Kuantum fiziği bu metin boyunca zaman zaman, doğrudan ya da dolaylı olarak etkisini sürdüreceğinden, aşina olmayan okuyucum için biraz didaktik de olsa kendimce bir giriş yapmayı uygun gördüm. Atom-altı dünya, bize evrenin doğasını ve gizemini anlatabilecek tek alan olduğu için oradan başlayacağım.

Modern fiziğe göre, atom-altı düzeyde madde belirli yerlerde kesin bir biçimde varolmaz, "varolma eğilimi" gösterir. Keza, atomik olaylar da belirli zamanlarda ve belirli şekillerde kesin bir biçimde oluşmaz, "oluşma eğilimi" gösterirler. Dolayısıyla, atom-altı parçacıkların kendi başlarına hiçbir anlamı yoktur. Ancak, gözlemlenebilir ve ölçülebilir nitelikteki süreçlerle olan bağlantıları içinde anlaşılabilirler. Niels Bohr'un sözleriyle, "İzole edilmiş madde parçacıkları sadece soyutlamalardır. Özellikleri, ancak diğer sistemlerle olan etkileşimleri içinde tanımlanabilir ve gözlemlenebilir." Bu nedenle, atom-altı parçacıklar "şeyler" değil, "şeyler arasındaki bağlantılar"dır ve bu bağlantıların diğer şeylerle olan bağlantılarıdır ve bu böyle sürüp gider. Kuantum mekaniğinde gözlemler hiçbir zaman "şeyler"le sonlanmaz, sürekli bağlantılar ağıyla karşılaşıp durursunuz. İşte bu nedenledir ki çağdaş fizik bize evrenin tek bir bütün olduğunu anlatır. Bu durum, bir bakıma, Sokrat öncesi bir Antik Yunan kavramı olan "varlığın birliği" fikrini çağdaş bir yolla destekler ve bu yer ve za-

man belirsizliği, olaylar arasında neden-sonuç ilişkileri oluşturmaya çalışmayı anlamsız kılar. John Stuart Bell'in de ifade ettiği gibi "Yerel nedenler diye bir şey yoktur." Onların bize yerel görünmesinin temelinde, bütünün bir parçasını onun tümü olarak algılama yanılgısı yatar ve bu yanılgı aslında birazdan tartışmaya açmak istediğim şartlandırılmalarımızın ürünüdür. James Gleick'ın ifade ettiği gibi, "Kaos'un çağdaş düzeyde ele alınarak incelenmesine 1960'lı yıllarda başlandığında... Girdilerdeki küçük küçük farklar çıktıklarında yerini hızla, akıl almayacak büyüklükteki farklara bırakabildiği görülmüştü... Mesela, hava söz konusu olduğunda, bu olgu, yarı şaka yarı ciddi Kelebek Etkisi –bugün Beijing'de kanatlarını çırpan bir kelebeğin havada oluşturduğu dalgaların gelecek ay NewYork'ta fırtına sistemlerine dönüşmesi kavramı– olarak ifade edilmektedir."

Bruce Chatwin, Avustralya yerlileriyle ilgili kitabı *Şarkı Hatları*'nda aborijinlerin mekân duyusunu ayrıntılı biçimde anlatır. Chatwin'e göre, aborijinlerin bizlerin şartlandırıldığı tarzda, şekillendirilmiş ve ölçülebilir bir coğrafyası yok. Çünkü onlara göre mekân, sınırsız bir şarkı hatları ağıdır. Şarkılardan oluşan hatlar belirli noktalarda buluşurlar ve bu ağ giderek yayılır, başı ve sonu olmaksızın, sonsuza kadar. Şarkıları ve şarkı hatlarının buluşma noktalarını biliyor olmaları onların coğrafyasını oluşturur.

Fizikçi Eddington, "Çoğu zaman 'bir'i incelemeyi tanımladığımızda 'iki'ye ilişkin her şeyi bildiğimize inanırız, çünkü 'iki', 'bir ve bir'dir. Ne var ki, böyle düşündüğümüzde 've'yi henüz incelememiş olduğumuzu unuturuz," diye yazmıştı. "Mabedin çanlarının sesini duydunuz mu? Şu anda neyi dinliyorsunuz? Sesleri mi yoksa sesler arasındaki aralıkları mı? Eğer bu sessiz aralıklar olmasa sesler asla bu kadar etkili olmayacaktı," der Krishnamurti de. Batı kültürü etkisindeki düşünce tarzında bize, dikkatimizi incemekte olduğumuz konu üzerine yoğunlaştırmamız ve bu konu dışındaki şeylere dikkatimizi yönelterek dağıtmamamız öğretilir. Krishnamurti'ye göre, "...Bundan çok farklı bir dikkat daha vardır ki bu tür dikkatte zihin hiçbir şeyi dışlamaz, dışarıda bırakmaz. Bu sayede, zihin, dışlamaya çalıştığı şeylerin direnciyle karşılaş-

mayacağı için daha güçlü bir dikkat gerçekleşir. Başka düşüncelerin zihninize girmesini önlemek için, bilerek ya da bilmeyerek, zihnin çevresinde bir direnç duvarı ördüğünüzde zihninizin bütünü değil bir bölümü çalışıyor demektir." Krishnamurti'nin bu sözleri bazen hayat yanıbaşımızdan geçip giderken nasıl olup da göremediğimizi açıklar nitelikte. Çünkü hayat, ayrıntı olarak bakmaya şartlandırıldığımız için göz ardı ettiğimiz yerlerde aslında.

Sekretersiz çalışmakta direndiğim için biraz savrulduğum yıllarda bir hanım beni arayarak randevu talebinde bulundu. Programımın yüklü olduğunu nedenleriyle açıklayarak, talebini karşılamamın mümkün olamayacağını anlattığımda, "Önemli değil," dedi, "Ben öğle ya da akşam da gelebilirim." Bunun üzerine "Hanımefendi bir de ben varım," diye karşılık verdim. Önce bir an şaşırdı, ardından gülmeye başladı, bana hak vererek. Bazen insan ihtiyacından ötürü, o ihtiyacı karşılayacak hizmeti verme konumunda olan kişinin sınırları olabileceğini göremeyebilir. Bu hanımın kendisine gösterildiği anda durumu fark edip talebini geri çekmiş olması bende saygı uyandırmıştı. Ancak günümüzde giderek artan sayıda insan, dostluk ilişkilerine bile yalnızca kendi ihtiyaçları açısından bakma eğiliminde artık. 1970 gibi çok da yakın sayılmayacak bir tarihte yayımlanan ve sonradan klasikleşen *Narsisizm Kültürü* adlı kitabında Christopher Lasch şöyle yazmıştı: "Duygusal olarak sığ, yakın ilişkilerden korkan sahte bir içgörüye sahip, cinselliğin karmaşasına düşkün, yaşlılık ve ölüm korkularıyla dolu yeni narsisistler geleceğe olan ilgilerini yitirmişlerdir." Ve kitabın yayımlanmasının ardından otuz iki yıl geçtiği halde farklı bir yerde değiliz.

Tarihsel evrimi içinde doğadan, dolayısıyla evrenin bütünlüğünden zaten kopmuş olan insan, göç nedeniyle kentlerdeki yığılmanın sonucu bütünden daha da soyutlandı ve kendiyle başlayıp biten kişisel dünyasında iyice sıkışıp kaldı. İnsanlar, dostları, eşleri, sevgilileri, akrabaları olduğu için yalnız olmadıklarına inanıyorlar, ama yine de kendileriyle baş başa kaldıkları anlarda çok daha derinlerde yaşanan soyutlanmışlıklarıyla zaman zaman yüzleşmek durumundalar. Ancak çoğumuz, bu katlanılması zor duy-

guyu yaşamamak için alışagelinmiş ilişki ayinlerine kendimizi tekrar bırakıveriyoruz ya da cep telefonlarına sarılıyoruz.

Küçük çocuk fiziksel gelişimi doğrultusunda evin içinde bir yerden diğerine gitmeye başlayıp zaman zaman yalnız kalmayı seçtiği ya da tek başına oyun oynamaya başladığı dönemde bir yandan kendi dünyasını yaşarken, diğer yandan annesinin evin neresinde olduğunu aralıklarla kontrol eder. İçgüdüsel güvenlik dürtüsü gereği bunu bilmek ihtiyacındadır. Çağdaş iletişim teknolojisi, günümüzde özellikle iş hayatının hızlı dinamizminde ya da bazı acil durumlarda harikalar yaratıyor, ancak cep telefonlarını neredeyse kendi beden imgelerinin bir parçası durumuna getirmiş olan bir kesim, bu teknolojiyi yalnız olmadıklarına ilişkin güvence aracı haline getirmiş bir halde. "Annem yerinde mi?" tarzı haberleşme ağı sayesinde herkes birbirinin o anda nerede, kimle ne yaptığından haberdar olabiliyor. Bir araya geldiklerinde de birbirleriyle paylaşacak hikâyeleri kalmamış oluyor.

Bütünden kopuş sürecinde psikiyatrinin yeri de oldukça düşündürücü. Çünkü günümüz psikiyatrisi de temelini, on yedinci yüzyıl sonrası Batılı entelektüel akımların, "benliğin yalıtılmış bir şekilde varolduğu" modelinden alır. Freud'un görüşleri, dünyanın, birbirinden farklı olduğu için birbirine yabancı benliklerden oluştuğu düşüncesi üzerine oturtulmuştu ve belki de bu nedenle Batı dünyasının düşünür çevreleri tarafından kabulü oldukça kolay olmuştu. Zohar'a göre "Bu etki o kadar büyük olmuştur ki bugün kendimizi algılayışımızı Freud'un bakış açısının çerçevesinden soyutlamak neredeyse mümkün değil." Klasik psikanalizin neden-sonuç ilişkileri üzerine inşa edilmiş olmasının bir başka sonucu da bu kuramın kolayca popülerize edilerek yörüngesinden uzaklaştırılması ve psikiyatri dışındaki bazı alanların da kendilerince yorumlamalarına açık hale getirilerek indirgenmiş olması. Bunun sonucu olarak, örneğin Alexander Chase, klasik psikanalizin çocuğun gelişim dönemlerinden birini dışkılama işlevi üzerinde açıklamış olmasını, "Psikiyatrinin felsefeye en önemli katkısı, tuvaletin ruhun oturağı olduğunu keşfetmiş olmasıdır" sözüyle hafife alabilmiştir. Freud başlangıçta, psikanalizi

fizyolojik bir temel üzerine kurmuş olduğu halde, sonraları bu zemini gereğince vurgulamamış olması bence bir talihsizlik. Eğer başlangıçta dahiyane bir şekilde açıkladığı kateksis kuramını bir kenara itmemiş olsaydı, bugün psikanaliz sulandırılmış yorumlamalara açık olmayacağı gibi, çağdaş fizik ve nörobiyolojiyle kolayca kucaklaşabilecek bir konumda olacaktı. Şahsen, fizyoloji formasyonu olmayanların ya da olduğu halde göz ardı edenlerin psikanaliz kuramını özünden sapmadan yorumlayabileceklerini düşünmüyorum.

Öte yandan, uygulamada, psikanalizin bireyi merkez alan tavrı, insanın kendiyle fazla meşgul hale gelmesine yol açmıştır. Jerome Frank psikiyatrinin aksayan yönlerini tartışırken şöyle diyor: "Tüm farklılıklarına rağmen bütün psikiyatristler, bireyin kendini gerçekleştirmesine öncelik tanıyan bir değerler sistemini paylaşırlar. Bu sistemde birey, kendi değerler evreninin merkezi olarak görülür ve diğer insanlar için duyacağı ilgi ve düşüncelere, ancak kendisini gerçekleştirdikten sonra sıra geleceğine inanılır." Allan Bloom da giderek artan sayıda insanın hem kendine hem de ötekilere yabancılaşmakta olmasında psikiyatrinin payını şöyle ifade etmekte: "Yapılan hata, ne kadar içe yönelimli olursak ve yalıtılmış benlik yolunda ne kadar ilerlersek o kadar az yalnızlık çekebileceğimiz yolunda bir inancın insanlara benimsetilmiş olması idi."

Katıldığım bu eleştirilere rağmen, günümüz psikiyatrisinin bireyi bütünden soyutlayan tavrını aşma çabası içinde olmadığını düşünüyorum. Bu durum, bir bakıma, psikiyatrinin kendisinin de bütünden, hatta tababetin geri kalanından soyutlanmış bir konumda sıkışıp kalmasına neden oluyor. Son yıllarda, felsefe, biyoloji, tarih, politika, fizik gibi alanlarla bağlar kurabilmek için ciddi çabalar göstermekte. Bu çabaların tümünü izlemem mümkün değil. Ancak internet üzerinden katıldığım sınırlı sayıda forumlardan edindiğim izlenim, psikiyatrinin benmerkezciliğinde direnmesi sonucu bu çabaların eklentiler düzeyinde kaldığı ve bu alanlarla füzyon oluşturmaktan henüz uzak olduğu doğrultusunda.

Son yıllarda popüler psikiyatri ülkemizde hayli ilgi görüyor, çok sayıda kitap yayımlanıyor ve okunuyor. Okunanların ne oranda yalnızca düşünce düzeyinde kaldığını, ne oranda okuyucunun yaşantılarıyla bütünleşebildiğini bilmiyorum. Yine de alanımızla ilgili bazı bilgileri meslek dışındaki kişilerle paylaşmamızın yararına içtenlikle inanıyorum ve şahsen, bu satırları yazarken, edinmiş olduğum birikimleri ulaşamayacağım uzaklıktaki insanlara ulaştırabilme çabamın hazzını yaşıyorum. Ancak, bir yandan da psikiyatrist kimliğinin konumu özellikle medya araçlarında ilginç değişimlerden geçmekte. Psikiyatristin insanın ruhsal durumları ve davranışları konusunda uzmanlaşmış olmasının onu bilge mertebesine yüceltmeyeceğini söylememe gerek yok sanırım. Ancak, bana göre, psikiyatrinin kendisini dışındaki dünyalarla paylaşmasının sağduyu ölçüleriyle kendiliğinden çizilmiş bazı sınırları olmak zorunda. Bizler ne dünya olaylarıyla ilgili son sözü söyleme hakkına sahibiz, ne de her konuda söyleyecek şeyi olan varlıklarız. Bu nedenle, istisnai durumlar da olsa, psikiyatriyi iktidar aracı durumuna getirme girişimlerinin, her şeyden önce, mensubu olduğum ve benimseyerek birlikte yaşamış olduğum bir alanı zamanla yıpratacağı kaygılarını taşıdığımı ifade etmek istiyorum.

İnsan, temelde, kendini ilişkiler yaratarak var etme eğilimindedir. Bu eğilimlerini yalın biçimlerde yaşayabildiğinde, yalnızlık, boşluk, yabancılaşma ve yalnızca kendiyle meşgul olma eğilimlerine yer kalmayabilir, evrendeki ilişkiler ağının parçası olabildiği için. Krishnamurti bunu son yazılarında şöyle dile getirmiş: "Dünyadan sorumluyum, çünkü ben dünyayım." Kendi zamanında düşünce düzeyinde kuantum kuramına en çok yaklaşabilmiş kişi olan Jung da bunu benzer bir biçimde ifade etmişti: "Dünyada bazı şeyler yanlış gidiyorsa bu, bireyde bir şeyler yanlış gidiyor, dolayısıyla bende de bir yanlışlık var demektir. Bu yüzden, eğer duyarlı biriysem önce kendimi düzeltmeliyim." Şahsen ülkeleri yönetenleri ve halklarını birbirinden ayrı tutmaya çalışmak gibi bana dürüst gelmeyen değerlendirmelere katılamıyorum. Tarihte kendileri de bazı dönemlerde yöneticilerinin kur-

banı olmuş toplumlar tabii ki olmuştur. Ancak genelde ben, beni yönetenlerin yaptıklarından ve yapmadıklarından, hem kendime karşı hem de ait olduğum toplumu eleştirenlere karşı, bire bir olmasa da bir payım olduğunu düşünebilecek sorumluluğa sahip olmalıyım. İnsanları katletmiş, onları köleleştirmiş ya da gaz odalarında yok etmiş emperyalist ya da emperyalist özentisi ülkelerin halkları da öyle. Halk ve yönetici ayrımıyla bundan tümüyle kaçınmaya çalışmanın, her şeyden önce insanın kendi varoluş sorumluluğuyla bağdaşmayacağı düşüncesindeyim.

Bir atom çekirdeğinin çevresinde dönen elektronu güneşin etrafında dönen dünya gibi düşündüğümüzde, çekirdekle parçacık arasındaki mesafe o kadar büyüktür ki atomu boşluk olarak kabul etmemizi gerektirir. Her ne kadar sinir sistemimiz pek çok şeyi şekil olarak algılamamızı sağlarsa da aslında şeyler boşluklardır. Albert Einstein bunu, "Her şey boşluktur, şekil yoğunlaştırılmış boşluktur" şeklinde dile getirmişti. Batı'nın bugün ulaşmış olduğu yer, aslında, Doğu'da binlerce yıldan beri bilinmekte idi. Heart Sutra'da Buda'nın şu sözleri yer alır: "Şekil boşluktan başka bir şey değildir, boşluk da şekilden başka." Nitekim, bugünkü bakış açımızla, A, B'den yapılmıştır ya da bunun tersidir diyemeyiz, çünkü her şey karşılıklı etkileşimlerden oluşur. Dış dünyaya, zihnimizin içeriğindeki düşünceler ve izlenimler olmadan bakabilseydik yaşadıklarımız bambaşka olurdu. Dış dünyanın olduğu haliyle, öylece algılanabildiği yaşantılara Suzuki Rashi "başlangıçtakilerin zihni" der. Küçük çocuk pencereden, ağaca konmuş bir kuşun sesini dinlerken annesi kuşu gösterip "Bak, bu bir serçe," dediği anda kuş sesiyle yaşanmakta olan birliktelik bilgiye dönüştürülür, kurulmuş olan yalın bağ sona erdirilerek.

Martin Buber, ilişki içinde varolma isteğinin kalıtsal olarak insanın doğasında mevcut olduğunu yıllar önce dile getirmişti: "İnsan ana rahmindeyken evrenle ilişki halindedir, ama doğduktan bir süre sonra bunu unutmak zorunda kalır." Anne bebeğe gülümsediğinde, ondan gelen gülümseme karşılığının bebeğin kendi tepkisi olduğuna inanır ve böylece bebeğini "benim bebeğim" olarak algılama süreci başlatılmış olur. Oysa başlangıçta, bebek

çevresiyle "ilişki kurma" dürtüsünü açıkça yaşar. "Ben"i bilmez, çünkü ilişkiden başka varoluşu tanımaz. Buber bunu, anlamını bozmaktan çekindiğim için tereddütle dilimize çevirmeye çalışacağım, "In the beginning is the relationship (Başlangıç ilişkiden ibarettir)" sözüyle dile getirmiştir. Ona göre, insan ayrı bir bütün olarak varolmaz: İnsan "arada varolan" bir yaradılıştır, ama zamanla bunu iki farklı biçimde yaşamak zorunda kalır: "Ben-sen" ya da "ben-şey."

"Ben-şey" ilişkisi bir "kişi" ile bir "araç" arasında yaşanır, işlevsel bir ilişkidir. Paylaşmadan yoksun bir "özne-nesne" ilişkisidir. Oysa "ben-sen" ilişkisinde, iki insan birbirlerini oldukları gibi, beraberliklerini de bir bütün olarak yaşar. Böyle bir beraberlik, bazı psikoterapi uygulamalarının da kusuru olan ve bir insanın diğerini anlamaya çalışması ya da ona ulaşmak için çaba göstermesinden farklı bir yaşantıdır. Bir başka deyişle bu, "Ben ona şunu verdim, o bana bunu verdi" şeklindeki yaşantılardan farklıdır. Alma ve verme aynı anda yaşanır, adı konmadan, tanımlanmadan. Çünkü Buber'in tanımladığı yaşantılarda tek başına bir "ben" yoktur, "ben-sen" tek bir yaşantıdır. Bu iki farklı tür ilişkinin içindeki "ben"ler de birbirinden farklıdır. "Ben-sen" ilişkisindeki "ben", birlikte olduğu "sen"le olan ilişkisi içinde belirlenir ve şekillenir. Buna karşılık, "ben-şey" ilişkisindeki ben, kendini önemli ölçüde kendine saklar, "şey"i çeşitli açılardan inceler, sınıflandırır, yargılar ve şeyler dünyasında ne işe yarayacağına karar verir. Oysa, ilkel diye nitelendirilen topluluklarda ben-şey ilişkileri en az düzeyde yaşanır. Amerika yerlisi Mohawk Kabilesi'nin deyişiyle: "Unutmayın! Çocuklarınız sizin değildir. Onları Yaratıcı'dan ödünç aldınız."

Bu satırları yazdığım günlerde, terapötik bir beraberlik sırasında karşımda oturan genç adam uzak bir ülkeye seyahat tasarısını anlatırken sözü kız arkadaşına getirdi ve "Onu da götürüyorum," diye ekledi. "Götürüyor musun?" diye hayretle sordum, "Ondan bir paketmiş gibi söz ettin." Anlık bir duraksamadan sonra gülmeye başladı, kendini yakalamış olmanın şaşkınlığıyla. Konuşmamız bu doğrultuda devam ederken bu kez de bir başkası

için "Onu yolladım" ifadesini kullandı, ama durumu benden önce fark edip sözünü tamamlamadan tekrar gülmeye başladı.

Hani bazen iki insan birbirinin varlığında eriyip bir bütüne dönüştüğünde ya da doğayla gerçekten iç içe olabildiğimiz ender anlarda benliğimizin sınırları silinir ya, işte sadece o anlarda hayatımızın ilk günlerindeki "ilişki içinde varolma"yı yeniden yaşayabiliyoruz, bazı insanlar belki de hiçbir zaman yaşayamıyor. İlişki, işbirliği temelinde oluşan bir kucaklaşma. Zorunluluktan ya da insanın kendi isteğiyle de olsa, bir şeyler kazanmak ya da bir şeylerden korunmak amacıyla oluşan beraberliklerde ilişki yaşanamıyor. Oysa insanlar, farkında olarak ya da olmayarak, birtakım beklentilerle birbirlerine yaklaşıyorlar. Çoğu zaman, biri diğerinden, diğeri de ondan kendisini "yaşatmasını" beklerken, şirket ortaklığı benzeri ilişkilerin içinde hapsolup bu kez de beraberliklerin çürümesini bekleyerek. İnsanlar, "Ben ona şunu verdim" ya da "O bana hiçbir şey vermedi" gibi ifadeleri sık kullanıyorlar. Bunu yaparken aslında "ilişkinin kendisine" ne kattıklarını ya da katmadıklarını düşünemiyorlar; aslolanın bu olduğunu bilemediklerinden, belki de örneklerini tanımamış olduklarından. İlişki aynı zamanda, bir şeyleri birlikte yapmaktan mutluluk duymaktır. Önemli olan yapılan iş değil, yapılan şeyin birlikte yapılması ve o şey yapılırken bir bütün olabilmek. Dolayısıyla olmak, yapmaktan önce gelir. Ama artık insanlar, içlerinden gelerek ve sorun yaratmadan, birlikte çalışmaktan haz almaya pek yatkın değiller.

Epey yıl önceydi, terapötik ilişkimiz olan genç kadın odama girdiğinde "Sanırım bana ne anlatmak istediğinizi anladım," dedi ve devam etti: "Bu sabah bir caddede yürürken karşı yönden gelen bir adamı fark ettim, çekiciydi. O anda onun da beni fark ettiğini hissettim. Birbirimize yaklaştığımızda bana gülümsedi, ben de ona. Birbirimizi geçip kendi yönümüzde yolumuza devam ettik, dönüp bakmadım, onun da dönüp baktığını sanmıyorum. Keşke ya da acaba gibi düşüncelerim ve düşlerim olmadığını fark etmek beni şaşırttı, kendimi hafif hissettim." Genç kadın daha önce tanımadığı bir duyguyu yaşamış olduğunu fark etmişti: beklentisizlik.

Her şeye rağmen, doğmadan önce evrenle yaşamış olduğumuz ilişkinin, yani "ilişkinin nesnelerden önce gelme eğilimi"nin, bebeğin çevresiyle olan etkileşimi sonucu ben-şey ilişkisine dönüşmesiyle tümden yok edilmiş olduğunu düşünmüyorum. Derinlerde bir yerde bu eğilim varlığını sürdürmesine rağmen şartlandırılmalardan ötürü yaşantılarımıza yansıyamıyor. Belki de insanların spritüel arayışlara yönelmesinin nedenlerinden biri de bu. Ne var ki, spritüel arayışlarının şekli de çoğu zaman yine bir şeyin beklenmesine dönüşüyor. Aslında yalın ilişki eğilimi, bir kadınla bir erkeğin yolda rastlantı sonucu karşılaşması gibi durumların dışında da beklenmedik anlarda ve herhangi bir yerde yaşanabiliyor; insanlar birbirine beklenti yüklemediklerinde. Birbirimizi şeyler olarak algılamakta direndikçe, yalnızca birtakım soyutlamalarla sonlanabiliriz. Kendi yansıtmalarımızdan oluşmuş imgeler dünyası ve varsayımsal yaşantılar.

İlişki konusunu tartışırken yanlış anlaşılabileceği kaygısıyla bir hususu vurgulamak istiyorum. Daha önce de sözünü ettiğim gibi, bazı insanlar, ilişkilerinde, bir diğer insanın kendisini iç dünyalarına mal etmekten öte, hayatın ilk yıllarında çocuğun annesiyle olan ilişkisinde olduğu gibi, diğer kişiyle olan ilişkisini iç dünyalarına mal etme eğilimini göstermekte ve bu durum ciddi sorunlar yaratabilmekte. Atom-altı dünyada bir foton çifti birbirlerinden çok ayrı düştüklerinde birbirlerine yaklaşmaya başlar, ancak eğer çok yakınlaşırlarsa birbirlerine yapışıp kilitlenmelerine fırsat vermeden hızla birbirlerinden uzaklaşırlar. Bir yanımız bireyselleşme çabaları gösterirken, diğer yanımız çevremizle bütünleşerek yalnız kalmamaya, kendimizi bir yerlere ait hissetmeye çalışır. Hayatın bir beraberlikler ve ayrılıklar dizisi olduğunu kabul edebilen insanlar, "beraberlik içinde bireyleşme" ile "bireyciliği" birbirine karıştırmamayı başarabiliyorlar. Çünkü doğadan ve içgüdüsel sezgilerimizden koptuğumuz günlerden bu yana, bizler ancak diğer insanlarla ilişki içinde varolabilen varlıklarız. Ancak, benlik sınırları iyi belirlenmemiş insanların, ilişkilerini iç dünyalarına mal etme eğilimi sonucu oluşan durum, ilişkinin içeriğindeki kişinin ayrı bir varlık olarak algılanamamasına neden

olabiliyor. Böyle bir yaşantıya, ben-şey ilişkisindeki ilişkisizlikten de öte, "onsuz varolamama" durumu ve katlanılması zor bir kopma paniği eşlik eder ki bu, ilişkisi içleştirilmiş diğer kişiyi de zorlayan durumların yaşanmasına neden olabilir.

Zohar'ın ifade ettiği gibi, Batı kültüründeki yaygın yabancılaşmanın köklerini araştırdığımızda, başlangıcının Antik Yunan uygarlığına kadar gittiği görülür. Platon felsefesinde idealar dünyası ile yaşanan dünya arasında yaratılmış olan ayrım, etkisini günümüzde de sürdürmekte. Bunun en önemli göstergelerinden biri de beden-zihin ayrımı şeklindeki ikili bölünün devam ediyor olması ve bence bu durum günümüz tababetinin en ciddi açmazlarından biri. Psikolojik ve biyolojik etmenler diye yapılan kategorileştirmeler, son zamanlarda artan itirazlara rağmen, geleneksel bilimsel düşünceye hâlâ egemen. Psikodinamik psikiyatri alanında yazılanların kaynakçalarında biyolojik psikiyatriyle ilgili referanslara ya da klinik psikiyatriyle ilgili yazılanların kaynakçalarında davranışların dinamikleriyle ilgili referanslara neredeyse hiç rastlanmaz. Panik atağı yaşamakta olan birinin Diazem ve benzeri ilaçlarla olduğu gibi, psikiyatristi ile yaptığı bir telefon konuşmasıyla da sakinleşebildiğini hepimiz bildiğimiz halde, bunun anlamını nedense hiç soruşturmayız. Yüzyılın ikinci yarısında geliştirilmiş olan Genel Sistemler Kuramı böyle bir ikili bölünün geçersizliğini açık seçik ortaya koyduğu halde, eski görüşlerin hâlâ ısrarla sürdürülmekte oluşunu çeşitli nedenlere bağlayanlar var. Bazıları bu durumu, Hıristiyanlığın ruhu yüceltip bedeni aşağılayan tutumunun bilim dünyasındaki etkisinin bir türlü silinememiş olmasıyla açıklıyorlar.

Batı kültürünün insanı evrenden koparan düşünce biçimlerini anlayabilmek amacıyla düşünce tarihine dönüp baktığımızda, Kartezyen düşünceyi ve Newton'un geliştirdiği klasik fiziği bunun belirgin örnekleri olarak görüyoruz. Zohar'a göre, "...Klasik fizik, insanın evrenin bir parçası olduğunu yadsırcasına, 'yaşayan kosmos olgusu'nu cansız bir makineye dönüştürmüştü. Bu fiziğe göre, nesnelerin hareket ediyor olmalarının nedeni, belirli ve değişmez kuralları izliyor oluşları idi. Kopernik'in mekanik güneş

sistemi modeli ise cansız bir yaşam taslağıydı. İnsan yaşamının, klasik fiziğin tanımladığı bu evrensel makinenin çalışmasıyla nasıl doğrudan bir ilişkisi olabileceği hususu ise yakın geçmişe kadar hiç soruşturulmamıştı. Eğer Descartes'ın dediği gibi, zihnimiz maddesel varlığımızdan tümden farklı ya da Newton'un dediği gibi, insan zihninin evrende hiçbir rolü yok ise, insan ve doğa arasında nasıl bir ilişki olabilir ki? Bu sorunun göz ardı edilmesi sonucu, çoğumuz hayatın küçük bir parçacığını yakalayıp, bu parçacıktan hayatın bütününü keşfedebileceğimize inanır olduk."

Teilhard de Chardin: "Hayat nasıl olur da dışarıda determinizme saygı duyarken, kendi içinde özgür davranabilir? Bunu belki bir gün daha iyi anlayacağız," demişti. Çünkü özgür bir insanın kararlarının akılla bağlantılı olduğunu savunan alışılageldik görüşler, Zohar'ın deyimiyle "...seçim ve özgürlüğün doğasını görmezden gelmemize neden olmuştur. Çağdaş fiziğin tanımladığı özgürlük, aklımızın gücüne dayalı bildik inanç sistemimize hiç de uygun değildir." Aldığımız kararlara eşlik eden "niçin"in "çünkü"sü yoktur. Tam tersine, "çünkü"yü açıklayan mantığın oluşmasına neden olan şey, yapmış olduğumuz seçimdir ve bir seçim yaparken, o seçimi yapmış olmamıza bir de neden yaratırız. Seçim, Kierkegaard'ın vaktiyle "kader sıçraması" dediği yoğun bir özgürlük anında yapılmıştır. Bu nedenledir ki varoluşçu psikiyatri "neden"lerle değil, "nasıl varolmakta olunduğu"yla ilgilenir. Ancak Kartezyen düşünceye şartlandırılmış olan zihinlerin böyle ucu açık durumlara tahammülü yoktur. Mantıksal bir çıkarsama mekanizması derhal devreye girerek her şeyi bir an önce sonuca bağlamak ister. Böyle bir şartlandırılma sonucu pek çok insanın yaşayabilecekleri, yaşanamadan, mantıksal bir çerçeveye hapsedilerek kurutulur. Avukatınız, mantık oyunları konusunda ehil bir uzmansa yasalardaki boşluklardan yararlanılarak suçlu da olsanız aklanabilirsiniz ya da belki bazen tersi. Oysa hukukun sağduyuyu temsil ettiğine inanılır nedense.

Bertrand Russell'ın isyanından bu yana fizik alanında ortaya çıkan bazı gelişmeler, hızla belirginleşen paradoksal bir durumun da yaşanmasına neden olmuştur. Newtoncu dünya görüşü düşün-

celerimizi ve günlük yaşamımızı hâlâ etkisi altında tutmakta olmasına rağmen, yaratıcı fiziğin getirdiği düşünceye göre ön planda olma niteliğini kaybetmiş durumda. İlginç olan husus, bu değişimin günümüzdeki teknolojik gelişmelerin Newtoncu fizikten kaynaklanmış olmasına rağmen yaşanmakta olması. Zohar'ın da belirttiği gibi "Einstein'ın geliştirdiği izafiyet kuramı, fizik biliminin uygulamasına önemli katkılarda bulunduğu halde, yeni bir dünya görüşüne öncü olmamıştır. Çünkü bu kuram, fiziğin farklı bir yönüyle ilgilidir ve günlük yaşamımızda pek yeri yoktur. Buna karşılık kuantum mekaniği denen çağdaş fizik anlayışı, atom taneciklerinin içindeki mikro-dünyayı, yani gördüğümüz her şeyin iç işleyişini açıklar, dolayısıyla günlük yaşama uyarlanabilecek niteliktedir."

Kuantum fiziğinin temelinde dalga/parçacık ikiliği bulunur. Buna göre bütün varlıklar, atom-altı düzeyde, bazen ufak parçacıklardan, bazen de dalgalardan oluşurlar. Bir başka deyişle, kuantum denen "şey" aynı anda hem dalga, hem parçacıktır. Burada dalga ile kastedilen şey, üç boyutlu gerçek dalgalar değil, olasılık dalgalarıdır. Varlığın dalga ya da parçacık olarak tanımlanan bu iki şeklinin her biri diğerinde olmayan bilgiyi içerir. Beynin sağ ve sol yarım kürelerinde ya da Çin felsefesindeki Yin-Yang olgusunda olduğu gibi. Bu şekillerin hiçbiri tek başına kendi içinde tamamlanmış değildir ve bu ikisi, ancak birlikte bize bir gerçeklik tablosu çizebilir. Ancak böyle bir durum, ikisine birden aynı anda ve net bir biçimde bakamayacağımız anlamına gelir ki bu da Heisenberg'in tanımladığı "Belirsizlik İlkesi"nin özüdür. Kuantum mekaniğinin temelini oluşturan Heisenberg ilkesi, evrenin yapısının indeterministik, yani önceden belirlenemez olmasını tanımlar. Bir parçacığın hızıyla yerini aynı anda saptayamayız. Hızını bilirsek yeri belirsiz kalır, yerini bilirsek de hızı. Dalga ya da parçacık değerini tek tek ölçmeye çalıştığımızda buna, bu ikilinin ortak değeri nedeniyle ulaşmanın mümkün olamaması, hiçbir şeyin sabit ya da tam anlamıyla ölçülebilir olmadığı gerçeğinin ifadesidir. Her şeyin belirsiz ve kolay anlaşılamaz olması, Newtoncu fiziğe göre her şeyin sabit ve ölçülebilir olma olgusuyla çeli-

şir ve bu çelişkinin getirdiği belirsizlik, gerçekliğin doğası sorunsalını da gündeme getirir.

Zohar'ın sözleriyle, "Kuantum mekaniği açısından yaşama baktığımızda, benliğimiz ve ilişkilerimiz hakkındaki görüşlerimizin de değişikliğe uğrama durumunda kaldığını görürüz. Şeyler ve olaylar, geniş bir bütünün birden fazla yönleriymiş gibi davranırlarsa da kendi tek tek varoluşlarını ve anlamlarını bu bütünden alırlar." Heisenberg bunu şu sözlerle açıklamıştı: "...Dolayısıyla dünya, karmaşık bir olaylar dokusu olarak görünür. Bu dokunun oluşumunda her çeşit bağlantı, birbirinin yerini alabilir, birbiriyle örtüşebilir ya da bütünleşebilir." Bunun doğal bir sonucu olarak da atomik fenomenlerin tek bir bütün içindeki bağlantıları, "olasılıklarla doğrudan ilintilidir." Bu, bizim kesin tahminler yapabilmemize izin vermeyen bir durumdur. Kuantum kuramının ortaya çıkmasından yirmi yıl kadar önce James Jean, anlamı ancak çok sonradan kavranabilen şu sözleri söylemişti: "Günümüzde bilgi artık mekanik olmayan bir gerçekliğe doğru yol almaktadır; bunun sonucu olarak evren de artık büyük bir makineden çok, büyük bir düşünceyi andırmaktadır."

Bir atom parçacığı çok dar bir alanda sıkışıp kaldığı zaman hapsedilmiş olmasına tepki gösterir ve hızla dönmeye başlar. "Kuantum etkisi" denen bu olgu, atom-altı dünyanın karakteristiği olan kıpırtıyı ve huzursuzluğu anlatır. Dünyamızdaki maddesel şeylerin çoğunda atom-altı parçacıklar, moleküler, atomik ve nükleer yapıların içinde sıkışmış durumdadırlar, dolayısıyla sürekli bir devinim halindeler. Bir başka deyişle, madde sürekli devinim halindedir ve hiçbir zaman dingin değildir. Bize cansız görünen bir taş parçası bile. Dolayısıyla, doğada hiçbir statik yapı yoktur ve her şey bir an bile duraksamayan bir dansı sürdürmektedir. Bu, aynı zamanda gezegenimizin bütünüyle bir canlı organizma olduğu anlamına gelir.

Vaktiyle bize doğayı başka türlü öğretmişlerdi. Dünyadaki varlıklar ikiye ayrılıyordu: Canlılar ve cansızlar: canlılar üç kategoride değerlendiriliyordu: insanlar, hayvanlar, bitkiler. Bugün

bunların geleneksel bilimin yapay bölümlemeleri olduğu artık kabul edildiğine göre, geçmişte kendimi kandırılmış gibi hissediyorum, kendileri de kandırılmış olanlar tarafından. Hayvanların yalnızca içgüdüleriyle davrandıklarını söylemişlerdi, oysa bugün, bizimkinden farklı da olsa bilinçli davranışları olduğunu öğreniyoruz. Bugünkü bilgimize göre, insan, doğduğunu ve bir gün öleceğini bilen tek varlık, ama bu onu diğer varlıklardan üstün kılmıyor, doğada var olduğunu sandığımız hiyerarşiler belki de bizim kendimize uyguladığımız birtakım ölçütlerin yansımaları. Hayvanları dikkatli bir gözle izlediğimizde, onların bizlerde olmayan bazı güçlere ve bilgeliğe sahip olduklarını fark ediyoruz. Cansız diye nitelendirmiş olduğumuz, dağların, taşların, tepelerin atom altı dünyaları bizlerinkiyle özdeş. Öyleyse, ilkel denen insan yanardağları canlı varlıklar olarak algıladığı için bizden daha mı az bilge sayılmalı? Bu satırları yazarken Newton fiziğinin ürünü olan teknolojiden, bir bilgisayardan yararlanıyorum. Bir yandan bilgisayarı oluşturan atomların içinde hiç duraksamayan bir dans sürüyor, bense yalnızca yazdığım harfleri görebiliyorum.

Heisenberg'in "Belirsizlik İlkesi"ni göz önünde bulundurduğumda gerçekliği nasıl tanımlayabiliriz sorusunun cevabı aslında beni aşar, ama kendime yakın bulduğum bazı tanımlamalar da var. Örneğin, Ilya Prigogine'in "Adına gerçeklik dediğimiz her ne ise, bize ancak ona olan yapıcı katkımız oranında açımlanır" ifadesinde, birey olarak insanın ve gerçekliğin birbirinden soyutlanamayacağının vurgulanmış olması. Meselenin bir de "o andaki" gerçeklik boyutu var ki bu konuda Merleau-Ponty'nin *Filozof ve Toplumbilim* adlı kitabında "durum içinde gerçeklik" diye adlandırdığı fenomenolojisi bize ışık tutabiliyor: "Gerçeklik hakkında biraz fikrimiz olduğuna ve gerçekliğin içinde olup onun dışına çıkamadığımıza göre, yapabileceğim tek şey, durum içinde gerçekliği tanımlamaktır." Merleau-Ponty'nin ifadesi bana, paranteze alınmışçasına yaşantılardan oluşan psikoterapötik süreçleri hatırlatıyor. Çünkü bence orada tanımlanabilecek tek gerçeklik, beraberlik sırasında an be an yaşanan gerçeklik, daha doğrusu ortak bir gerçekliğe ulaşabilme çabasının gerçekliği. Ortaklaşa kabul

edilmiş gerçeklik bir yanılsama da olsa. Çünkü bize gelen uyaranlar önce beyine gidiyor, orada işlemden geçirildikten sonra bize ulaşıyorlar. Gerçeklik, her bir beynin ulaştırdığı işlemden geçmiş uyaranlar olduğuna göre, ortak bir gerçekliğin, farklı beyinlerin özdeş proseslerinden geçmiş uyaranlardan oluşmasını gerektirecektir ki böyle bir durumun kendisi "gerçek dışı"dır. Alfred Adler de vaktiyle şöyle demişti: "Önemli olan, hasta ile doktorun bir yorum üzerinde görüş birliğinde olmalarıdır, yorum yanlış da olsa."

Dikkatle bakıldığında, öğe topluluklarında sürüp giden zengin etkileşimde, öğelerin kendiliğinden ve kendi aralarında bir örgütlenmeye gittikleri görülür. Üstelik bu örgütlenmeler, çevrelerinde olanlara edilgin tepkiler vermek yerine, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme eğilimindedirler. Beyin bir yandan çalışırken, diğer yandan yeni hücre bağlantıları oluşturur, ekonomi oynak bir değişim içindedir ve daha iyi pazarlar yaratmaya çalışır, canlı türleri kuşaklar süresince yaşadıkları ortama en iyi uyumu sağlayacak mutasyonu geliştirmeye çalışırlar. Kullanılmasına gerek kalmayan bazı organlar dumura uğrarken bazı diğer organlar gelişir. Bütün bu karmaşa sistemleri bir başka ortak özellikleriyle de belirlenirler: Düzenle kaos arasında kendine özgü bir dengeyi koruma becerisini geliştirebilmiş olmaları. Bu denge kıvamına "kaosun kenarı" denir. Bu terim, karmaşa sistemlerinin hiçbir zaman belirli bir zamana kilitlenmemelerine rağmen tam bir kargaşaya sürüklenmiyor olmalarını tanımlar. Kaosun kenarmdalık, hem varlığını sürdürmeye yetecek bir düzeni, hem de hayat sözcüğünün hakkını verebilecek dinamizmi ve yaratıcılığı içerir.

Kaos gözlemleri göstermiştir ki aynı şeyin iki kere tekrarına asla rastlanmamıştır ve tekrarlananlar hiçbir zaman birbirinin tümüyle aynı değildir. Benzer şekiller ortaya çıkabilir, ancak sonraki şekillerde öncekilere oranla birtakım değişmeler görülür. Bu olgunun da psikoterapinin temel ilkelerinden birini hatırlatan bir yanı var. Çünkü, psikoterapi bireyin hem değişebilir, hem değişmez olduğu gerçeği üzerinde hareket eder. Değişebilirliğin ise matematiksel bir ölçüsü ve kestirilebilirliği yoktur. Günümüzde

olaylar hakkında tahmin yürütülmeye kalkışıldığında, en basit sistemlerin bile olağanüstü zorluklar taşıyan sorunlar yarattığı görülür. Çünkü aslında düzen bu sistemlerin içinde kendi kendine oluşmakta, yani kaos ve düzen bir arada sürdürülmektedir. Buna düzenli bir düzensizlik de denebilir ve psikoterapi de bu olgu doğrultusunda sürdürülür.

Düş gücü bilgiden
daha önemlidir.

ALBERT EİNSTEİN

NINIAN MARSHALL, yaklaşık kırk yıl önce yazdığı bir makalede, klasik fiziğin determinist yasalarının, düşüncelerimizin serbestçe oyun oynamalarına ve özgür irade ya da niyete hiç yer bırakmadığını ileri sürmüştü. Danah Zohar da klasik fiziğin yasalarına boyun eğen bir beyin mekanizmasının, düşünce ya da irade özgürlüğüne ve bunu izleyen serbest eylem yeteneğine sahip olamayacağı görüşünde. İşte bu noktada, kuantum indeterminizmi yaratıcı düşünceyi anlamamızda bizi aydınlatabiliyor. Çünkü insan, potansiyel olarak birçok versiyonu aynı anda "görür", ancak bunların hiçbirini tümüyle anlayamaz ve sonunda içlerinden biri, özgür seçiminin bir sonucu olarak belirir. Neyi neye göre seçip ortaya çıkardığımız sorusunun cevabını bilmiyorum. Şartlandırılmalarımızın payı olsa da aslında "o andaki ben"in ruhsal durumu da bana önemli görünüyor.

Böyle bir görüş, nörolog Richard Restak'ın, kitaplarında vurguladığı "Beyin bir organ değil süreçtir ve her an kendini yaratmayı sürdürür" ifadesiyle de koşutluk gösterir. Beyin her bir yandan gelen uyaran bombardımanına maruz kaldığı halde nasıl oluyor da dünyayı algılayışımızda bir uyaran kargaşası yaşamıyoruz sorusunun cevabı da yine beyinde saklı. Çünkü sinir sisteminin amacı, dıştan ve içten gelen uyaranların oluşturduğu kaosu organize etmek ve farkındalıklarımızı bir düzen içinde algılamamızı sağlamaktır. John Crook'un ifadesiyle: "Farkındalığm bir düzen

izliyor oluşu, yani zaman içindeki görünür istikrarı, bize birçok duyumuzun çağrıştırdığı deneyim kargaşasında değil de bir dünyada yaşadığımız izlenimini verir."

Bazı araştırmacılar, beynin kaotik uyaranları düzene koyma konusunda yeterince başarılı olamadığı görüşündeler. Zygmunt Bauman'a göre, "İnsanlar 'kaos'u bastırabilecekleri' bir düzen ve anlam yaratmak isterlerse de bu düzen sürekli tehdit altındadır. Çünkü kaos hiç dinmez, şu ya da bu şekilde insana kendini hissettirmeyi, varlığını belli etmeyi sürdürür... İnsanlar asla sona ermeyen ve hiçbir zaman tam başarılı olamadıkları bir 'kaos'tan kaçma' çabası içindeler." Öte yandan hepimiz birer kaos yaratıcısı sayılırız, rüyalarımızın yönetmeni, oyuncu seçicisi, senaristi ve oyuncusu olarak. Ancak, bize tümüyle kaotik görünmelerine rağmen rüyalar da kaosla düzen arasındaki dengeyi korurlar. Bu konuda en deneyimli kişi olan Jung'un da belirtmiş olduğu gibi, rüyalar klasik dramanın bildik evrelerini izler: hazırlık evresi, dramanın kendisi ve final (çözüm ya da çözümsüzlük). Bu nedenle bizler, bireysel olarak, kaosun kenarında varoluşun yaratıcısı da sayılırız.

O gün için planlamış olduğunuz şeyleri, hiçbir aksaklıkla karşılaşmadan, sırasıyla ve planladığınız zamanda yapabildiğiniz günlerin sayısını düşünün. Bu satırları yazarken telefon çalıp da başladığım cümle yarıda kaldığında, cümlenin geri kalanı daha önce yazılmak üzere olandan farklılık gösterebiliyor. İnsanın kaosu kabul etmemesine, düzeni koruma çabasında direnmesine rağmen ona boyun eğmek zorunda kaldığı durumlara bir uzlaşma getirilebilir mi sorusunun cevabını, kurgu tarzında yazılmış ilk kitabımdaki karakterlerden birinin ağzından şöyle açıklamıştım: "Fırtına çıktığında onun yönünü değiştirmek için savaşmaya kalkacağım yerde, fırtınanın beni götürdüğü yerde savaşmış olmalıydım."

İnsan beyni, düzenleyici işlevinin yanı sıra, belirleyici olmayan bir işleyişe de sahiptir ve özgürdür. Herkesin serbest seçimi kendine göre olduğu için, aynı olayı herbirimiz kendimize göre

algılıyoruz. Dolayısıyla burada önemli olan husus, beynin kendisine ulaşan kaotik uyaranları "neye göre ve nasıl bir düzene" koyduğu. Bu düzen, kültürel etkenler doğrultusunda, aborijinlerin şarkı hatlarıyla şekillenen mekân duyusu örneğinde olduğu gibi nonlineer ya da çoğumuzun koşullandırıldığı neden-sonuç, başlangıç-son gibi ölçülerle lineer olabilir. Bunun yarattığı farklılık o denli büyük olabilir ki bir kültürün diğerini hakkıyla anlayabilmesini neredeyse imkânsız kılar. Yıllarca, yabancıların ülkemiz insanı ve tarihiyle ilgili yazdıklarını okudum. Uzun bir süre almış da olsa, sonunda, yazılanların bizlerle pek de ilgisi olmadığına karar verip bir kenara koyarak.

Lineer ya da nonlineer düzen konusunda kültürün rolünü vurgulamamın bir nedeni de nörobiyoloji alanında yapılmış olan araştırmaların, sol beyin yarıküresinin lineer düzenlemelere, sağ beyin yarıküresinin nonlineer algılamalara eğilimli olduğunu ortaya koymuş olmasıdır. Bir başka deyişle, her iki eğilim de beynin farklı yarıkürelerinde mevcuttur, hangi düzenlemenin daha egemen olacağı ise bir kişiden diğerine değişebilir. Ancak, bu araştırmaların Batı dünyası etkisi dışında kalan toplumlarda da yapılmış olduğuna ilişkin verilerle karşılaşmak mümkün değil.

Konu beyin yarımkürelerine gelmişken, Frederick Schiffer'in *Kararsız Zihin: İkili Beyin Psikolojisinin Devrim Yaratan Bilimi* (*Of Two Minds: the Revolutionary Science of Dual-Brain Psychology*) adlı kitabının bir bölümüne değinmek istiyorum. İnsanların yaşamları süresince yaşadıkları psikolojik travmaların, iki beyin yarıküresinden yalnızca birinde ve her insanda farklı yarıkürede yerleşmeleriyle ilgili bölümüne. Yaptığı ikili beyin araştırmalarından birinde Schiffer, psikiyatrik hastalarına özel gözlükler taktırmış. Bir gözlükte yalnızca sol gözün sol yarısı kapatılmamış, diğer gözlükte ise yalnızca sağ gözün sağ yarısı kapatılmamış. Böylece, optik sinir liflerinin bir şema çizmeden açıklanması zor güzergâhı nedeniyle, hasta her bir gözlükle yalnızca bir yarıküreye enformasyon aktarabiliyor. Bu deneyler sırasında Schiffer, hastaların çoğunun bir yarıküresinin dünyaya aşırı anksiyete ile baktığını, diğer yarıkürenin ise dünyayı daha olgun bir

şekilde değerlendirebildiğini gözlemlemiş: "Post-travmatik stres bozukluğu tanısı koyduğum Vietnam gazisi bir hastam, ofisimdeki büyük boy bir bitkiye yalnızca bir yarıküresiyle bakarken yüzüne kaygı ifadesi geldi ve irkilerek 'Bu bir cangılı andırıyor,' dedi. Gözlüğü değiştirildikten sonra tekrar bakmasını söylediğimde, 'Hayır, bu güzel bir bitkiymiş,' diyerek farklı bir izlenim aktardı."

Schiffer, travmatik yaşantıların bulundurulduğu yarıkürenin duygusal tepkilerinin analizini sağlayarak hastalarına yardım edebildiğini söyler, çünkü "...beynin sorunlu yarıküresi, çoğu zaman, travma yaratan durumları artık yaşamamasına rağmen, hâlâ her an bir travmaya maruz kalmayı bekleyen, travmanın üstesinden gelememiş biri gibidir." Schiffer'e göre, travmanın izleri geçmişte yaşamayı sürdürür, dünyayı tehlikeli ve sömürücü olarak görür. Dolayısıyla, iki zihinden biri korku içindedir ve kızgındır, diğeri ise bunları yaşamaz. Daha olgunlaşmış yarıküre yeni tarz bir özgürlük ve davranış kazandıkça, geçirilmiş travmaları taşıyan yarıküre, çocukluk yıllarında yaşamış olduğu çaresizliği, korkuları ve aşağılanmaları yeniden yaşamaya başlayabilir. İki yarıküre arasındaki bu çekişme genellikle birbirinden kopuktur ve bir yarıküre diğer yarıkürenin içerdiği duygulardan habersizdir.

Farkındalığın düzenli oluşunun ya da anlaşılabilir bir dünyada olduğumuz duygusunu yaratan seçimlerin nasıl bir mekanizmayla oluştuğu Fröhlich'in "pompalı sistemi" ile açıklanmıştır. Bu sistem, enerji pompalanan elektrik yüklü moleküllerin titreşim yaydığını göstermiştir. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki belli bir yoğunluğun üzerinde enerji pompalandığında, moleküller bir "birlik içinde" titreşim yaymaya başlıyor ve kendilerini olabilecek en düzenli yoğunluk konumuna sokana dek buna devam ediyorlar. Bu olguya "Bose-Einstein yoğunluğu" deniyor. Bose-Einstein yoğunluğunun en önemli özelliği, düzenli bir sistem oluşturan parçaların yalnızca bir bütün olarak davranmaları değil, bir bütün "oluşturmalarıdır". Her parçanın kimliği öyle bir birleşime uğrar ki kendi bireyselliklerini yitirirler. Bazı araştırmacılara göre, bilinçliyi bilinçli olmayandan ayıran şey, nöron bileşimleri arasındaki Bose-Einstein yoğunluğu farkıdır.

Zohar bu açıklamaya daha da öte bir yorum getirmiş: "Beyin her uyarıldığında nöronların sınırlarında oluşan elektriksel ateşlemeler, moleküllerin hücre duvarlarına ulaşıp onların foton yaymalarına neden olan enerjiyi sağlıyor olabilirler. Böylesi sinyaller yoluyla binlerce molekül, hücre duvarlarının içinde oluşan titreşimler yoluyla eşzamanlı bir dansta olduğu gibi birbirleriyle iletişime geçerler. Bir başka deyişle, birçok dansçı tek bir dansçı haline gelir ve bu durum, kişinin kendisini 'ben' olarak algılamasını sağlar.

"Çoğumuz, içimizdeki birden fazla benliğin varlığını, ana bilinçten kopmuş farkındalık kümeleri halinde geçici olarak yaşayabiliriz. Çocukluk travmalarının kümeleri, yaşamakta olduğumuz herhangi bir duruma egemen olacak kadar güçlü bir biçimde ortaya çıkabilir. Ya da bazen bu anılar bizi geçmişe hapsedebilir. Uzlaşmacı yanımız çevreye uyumlu davranışlar sergilememize neden olurken, başkaldırıcı yanımız daha marjinal bir çizgi izler. Bir yanımız üretken ve çalışkan iken bazen de tembel yanımız bize egemen olur. Bazen davranışlarımız sağduyulu düşünceyi izlerken, zaman zaman duygusallığımızın tutsağı olabiliriz. Bu ikililerin herhangi bir zaman ve mekânda beklenmedik bir biçimde karşılaşması can sıkıcı durumlar yaşamamıza neden olur. Psikoterapistler, benliğin yeterli Bose-Einstein yoğunluğu olmayan altbenlik parçacıklarıyla ilişkiye geçip, bunların ana bilinç akışına çıkmalarını sağlamakla yükümlüdürler. Ancak bunu yaparken, benliğin kendi içinde tek bir şey olmadığını göz önünde bulundurmaları gerekir."

Psikoterapist ile hastasının ilişkisi gerçek bir ilişkidir. Çünkü bu ikisi bir terapi beraberliği sırasında zaman zaman tek beden ve tek zihin olup aynı kimliği paylaşırlar. Bu mekanizmaya "yansıtılan kimlik" denir ve tedaviye gelen kişinin bilinçsizce yüzleştiği sorunları terapistin ilk elden anlaması açısından önemli bir araçtır. Jungiyen bir analist, bunu, "Yansıtılan kimliğin tohumu, özne ve nesneyi, iç ve dış dünyayı karıştırmayı, birbirine katmayı içeren bir tür füzyon olarak atılır, sınırları ortadan kaldırmayı içerir" şeklinde dile getirmiştir. Yılların ardından bugün geldiğim

yerdeki bakış açım, özne ve nesne diye bir ayrımın olamayacağını, psikoterapideki ilişkinin "özne ve özne" temelinde sürdürüldüğü oranda hareket edebileceği yönünde. Tabii ki terapist ve terapiye gelen diye bir rol ayrımı söz konusudur. Ancak, terapistin ve terapiye gelen kişinin bu rollerini kuantum anlamındaki benliklerine yabancılaşma aracı olarak kullanmaları durumunda, beraberliklerinin yolu çıkmaz sokak olabilir. Terapist kimliğinin temel özelliklerinden biri yürekliliktir, terapist kimliğiyle kendini korumaya almak değil.

Julius Robert Oppenheimer'e göre: "Atom fiziği dalında yapılan keşiflerle ortaya çıkan görüşlerin hiçbiri... tamamen farklı, hiç duyulmamış ya da yepyeni değildirler. Kendi uygarlığımızda dahi bunların öncülerine rastlayabiliriz. Ancak Budist ve Hindu öğretilerde bunlar daha yaygındırlar. Bize düşen görev, bu eski açıklamaların desteklenmesi, düzenlenmesi ve geliştirilmesidir." Benzer bir görüş Niels Bohr'dan gelmiştir: "Atom kuramı ile ilgili koşutluklar aradığımızda insanı varoluşun büyük dramında hem seyirci, hem de oyuncu olarak ele alan Buda ve Lao Tzu gibi düşünürlerin karşılaştıkları sorunlara yönelmemiz gerekecektir."

Bu iki seçkin fizikçinin az önce aktardığım saptamaları, konuya değinmiş olmalarıyla sınırlı. Ancak bazı fizikçiler, bu sınırı aşma girişiminde bulunan yazılar ve kitaplar da yazdılar. Bizler için yepyeni olan bazı görüşlerle karşılaştığımızda, düşünce alışkanlıklarımızdan vazgeçmenin zorluklarından ötürü, bu yeni görüşleri eski ve bildik düşünce çerçevelerimize yerleştirme eğilimi gösteriyoruz. Ancak bu eğilim, çoğu zaman, kendimize ve dünyaya ilişkin bilgilerimizi ve doğrusu yaşantılarımızı yenileyebilmemizin önünde bir engel oluşturuyor ve bizi, kendimizi zenginleştirme imkânlarından yoksun bırakıyor. Kuantum fiziğinin bize gösterdiklerini, zihnimizin ve yaşantılarımızın kısa sürede özümsemesi zordur ve bu nedenle, başlangıçta, salt entelektüel bilgi olarak korteksimize depolanma olasılığı yüksektir. Çünkü kişisel deneyimlerimizle bütünleşebilmesi uzunca bir zaman dilimine yayılan bir özümseme sürecini gerektirebilir.

Kuantum fiziği ile Doğu mistisizmi arasındaki benzerlikler, aralarında bazı fizikçilerin de bulunduğu bazı yazarların bu ikisi arasında doğrudan bir bağlantı kurma girişimlerine neden olmuştur ki bu durumun, kuantum fiziğinin bize öğrettiklerini saptırmak ve indirgemekten başka bir yere ulaşamayacağına inanıyorum. Newton fiziğinin tek yanlılığının ve Descartes düşüncesinin bizleri getirdiği aşamada yaşadığımız yalnızlık ve yabancılaşma, son zamanlarda insanları zaten spritüel arayışlara yöneltmiştir. Ancak bu arayışların çoğu, biçimcilikten öteye gidemeyen spritüalizm karikatürleri şeklinde ortaya çıkmakta ve doğa da dahil, ötekilerin olmadığı bir "ben"ler dünyasının çıkarcılığını aşamamaktadır. Bu nedenle, kuantum fiziğinin, yaşamı yönergelere indirgeme çabaları doğrultusunda değerlendirilmemesi gerektiğini düşünüyorum.

The shadow of your smile...

BİR ŞARKI

YENİDEN Carl Gustav Jung'a dönmek istiyorum, Ursula Le Guin' in *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar* adlı kitabındaki "Çocuk ve Gölge" adlı yazısından alıntılar yaparak:

"Bir zamanlar, der Hans Christian Andersen, kuzeyli, kibar, utangaç ve bilgili bir genç adam, güneydeki sıcak ülkeleri ziyarete gitmiş; güneyde güneş delice parlarmış. Genç adamın penceresinden bakıldığında, sokağın karşı tarafında bir ev varmış; genç adam bir gün bu evin balkonunda güzel bir kızı çiçekleri sularken görmüş. Güzel kızla konuşabilmek istemiş, ama çok utangaçmış. Bir gece, mumunun ışığı gölgesini sokağın öbür yanındaki kızın balkonuna düşürürken, gölgesine 'şakacıktan', gidip eve girmesini söylemiş. Gölge de gitmiş, eve girip onu terk etmiş. Genç adam biraz şaşırmış bu işe, ama hiçbir şey yapmamış. Zamanla kendisine yeni bir gölge edinip ülkesine dönmüş. Gel zaman, git zaman, yaşlanmaya başlamış, bilgisi görgüsü artmış; ama başarılı olamamış. Güzellikten ve iyilikten söz etmiş, ama onu kimse dinlememiş.

"Orta yaşlarını sürmekte iken bir gün gölgesi ona dönmüş – zayıf, kara kuru, ama pek şıkmış. Adam hemen 'Sokağın karşısındaki eve gittin mi?' diye sormuş. 'A, tabii' demiş gölge. Her şeyi gördüğünü iddia etmiş, ama hepsi uydurmaymış. Adam sorularını sürdürmüş: 'Odalar dağın tepesinden yıldızlı gökyüzünün gö-

ründüğü gibi miydi?' diye sormuş, gölgenin bütün diyebildiği 'Tabii, tabii hepsi vardı' olmuş. Ne cevap vereceğini bilemez haldeymiş, sadece bir gölge olduğu için giriş holünden öteye geçememiş çünkü. 'Eğer kızın yaşadığı odaya kadar gitseydim, ışık beni yok ederdi,' diye açıklamak zorunda kalmış sonunda.

"Gölge, entrikada ve benzeri hünerlerde mahir, güçlü ve vicdansız biri olduğundan, adamı kısa sürede etkisi altına alıvermiş. Birlikte yola çıkmışlar: Gölge efendi, adam da onun hizmetkârı olarak. Yolda 'her şeyi çok açık görmekten mustarip' bir prensese rastlamışlar. Prenses gölgenin gölgesi olmadığını fark ettiği için ona güvenmemiş, ama gölge, yanındaki adamın aslında kendi gölgesi olduğunu, ona kendi başına dolaşması için izin verdiğini söylemiş; prenses 'Tuhaf bir durum ama mantıklı' diyerek bu açıklamayı kabul etmiş. Bir süre sonra, prensesle gölge evlenmeye karar verince, adam isyan etmiş. Prensese gerçeği açıklamaya çalışmış, ama gölge onun lafını ağzından alarak 'Zavallıcık deli, kendisini insan beni gölgesi sanıyor' demiş. 'Ne kötü' demiş prenses, adama acıyarak ve çektiği azaptan kurtarmak için onu ölüme mahkûm etmiş ve prensesle gölge evlendiği sırada idam hükmü yerine getirilmiş...

"Adam, uygar olan her şey – bilgili, kibar, idealist, nezih, yani uygar bir yetişkin olma sürecinde baskı altına alınmış her şeyin bedeli. Gölge, adamın bastırılmış bencilliği, itiraf edilmemiş arzuları, asla edemediği küfürler, işlemediği cinayetler. Gölge onun ruhunun karanlık yüzü, kabul edilmeyen ve kabul edilemez olanı... Andersen'in anlattığı şey, bu canavarın insanın ayrılmaz bir parçası olduğu ve yadsınamayacağı...

"Adamın hatası gölgesini izlememekte. ... Bu nedenle, ne kadar iyi ve bilgili de olsa bunlar işe yaramıyor, hayat dolu bir varlık olamıyor, çünkü kendisini köklerinden ayırmış. Tabii gölge de aynı şekilde çaresiz; tek başına gölgeli giriş holünden ışığa çıkamıyor. Hiçbiri diğeri olmadan gerçeğe yaklaşamıyor... Gölge, yani ruhumuzun öteki yüzü, bilinçli zihnin karanlık kardeşidir... Ruhumuzun ikizini taşıyan hayalet... Gölge, bilinçli ve bilinçdışı zihnin arasındaki eşikte bekler ve rüyalarımızda onunla, kardeş, dost, hayvan, canavar, düşman, rehber olarak karşılaşırız. O, bi-

linçli benliğimize kabul etmek istemediğimiz ve kabul edemediğimiz her şeydir; içimizdeki, bastırılmış, yadsınmış ya da kullanılmayan tüm özellikler ve eğilimlerdir."

Bu konuda Jung'un kendisi şunları söylemiştir: "Herkes bir gölgeye sahiptir, bu gölge insanın bilinçli yaşamında ne kadar az içeriliyorsa, o kadar kara ve yoğun olur." Bir başka deyişle, gölgenizle ne kadar az yüzleşirseniz o kadar güçlenir, sonunda bir tehlikeye, kaldırılamaz bir ağırlığa, ruhunuzun içinde her an etkinlik kazanabilecek bir tehdide dönüşür. Bilince kabul edilmeyen gölge, dışarıya, diğer insanlara yansıtılır, sorun onlardır, kötü olanlar da onlar. Jung şöyle devam ediyor: "... insan kendi gölgesiyle yüzleşip hesaplaşmayı öğrenirse dünya için gerçek bir şey yapmış olur, günümüzün devasa, çözülmemiş toplumsal sorunlarının hiç olmazsa küçücük bir parçasını sırtlanmış olur." Dahası, o insan gerçek birlikteliğe, kendini bilmeye, yaratıcılığa doğru adım atmış olur ve olgunlaşır. Gölge eşikte bekler; bilinçdışının yaratıcı derinliklerine giden yolu tıkamasına izin verebiliriz ya da bizi elimizden tutup o derinliklere götürmesine razı oluruz. Çünkü, kökenini evrim tarihinin derinliklerinden alan gölge basitçe kötü değildir. Aşağılık, ilkel, sakil, hayvansı, çocuksudur; güçlü, canlı ve kendiliğindendir.

Kitabın yayına hazırlığı sırasında gölge kavramını tartışırken, yayıncım bana annesinden naklen bir hikâye anlattı, iznini alarak sizlere aktarmak istedim: "Utangaç gelin düğün gecesinin başlangıcında iskemlesi üzerinde oturup dururmuş önceleri, üzerine yönelen bakışlardan kaçırmak istercesine gözleri yerde. Sonra çalgılar çalmaya başlamış, oyunlar oynanmış, gece ısınmış ve sonunda oynama sırası gelinle damada gelmiş. Mahcup gelin tutuk başlamış dansına. Ama müzik coştukça bedeni biraz kıvırmaya başlamış. Bunu fark ettiği halde kendini önleyemeyince içinden 'Allahım günah yazma' demeye başlamış. Ama bedeninin giderek onu dinlememeye başladığını fark edince, bu kez 'Azıcık yaz, azıcık yazma' demeye başlamış. Sonra an gelmiş bırakıvermiş kendini müziğin ritmine, bir yandan 'İster yaz, ister yazma' diyerekten."

Yaşar Nuri Öztürk *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf* adlı kitabında şöyle yazar: Bu bakımdan, günah işleme gücü insanın üstünlüklerinden biridir. Günah yapmamak üzere şartlanmış bir benliğin tekamülü de söz konusu olamaz. Melekler bu cümleden varlıklardır. Bu yüzden melekler âleminde ilerleme söz konusu değildir. Anlaşılan odur ki suç işleyebilme iktidarı, hürriyet ve ubuddiyet yolunda ilerlemekte olduğumuzun delilidir. Hemen söyleyelim ki günah işleme gücü ve günah işleme ayrı şeylerdir. Şimdi şu hadise kulak verelim: 'Eğer günah işlemeseydiniz Allah sizi yok eder ve yerinize, günah işleyip ondan af dileyen bir başka kavim getirirdi.' Günahla irtibatı kesilen iman kemale eremez."

İnsanın toplum içinde varolabilmesi ve grup üyeliğini sürdürebilmesi için, gölgesindeki hayvansı eğilimleri ehlileştirmesi gerekir. Ehlileştirme süreci, gölgenin taleplerini bastırıp onun gücüne karşı çıkabilecek güçte bir "persona" geliştirerek gerçekleştirilir. Persona Jung'un, gölgenin gücünü denetim altında tutan kişilik bölümüne verdiği ad. Persona sözcüğü, tiyatro oyuncularının çeşitli rolleri canlandırırken taktıkları maske anlamına gelir. Jung'un psikiyatrisinde bu sözcük, insanın kendisi olmayan bir kimlik yaşaması anlamında kullanılır. Bir başka deyişle, persona toplum tarafından kabul edilebilmek için insanın dış dünyaya karşı taktığı maske ya da takındığı kimliktir.

Günümüz dünyasında, hayvansı eğilimlerini bastırmayı başarmış olan insan "uygarlaşmış" sayılır. Ancak, buna karşılık kendiliğindenliğini, yaratıcılığını, duygusallığını ve içgörüsünü köreltmek zorunda kalır. Özdeşleştiği kültürün kendisine sağlayabileceği imkânlardan çok daha önemli olan içgüdüsel yeteneklerinden yoksunlaşır. Gölgeden yoksun bir hayat cılız ve ruhsuzdur. Ego ve gölge işbirliği yaptıklarında insan kendisini hayat dolu ve canlı hisseder. Böyle bir durumda ego, içgüdüsel güçlerin yolunu kapatacağı yerde onları yönlendirir. Bilinç dünyası genişler, düş gücü ve yaratıcı potansiyel etkinlik kazanır. Bedensel etkinlik de artar, hatta bazen yaratıcı kişinin gölgesinin geçici olarak taşkın davranışlarına yol açabilecek ölçülere ulaşarak.

Günümüz dünyasında persona, insanın günlük hayatını sürdürebilmesi için zorunludur. İnsanlarla iyi geçinmemizi, hatta hoşlanmadığımız kişilerle birlikteyken gerçek duygularımızı belli etmememizi sağlar. İnsanın çıkarlarını korumasına ve biçimsel başarıya ulaşmasına yardımcı olur. İnsanlar, özellikle çalışma hayatında bu maskeyi neredeyse sürekli kullanırlar, akşam eve gidince çıkarırlar. Birçok insan ikili bir hayat sürdürür; bunlardan biri personanın egemenliğindedir, diğeri onun içgüdüsel dünyasının ihtiyaçları doğrultusunda yaşanır. Bir insanın birden fazla maskesi olabilir. Çalışırken kullandığı maske, evdeki maskesinden farklıdır. Sosyal yaşantılarında üçüncü bir maske kullanabilir. Böylece, değişik durumlara kendini uyarlamaya çalışır. Aslında, bu maskelerin varlığı öteden beri bilinen bir olgudur. Ancak, bunların doğuştan var olan arketiplerin bir anlatım biçimi olduğunu tanımlayan kişi Jung olmuştur.

Personanın insana sağladığı yararların yanı sıra zararı da olabilir. İnsan sürdürdüğü kimliğe kendini çok kaptırır ve egosu yalnızca bu rolle özdeşleşirse, kişiliğin diğer bölümleri bir yana itilir. Böyle durumlarda kendine yabancılaşır ve aşırı gelişmiş personasıyla, kişiliğin az gelişmiş bölümleri arasındaki çatışmadan ötürü sürekli bir gerilim yaşar. Egonun persona ile özdeşleşmesine "şişme" denir ve insanın kendisini aşırı önemsemesi görüntüsüyle ortaya çıkar. Bununla yetinmeyip bu kimliği çevresine de yansıtarak onların da kendisi gibi olmasını talep edebilir, özellikle çalışma ya da aile ortamında otorite konumunda olduğu durumlarda.

Ego şişmesi insanın aşağılık duyguları yaşamasına neden olur. Kendisini, geliştirdiği gerçek dışı amaçlara ulaşamamış hissettiğinden yetersizlik duygularına kapılır, dünyasına yabancılaşır ve yalnızlık çeker. Jung, toplum içinde önemli başarılar kazanmış birçok kişiyi ofisinde izleme imkânını bulmuş ve bu insanların nasıl boşluğa ve anlamsızlığa düştüklerini gözlemlemişti. Bu insanların çoğu, terapötik sürece katıldıktan bir süre sonra, o güne kadar kendilerini aldattıklarını ve aslında kendilerini ilgilendirmeyen şeylerin kendilerini ilgilendirdiğine inanmış olduklarını

fark etmişlerdi. İdris Şah bu konuda şöyle diyor: "Ünlü olmanın insan üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri sık sık konu edilir. Ancak asıl sorun ünlü kişiyi yüceltenlerin ya da onu yerenlerindir. Ünlü olmayı isteyenler ya da bundan kaçınmayanlar bu süreçte sadece aksesuardırlar. Ün, kişinin kendisini görmezlikten gelmesi tehlikesini de beraberinde getirebilir. Oysa insan kendisi olabildiği oranda, insanlığa olan keşfedilmemiş katkısı da büyük olur."

Yasalar ve gelenekler "grup personası"nı simgeler. Yasaların gereğince uygulanamadığı ya da geleneklerin yok olmaya yüz tutmaya başladığı durumlarda, grup personası tarafından denetim altında tutulmakta olan gölge özgürlüğünü ilan ederek başıboş bir biçimde dilediğince davranmaya başlar. Gölgelerin grup personası tarafından aşırı baskı altında tutulduğu gruplar ya da toplumlarda gölge birden bağımsızlığını ilan edebilir ve böyle bir durum zaman zaman çığrından çıkmış bir görünüm kazanabilir ki böyle bir olguyu ülkemizde bir süredir hep birlikte yaşamakta olduğumuzu söylemek yanlış olmaz sanırım. Yıllar önce, uzun süre ülkemden uzak kaldıktan sonra döndüğümün ilk günlerinde, gazetede kavramakta zorlandığım bir haber okumuştum. Bir adam yol ortasında birden silahını çıkarıp tanımadığı bir başka adamı vurup öldürmüş, gölgesine bastığı için. Bu olay bugün olsaydı, o günkü gibi yadırgar mıydım bilemiyorum.

Hayli zaman önce bir gece, şehrin meyhaneleriyle ünlü semtinde bir adam öldürüldü. Önceleri katil zanlısı olan genç kadın bir süre sonra oyuncu olarak televizyon dizisinde rol aldı. Ardından maktulün dul eşi baş örtüsünü atıp saçma renk kattı ve karşımıza hüzünlü ezgiler söyleyen bir şarkıcı olarak çıktı. Medya bir olayın üzerine odaklaşmaya görsün, olayla ilgili kişilerden birileri bazen ani bir metamorfozdan geçiveriyorlar, özgürleşen gölgeler hayatlarını beklenmedik mecralara yönelterek.

Bu satırları yazdığım günlerde banka şubesi soygunları ya da girişimleri yaşandı art arda. Bunlardan birinde, televizyon haberlerinden izlediğime göre, ipini koparmış iki gölge, soygunu başarıyla gerçekleştirdikten sonra pahalı mağazalara giderek önce

kendilerine şık kıyafetler almışlar, ardından berbere gidip traş olmuşlar, berbere inanılmaz yüklü bir bahşiş bırakarak. Sıra Boğaz'daki bir restoranda içki eşliğinde kutlamaya gelmiş. Sonra da herhalde planları gereği, Bükreş'e giden trene binmişler. Ama gölge, sıkıştığı yerden yay gibi fırladığında nerede durması gerektiğini bilemeyebilir. Nitekim iki kafadar gölge hız kesemeyip trende de içmeye devam edince trenin penceresinden dışarıya ateş etmeye başlamışlar ve şikâyet üzerine sonunda yakayı ele vermişler.

Gölgelerin özgürlüklerini ilan etmelerinin bulaşıcı niteliği olduğundan, daha önce hiç duyulmamış türde olaylara sık tanık olmaya başladık. Yasaların uygulanmasındaki güçlükler ya da yasaların günün şartlarında yetersiz kalması ve geleneksel yapının çözülmekte olmasının yanı sıra özellikle kent insanının yaşadığı zaman-mekân sıkışmasının da bunda payı olsa gerek. Yukarıda verdiğim örneklerin ilki daha çok bir tetikleme sonucu gibi, ikincisi ise sıkışmış gölgelerin "Tutmayın dostlar!" hikâyesi. Ancak gölge çoğu zaman bu denli teatral bir pervasızlık sergilemez. Bazı cilalı ve yaldızlı insanların süfliliğe olan yatkınlığı örneğinde olduğu gibi daha yumuşak yaşanır. Gölgesine yabancı olmayan insan saçmaladığı zaman kendini yadırgamaz. Buna karşılık, bazı terapötik beraberliklerde, "Hiç saçmaladığınız olmuş mudur?" diye sorduğumda cevap bulamayanlar da olabiliyor. İnsan belirli bir yaşa gelip de geçmişine dönüp baktığında, yaptığı saçmalıkları değil, yapmaktan kaçınmış olduğu olası saçmalıkları hatırlıyor. "Yapsaydım nasıl olurdu acaba?" sorusunun cevabını bilememenin merakıyla. Entelekt ve mantık da bazı durumlarda insanın gölgesinden uzaklaşmasına neden olabiliyor; hayatiyetin yerini alan kasvetiyle. Gölgesiyle barışık insanlar daima daha çok aranırlar, yaptıkları saçmalıklar yadırgansa bile.

Gölgesiyle kopukluk yaşayan insanlarda sık görülen bir davranış vardır: Kendilerini doğrudan ilgilendirmediği halde, diğer insanların bazı davranışlarını ya da yaşam biçimlerini yargılama eğilimi. Çünkü bu insanlar, varlığını yadsımış oldukları gölgelerini kışkırtabilecek davranışları başkalarında gördüklerinde, ken-

di gölgelerini denetim altında tutabilmek için o insanları insafsızca yargılama ve aşağılama gereğini duyarlar. Ama bu bilinçdışında işleyen bir mekanizma olduğundan, kendi gölgelerini yargıladıkları insanlara yansıtmakta olduklarını fark etmeleri mümkün olmaz. Diğer insanların davranışlarına yönelik yargılamaların gerisinde, kendilerini "Bu ben olamam" mesajıyla rahatlatma ihtiyacı bulunur. Eleştirilen davranışların içeriğinin, eleştirenin gölgesinin içeriğiyle özdeş olması gerekmeyebilir. Aslolan, kafese kapatılmış, ama bir aralık bulup da ortaya çıkabilmek için pusuda bekleyen gölgenin özgürleşme isteğinin yarattığı tehdittir.

Sondan bir önceki milletvekili seçimlerinin yapıldığı günün akşamında televizyonda sonuçları izlerken, beni bir an şaşırtan, sonra da gülmeye başlamama neden olan bir haber dinlemiştim. Ordu'nun bir köyünde seçim sandıkları açılıp sayım yapılmak üzereyken bir grup insan orayı basarak görevlileri etkisiz hale getirdikten sonra sandıkları alıp kaçmışlar. Beni şaşırtan, haberi dinlerken aklıma gelen iki soru oldu: Herkesin herkesi tanıdığı bir kırsal yerleşimde bu eylemi gerçekleştirenler yakalanamayacaklarını mı düşünmüşlerdi? Sandığın içindeki oyların kime verilmiş olduğunu nasıl bilebilirlerdi? Nitekim birkaç gün sonra yakalandıklarını öğrenmek benim için sürpriz olmadı. Bu olay benim için bir başlangıç oldu ve o zamandan beri ülkemizde sayıları giderek artan gölgeler dansını ilgiyle izlemekteyim, kimi komik, kimi trajik. Trajik, çünkü gölge zaman zaman şiddete de neden olabiliyor.

Gölgenin mantığı olmadığı için pek çok insanın olanları kavrayamaz halde olduklarının, hatta karamsarlığa kapıldıklarının farkındayım. Arada bir tökezleyip ardından doğrularak, yönetiliyor görünmesine rağmen aslında zigzaglı bir yolda kendi bildiğince hareket eden kendine özgü bir ülke olduk. Kendimiz bile olup biteni yeterince kavrayamaz haldeyken, başkalarının anlaması hiç mümkün olmayan. Bundan bir zaman önceydi, ülkemiz meselelerine burnunu sokma meraklıları kategorisinden Batılı bir kadın politikacının bir bakanımızı ziyaretini hatırlıyorum. Hanımefendi muhtemelen birtakım öğütler vermeye hazırlanırken, ba-

kanımız ona coşkuyla ve duraksamadan Yunus Emre'den dizeler okuyup durdu, konuşmasına fırsat vermeksizin. Ziyareti sırasında şaşkınlığı yüzünden okunan bu idealist tavırlı hanımın ülkemizle ilgili izlenimleri o gün bu gün benim için hâlâ merak konusu. Geçmişte ülkemizi ziyaret eden bazı yabancıların insanımızı asık yüzlü bulduklarını ifade ettiklerini hatırlıyorum. Şimdilerde canlılıktan ve dinamizmden söz eder oldular. Parti liderlerimizden birinin imajını yaratmak amacıyla ülkemize gelip giden bir Fransız uzmanın birkaç yıl önce yapılan bir televizyon mülakatında söyledikleri bende iz bırakmıştı: "Ülkem ihracat hacmi açısından dünya dördüncüsü olabilir, ama hiçbir zaman dünyayı şaşırtamaz. Ülkeniz ise dünyayı her an şaşırtabilir."

Aslında insanın içsel yaşantılarındaki karşıtlıklar, Jung'un anlattığı persona-gölge kutuplaşmasından farklı biçimlerde de insanın doğasında mevcut. Çalışkan ve üretken bir insanın içinde her zaman bir koca tembel vardır ve bence önemli olan bu ikisinin birbiriyle uzlaşıp, çatışmadan birlikte var olabilmeleri. Tembelin egemen olduğu zamanlarda kendini suçlu hissetmeyen insan, kendi zamanının akışı içinde saati geldiğinde, çalışkan ve üretken yanıyla zaten yeniden buluşacaktır. "Yapmam lazım"ın yerine "yapmak istiyorum"u koyabildiğimizde, "yapmam lazım"ın insana yaşattığı, "kendine karşı işlenmiş varoluşsal suç"un gerilimi söner, "yapmak" yerini "olmaya" bırakır. Ancak, günümüz dünyasında pek çok insan, üst-sistemlerin şartlandırmaları ve beklentileri sonucu, yaparak varolabileceği yanılgısını yaşamakta. Olabildiğimiz zaman zaten yapabileceğimizi bilmenin hafifliğini yaşayamadan, tanıyamadan.

Gerçek suç, yani "varoluşsal suç", aileden ve onun ötesindeki çevrenin beklentilerinin ürünü olan "suçluluk duyguları"ndan farklı, iç dünyamızın derinliklerinden kaynaklanan ve sağduyuyla bağlantılı sezgisel bir geri bildirimdir. Kimi insan bunu zaman zaman benliğinin derininde algılayabilir, kimi ise hiçbir zaman.

Suçluluk duyguları, genellikle, ilişkilerimizde yaşadığımız olumsuz duyguları bilinç alanımızdan uzaklaştırarak onlara ya-

bancılaşmamızdan kaynaklanır. Kendimize ve dünyamıza karşı farkına varmadan ya da görmezden gelmeye çalışarak sürdürdüğümüz ikiyüzlülüğün ürünüdürler. Dolayısıyla, suçluluk duygularına gömülmek, aslında kendimize karşı işlenmekte olan varoluşsal bir suçtur. Sevilebilmek için kendimizi ortadan sildiğimizde, kendimizi ve başkalarını sevebilmemizin yolu da daralıyor, sevilmek için uğraşırken sevmekten uzaklaşıyoruz. Kendimizden vazgeçme sonucu biriken düşmanca duygular, yaşanmakta olan ikiyüzlülüğü daha da pekiştirerek kısır bir döngüye dönüşme eğilimi gösterir. Farkına varmaksızın yarattığımız kısır döngüler, hangi içerikte olursa olsunlar uyuşturucu niteliğindedirler, benliğimize egemen olduklarında hayatın akışı duraksar, yıllar geçip giderken aynı döngünün içinde tekrarlanıp durulur, çoğu kez farkına varılmadan.

Kendinize yabancılaşmanız başladığında
dünyaya yabancılaşmanız
sona erer.

1968 FRANSIZ ÖĞRENCİ HAREKETLERİ
SIRASINDA BİR DUVAR YAZISI

ANLAŞILABİLME umudunu tüketen insanlar, dünyayla ilişkilerini beğenilme üzerine kurma eğiliminde oluyorlar, kurtulması güç bir tuzağa düştüklerini fark edemeden. Çünkü, beğenilmeyi merkez alan bir dünya, insanın kendi içinde giderek daha sıkı kilitlenmesine ve çıkışı bulunamayan bir yalnızlığa gömülmesine neden olabilir. Dolayısıyla, kendini var hissedebilmenin tek yolu da beğenilmenin sürekliliğini sağlamaya yönelik bir hayat tarzı. Beğenilme öylesi bir iptila ki bu ihtiyaç karşılanamadığında yaşanabilecek bozgundan kaçınmak için sergilenmekte olan performansın aralıksız sürdürülmesi zorunlu hale gelir. Bunun sonucu olarak, hayatını beğenilme üzerine kuran insanların derininde, çoğu zaman dışarıdan fark edilemeyecek kadar iyi maskelenmiş bir depresyon yaşanır.

Beğenilme tutkusuna kapılan insanda, gerçekte yalnızca bir yansıtma ürünü olan görkem kavramı, ulaşılması gereken ya da ulaşılmış olduğu farz edilen bir mertebe olarak değerlendirildiğinde işler daha da karışabilir. Çünkü görkem, için için yaşanan eksiklik duygularına karşı geliştirilmiş yapmaca bir niteliktir. Ego şişmesi arttıkça insanın kendisine atfettiği ya da atfetmek istediği görkem, dış dünyadaki bazı insanlara yansıtılarak bu kişiler yüceltilir. Ya da önce yüceltilir, bir süre sonra hızla değer kay-

bına uğrarlar. Dolayısıyla da böyle birinin dünyası, gerek kendisi, gerekse yüceltilen kişilerin imgelerinden oluşur. Egonun şişmesi çok arttığında bazen öyle bir noktaya gelinir ki kişilik organizasyonu ufak bir darbeyle dağılabilir, darbenin niteliği ne olursa olsun. Bu olasılık, bireyler için olduğu kadar uluslar için de geçerlidir. Yaşanmış ve yaşanmakta olan tarihi, psikiyatrik yönden değerlendirmeyi amaçlayan "Psychistory" adlı e-grubunun üyeleri egosu şişmiş uluslar için "ego-ulus (ego-nation)" deyimini kullanıyorlar. Bu tür dağılmaya yakın geçmişte Sovyetler Birliği'nde tanık olduk, gelecekte bunu başka örneklerin de izlemesi beklenebilir, tarihin akışı gereği.

Son zamanlarda narsisizm terimi ulu orta kullanılır oldu, bazı insanların birbirlerini narsisist olarak nitelendirmelerine gidecek kadar. Öncelikle vurgulamak istediğim husus, "narsisistik kişilik bozukluğu" ile "narsisistik kişilik organizasyonu" ya da "narsisistik kişilik özellikleri"nin birbirinden farklı olgular olduğu. Narsisistik kişilik organizasyonu belirtilerini, farklı dereceleriyle, günümüz insanında oldukça sık gözlemlemek mümkün. Narsisistik eğilimlerin çekirdeğini daha önce sözünü ettiğim "ben-şey" tarzı ilişkilerin oluşturması, kişiliğin ağırlıklı olarak bu eğilim çevresinde örgütlenmesinin günümüz insanında neden bu denli yaygın olduğunu zaten kendiliğinden açıklamakta. Kavram kargaşası olasılığını göz önüne alarak "patolojik narsisizm"le ilgili birkaç söz etmek istiyorum.

Narsisistik kişilik bozukluğunun en ayrılmaz parçası istismardır. Narsisist birini yüceltir, sonra da yücelttiği kişiyi acımasızca bir kenara atıverir. Bu olgu, patolojik narsisizmin özüdür. Narsisistik kişi, sömürerek, yalan söyleyerek, hakaret ederek, aşağılayarak, karşısındaki insanı yok farz ederek, manipüle ederek çevresini kontrol eder. Bu davranışların ortak yanı istismardır. İstismarın türleri saymakla bitmez. Birini çok fazla seviyor olması bile istismarı içerir. Çünkü onun için sevgi, o insana, kendisinin bir uzantısı, kendisine zevk vermekle yükümlü biri olarak davranma anlamına gelir. Aşırı koruyuculuk, mahremiyete karşı saygılı olmamak, karşısındakini acıtırcasına dürüst olmak ya da ikide bir

düşüncesizce davranmak istismardır. Karşısından çok fazla şey beklemek ya da onu kale almamak da öyle. Fiziksel, sözel, psikolojik ve cinsel istismarın her çeşidi söz konusu olabilir. Narsistik kişilik bozukluğu özellikleri gösteren kişi, istismarı, açıkça ya da örtülü bir biçimde gerçekleştirir. Örtülü istismar etrafını kontrolü altında tutmaya yöneliktir.

Narsisizmin temelinin tümü kontrolle ilgilidir. Kontrol, hayatın getirdikleri karşısında (genellikle çocukluk dönemlerinde) yaşanmış olan çaresizliğe karşı ilkel ve olgunlaşmamış bir tepkidir. Kimliğini yeniden kanıtlamayı, kestirilebilirliği yeniden sağlamayı, fiziksel ve insan çevresine hâkim olmayı içerir. Narsisistik davranışların büyük bir bölümünün kökeninde, uzak bir olasılık da olsa kontrolü kaybetmeye karşı paniğe kapılma eğilimi bulunur. Narsisistler hipokondriktir, hem dış görünüm, hem de organlarının işleyişi açısından bedenleri üzerindeki kontrollerini kaybetmekten korkarlar. İnsanları fark ettirmeden izleme ve "teması koruma" amacıyla onları rahatsız edebilecek davranışlarda bulunmak narsisistik kontrolün bir başka şeklidir.

Narsisist tüm evreni kendi zihninde taşır, ona göre kendinden başka hiçbir şey yoktur. Kendisi için anlamı olan insanlar onun uzantılarıdır, onları kendi benliklerine özümsemiş olduğu için bu insanlar dış dünyada varolan kişiler değil, iç dünyasına mal edilmiş nesnelerdir. Dolayısıyla, onların üzerindeki kontrolünü kaybetmek, kolunu, bacağını, hatta beynini kaybetmekle eşdeğer bir dehşet yaşamasına neden olur. Bağımsız davranan ya da laf dinlemeyen insanlar, narsisist kişinin dünya görüşünü ve dünyanın merkezi olduğu inancını fena halde sarsar. Kontrolü kaybetmek, çevresindekileri, dolayısıyla aklını kaybetmek gibi yaşanan bir kabusa dönüşür. Narsisist, etrafını manipüle ederek ya da zorlayarak "narsisistik desteği"ni sağlar. Narsisistik desteğini sağlayan kaynaklar üzerindeki kontrolünü sürdürmek, onun için bir ölüm kalım meselesidir, devamını sağlamak için bir madde bağımlısı gibi her yola başvurabilir.

Narsisistin ne yapacağı kestirilemez, davranışları tutarsız, kaprisli ve mantık dışı olabilir. Bu da çevresindeki insanların zi-

hin düzeninin bozulmasına neden olur. Dolayısıyla onlar da bir sonraki öfkesine, yok farzetmesine ya da gülümsemesine göre yaşar hale gelirler. Narsisist, kendisinin çevresindekiler için tek güvenilir kaynak olarak kabul edildiğinden emin olana kadar uğraşır. Kendisini onların hayatının temel direği haline getirirken, onların hayat dengesini altüst eder. Narsisist, çocukluk döneminde istismar ve travmaya maruz kalmış olması sonucu sürekli teyakkuzdadır. Yetişmesinde etkili olan insanların taleplerine göre hareket etmiş olması nedeniyle gerçek benliğini yadsıyıp, beklentiler doğrultusunda farklı bir benlik geliştirmeye şartlanmıştır. Kendi olmayan bir benliği oluşturma durumunda kalmış olduğu için sürekli yeni benlikler oluşturmada hiçbir sakınca görmez. Aynı nedenle, çeşitli kalıplara girebilir, usta bir taklitçi gibi. Hiçbir zaman bir bütün olamaz, aynı zamanda da tüm bütünlerin karışımıdır. Narsisisti belki de en iyi tanımlayan Heidegger'in şu ifadesidir: "Varlık ve Hiçlik."

Narsisistin vaadleri kendisi tarafından kolayca yok farz edilebilir. Yaptığı planlar kısa sürelidir, kolay vazgeçer. Duygusal bağlantıları sığdır. Hayatlarında genellikle tek bir tutunma alanı vardır; eş, aile, meslek, dini inanç ya da bir idol ki onlarla olan bağı da fırtınalarla sürdürülür. Narsisist için hergün yeni bir başlangıçtır, yeni bir yüceltme ve değersizleştirme döngüsü, yeniden oluşturulan bir benlik. Kendisine yapılmış olan iyilikler onda iz bırakmaz, çünkü geçmişi ve geleceği yoktur, yalnızca zamansız bir şimdi.

Sam Vaknin, "Narsisist'in Eşi (Partneri)" adlı makalesinde, ancak kendisini ve gerçekliği kavrayışında ciddi bozulmalar olan insanların narsisist bir insanla hayatlarını paylaşabileceğini anlatır. İnsanlar, başlangıçta en iyi yüzünü sergileyen narsisistin çekiciliğine kapılabilirler, ama çoğu bir süre sonra kendini geri çekme gereğini duyar. Yalnızca, narsisist kişinin küçümseyici ve aşağılayıcı tavırlarını kabul edebilen ve buna rağmen ya da bundan ötürü ona olan hayranlığı giderek artan kişiler böyle bir ilişki içinde kalabilirler, tabii böyle bir beraberlik ilişki olarak kabul edilebilirse. Çünkü beraberlik, ancak, partner konumundaki kişi-

nin kendisini ortadan silmesi ve umutlarından, beklentilerinden, hayallerinden, cinsel ve ruhsal ihtiyaçlarından vazgeçmesiyle sürdürülebilir. Vaknin'in deyimiyle "...Bu ikili birlikte, ölümcül bir dansı sürdürürler. Bu öyle bir danstır ki her iki taraf da birbirini şekillendirir. Birinin itaati diğerinin üstünlüğünü ya da birinin mazoşizmi diğerinin sadizmini besler, beraberliğin giderek tırmanan enerjisi şiddete kadar varabilen saldırganlığa ulaşarak... Narsisist, kendisine hayran, itaatkâr, her an ihtiyaçlarını karşılamaya amade bir partner olmadan kendisini tamamlanmış hissedemez... Çünkü tüm evreni kendi zihninde taşır. Dünyasındaki insanları da kendi benliğine özümsediğinden, onlar içindeki birtakım nesnelerden ibarettir, dış dünyadaki varlıklar değil..."

Yukarıda anlattıklarım patolojik narsisizmi tanımlamayı amaçlamıştı. Buna karşılık, narsisistik özellikler çeşitli derecelerde çoğu insanda görülür ve günümüz dünyasının şartlarından ötürü giderek yaygınlaşmakta. Bazı insanlarda ise kişilik organizasyonu narsisistik bir yapı çerçevesinde organize olur ve narsisistik özellikler böyle insanların çoğu davranışında açık ya da maskelenmiş bir biçimde varlığını sürdürür. Patolojik narsisizmden farklı olarak bu insanların çoğu sürekli beğenilme ve fark edilme ihtiyacındadır, bazıları ise tam karşıtı olarak utangaçtırlar.

Narsisistik kişilik organizasyonu yaşayan insanlar genellikle pırıltılıdır, yaratıcı yanları güçlü olabilir, özellikle sanatla ilgili alanlarda; topluma renk katarlar. Yaldızın ardındaki yalnızlık ve depresyon ilk değerlendirmede fark edilemeyebilir. Bir radyo programında bana yöneltilen "Gördüğünüz anda sizi en çok etkileyen kişi kim oldu?" sorusuna tereddütsüz karşılık verdim: "Marylin Monroe." Kendisinin baş rollerden birini oynadığı bir filmin galasında, bizler salona girmeden önce fuayede beklerken birden bir itiş kakış olmuş ve ben kendimi, kargaşaya neden olduğu anlaşılan ilaheyle kısa bir süre karşı karşıya bulmuştum. Çok güzel bir kadındı, ama bende asıl iz bırakan yaydığı ışık oldu. O ışığın kaynağını anlayabilmem için, yıllar içinde daha küçük ölçekte benzer imgelerle karşılaşmam gerekecekti: Varola-

mamanın pırıltısı. İnsan bir yerde varolamadığında bir başka yerde abartılı bir biçimde belirebilen bir varlık.

Bu aşamada biraz geriye dönerek, daha önce kullandığım "anlaşılabilme" sözcüğüne açıklık getirme gereği duyuyorum. Bu sözcüğün aslında düşünce düzeyinde bir yaşantıyı tanımlıyor olmasından ötürü, bir insanın diğerini "anlamış" olmasının anlamı bana hiçbir zaman yeterince açık gelmemiştir. Anlamak, kendimize ait bir yaşantıyı idrak etme anlamını taşıyabilir. Ancak diğer insanlar söz konusu olduğunda, anlamak sözcüğü bir başka insanı değerlendirebilmiş ya da tanımlayabilmiş olmak gibi anlamlar taşıyabilirse de o insanı hissedebilmiş olduğumuzu ifade etmeyebilir. Bu nedenle, bu sözcüğün zaman zaman birbirimize ulaşabilmemizi engellediğini bile düşünüyorum. Çünkü bana göre aslolan, birlikte olduğumuz insanı hissedebilmek ve ona yaşadıklarımızı hissettirebilmektir ki bu ikisi zaten eşzamanlı olarak yaşanır. Aksi takdirde bir öznenin bir nesneyi anlaması gibi paylaşmaktan yoksun bir yaşantı söz konusudur. Günümüz dünyasında "mışçasına ilişkiler" salgın halinde, insanlar birbirlerine ulaşamaz, birbirlerini hissedemez haldeler. Bu arada, "sohbet"in yerini "karşılıklı ya da çoklu monologlar" ve "geyik"; "keyif"in yerini "gürültüyle uyarılma eşliğinde eğlence" aldı. Giderek artan sayıda insan, ilişkisizlik sonucu, tek kişilik gösterilerine seyirci ya da monologlarına dinleyici talep eder halde. Bu konuya tekrar döneceğim, ama önce bir başka hususa daha açıklık getirme gereğini duyuyorum.

Bize yeni ya da yabancı görünen bir bilgiyi biraz kafa yorarak anlamaya çalışacağımız yerde, derhal bildiğimiz çerçevelere yerleştirerek anlamış olduğumuzu farz etmek gibi bir alışkanlığımız var. Bu nedenle, az önce insanların birbirlerini hissedebilmeleriyle ilgili anlattıklarımın, "empati" denen ve bugüne kadar ne olduğunu bir türlü anlayamadığım kavramla ilgisi olmadığını özellikle vurgulamak istiyorum. Eğer empati, bir insanın kendisini diğer insanın yerine koyarak onu anlamayı tanımlıyorsa, bu durum bana göre ancak, bir insanın kendisine ait bir yaşantıyı karşısındaki insana mal etmesi anlamına gelebilir. Ayrıca, sık kullanılan

"onunla empati yaptım" ifadesi, bir insana "yaparak" nasıl ulaşılabileceği muammasıyla karşılaşmama neden olmuştur hep.

Gerekli gördüğüm bu açıklamaların ardından, okuyucumu zorlamamak için yazdıklarıma yine de alışılagelmiş "anlamak" sözcüğünü kullanarak devam etmek istiyorum. Az önce anlaşılma umudunun yitirildiği durumlardan söz ederken, daha çok, çocukluk dönemlerinde ebeveyninin uzantısı gibi algılanıp ayrı bir varlık olma hakkı tanınmamış insanları kastetmiştim. Böyle olguların psikodinamiklerini önceki kitaplarımda anlatmış olduğum için burada bir kez daha ayrıntılarına girmek istemiyorum. Ancak, bu aşamada, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde yaşanabilen aşırılıklar ve yetersizliklerin bıraktığı hasarlardan farklı ve günümüzde, özellikle büyük kent insanında fark edilebildiğinden daha yaygın yaşanmakta olan "yabancılaşma"dan söz etmek istiyorum. İsimsizlik, yabancılaşmanın bir diğer adı.

Bir insana karşı tavır alabilirsiniz ya da kızıp aşağılayıcı sözlerle onu incitebilirsiniz, hatta fiziksel saldırıda bulunup hastanelik edebilirsiniz, ama onun varlığını yok farz ettiğinizde ona katlanılması en zor duyguyu yaşatırsınız: "Hiçlik." Spritüel anlamda hiçlikten söz etmediğimi hatırlatmama herhalde gerek yok. Bazı insanlar, karşılaşıp da tanıyamadığınızda, adını hatırlayamadığınızda ya da başka birisi ile karıştırdığınızda durumu narsisistik bir darbe olarak yaşayabiliyor, ama isimsizlik bundan farklı ve çok öte yoğunlukta bir duygu. Büyük kentin kargaşasında, dayanışmadan ve yaşam desteğinden yoksun kalan insanlar isimsizliğin hiçliğine gömüldüklerinde, dünyanın kendilerini fark edeceği umuduyla kameralar karşısında intihar girişimi gibi eylemlerde bile bulunabiliyorlar, bir süre için de olsa kendilerini var hissederek. Ancak bu dramatik eylemler, kendini var hissedebilmek için gerçekleştirilen sıra dışı davranışlarla sınırlanmıyor, intihar saldırılarında olduğu gibi onları yok saymış olan kitleleri yok ederek kendini var etme girişimine de dönüşebiliyor. Yok oluşla sonuçlanacak bu eyleme giriştiği dakikalarda kendilerini varoluşlarının doruğunda hissederek.

Dünyanın bir bölümünü küreselleştirmeye çalışarak tümünün küreselleşeceği iddiasını dayatanların, bunu yaparken dünyayı ikiye bölüp kendilerinden olmayanları yok farz etmeleri, hem evrenin bütünlüğü gerçeğine ters, hem de tarih duyusundan yoksun olmanın bir göstergesi. Noam Chomsky'nin "Korsanlar ve İmparatorlar" diye adlandırdığı olgu Büyük İskender'le ilgili bir anekdottan esinlenmiştir. İskender bir korsanı tutsak aldığında ona "Ne hakla denize tecavüz ediyorsun?" diye sorunca "Ya sen ne hakla tüm dünyaya tecavüz ediyorsun?" diye karşılık vermiş korsan. Bertolt Brecht'in *Yahudi Zevce* adlı oyununda, Hıristiyan bir Alman'la evli olan Yahudi Alman kadın, Nazilerin iyice azıtmaya başladığı günlerde, vaktiyle kendisini yere göğe koyamayan, ama değişen koşullarla birlikte kendisine yüz çeviren kocasını ve ülkesini terk etmeden önce dostlarını telefonla arayarak yaptığı veda konuşmalarından birinde şöyle der: "Dünyada değerli insanlar ve daha az değerli insanlar vardır... Ben artık daha az değerlilerdenim..." Bu isyan, aynı zamanda, insanlara ve uluslara atfedilen değerlerin kalıcı olmayabileceğinin de ifadesi. Tarih her yükselişin bir inişi olduğunun en iyi tanığıdır; ama semavi inançların yaygın olduğu toplumlarda, özellikle Hıristiyan dünyasının, ölümsüzlük tutkusuna kapılarak bazı diğer kültürleri de bu doğrultuda etkilemiş olması, insanları, ölüm sonrasında da kendilerini anıtlaştırma beklentilerine yöneltmiştir. İslamiyet öncesinde Türkler, biri öldüğünde onu bozkırın çıplaklığında herhangi bir yere gömer, sonra da yerinin belli olmaması için üzerinde at koştururlarmış, oysa artık cami avluları talep edilebiliyor. Vaktiyle Topkapı Sarayı avlusunda yapılan törenlerde yükselen "Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!" sesleri ve benzerlerinde dile getirilen uyarılar, felsefesinden kopmuş, atmosferde uçuşan sözcükler artık.

Küreselleşme tutkusuna kapılmış giderken yerkürenin tümünü temsil etmedikleri gerçeğini görmezden gelenler, isimsizliğe mahkûm edilmek istenen kitlenin, kendini yok etme pahasına var olmayı göze alanları yaratabileceğini düşünememiş olmaları ciddi bir gaflet. Bu olgu, Doğu-Batı ya da Hıristiyan-İslam ikilileri-

ne indirgenecek kadar basit değil. Bu aynı zamanda, lineer dünya ile nonlineer dünyanın temelden karşıtlığını içerdiğinden, dünyanın nereye doğru hareket etmekte olduğunu kestirebilmek iyice zorlaştı. Tek bildiğim, saat yönünde ilerlendiğinde sona yaklaşıldığı, aksi yönde hareket edildiğinde ise sonsuzluğun bilinmezine doğru. Kestirilemezin kestirilebilir olduğuna kendilerini inandıranların neden-sonuç ilişkilerine kilitlenmiş dünyalarında, yaşamak görünürde kolay olsa da kaosun dansını sürdürmekte olan evrenle buluşamamanın soyutlanmışlığı da yaşanmak zorunda. Dalai Lama'nın anlattığı bir hikâye vardır: Tibetli bir rahibe, öğrencisi, "Ölümün karşıtı hayattır, değil mi?" diye sorduğunda, "Hayır," diye karşılık vermiş rahip, "Ölümün karşıtı doğumdur."

İktidar ve güç kavramlarının sık sık birbirine karıştırıldığını düşünüyorum. İktidar güçlü olmayı gerektirmeyebilir. Çünkü bana göre, güç insanın kendisiyle olan ilişkisinden gelişir, oysa iktidar sahibi olmak güçlü olmayı gerektirmeyebilir. *M. Butterfly* adlı tiyatro oyununda "...dünyayı küçük penisli adamların yönettiği..." ifadesinin yer aldığı bir replik vardı, penisin fiziksel boyutu kastedilmeyerek sanırım. Tabii, böyle bir genellemenin istisnaları da her zaman olmuştur. İktidar sahibi olmadıkları halde güçlü olan isimsiz pek çok insan var, ama onları ancak biçimsel değerlendirmelere kapılmadığımız zaman fark edebiliriz. Buna karşılık, kadına yönelik şiddet ya da ırza geçme ile iktidar sahibi güçsüz erkekler arasındaki ilinti öteden beri bilinmekte. Eski evliliklerde iktidar erkeğin, güç kadınındı, şimdilerde roller biraz karıştı. Üstelik, kentli toplumun bir kesiminde cinsellik, anksiyete, anlamsızlık ve boşluk duygularını geçiştirme aracı olarak kullanılır oldu gibi. Eskiden, terapi seanslarında insanlar cinsel beraberlikleri sırasında ve ertesinde yaşadıkları duyguları anlatırlardı. Günümüzde, "...sonra yattık." deyip başka bir konuya geçiveriyorlar. Stanley Kubrick'in *Gözler Tamamen Kapalı* filmine konu olan görünürde ideal çift farklı arayışlara yönelip boşluğa düşmelerinin ardından evliliklerini tüketmiş bir halde bir araya geldiklerinde, hatırladığıma göre aralarında şöyle bir konuşma geçer: "Şimdi yapabileceğimiz tek bir şey kaldı," der kadın. Kocası bu-

nun ne olduğunu sorunca kadından tek kelimelik bir cevap gelir: "Düzüşmek." Ve film sona erer.

Narsisist bir kişinin kendi içinde kilitlenip kalması sonucu egosunun giderek şişmesinde olduğu gibi, uluslar, liderler ve ulus toplulukları da iktidarlarını tümgüçlülük (*omnipotans*) olarak algılamaya başladıklarında işler karışabilir. Tümgüçlülüklerinin içinde kilitlenip kalmaları, zamanla, dışladıkları kitlelerin yaşamakta olduğu isimsizlikten çok da farklı olmayan bir duruma doğru hareket etmelerine neden olabilir: Yalıtılmışlık. Bu kurumlar ya da kurum kişiler, iktidarlarını her an hissedebilmek için, bir uyuşturucu bağımlısının madde arayışında olduğu gibi bir 'düşman' bulmak zorundadırlar ve çoğu zaman düşman yaratılır da, çünkü yaratılmak zorundadır. Bu satırları yazarken, "Çözülme Türü Ruhsal Bozukluklar" (*Dissociative Disorders*) konusunda uzmanlaşmış Amerikalı meslektaşım Collin Ross'un, "Batı Kültürlerinin Temelden Çözülmesi" adlı yazısını hatırlamamak mümkün değil.

Jean Baudrillard, dilimize de çevrilen *Tam Ekran* adlı kitabında diyor ki: "Pozitif olma durumunun aralıksız üretimi halinde, ürkütücü bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Çünkü eğer negatif olma durumu kriz ve eleştiriyi doğurursa, mutlak pozitiflik de, krizi damıtma yetisi olmadığından, felaketi doğurur. Negatif ve eleştirel öğeleri denetim altında tutan, dışlayan, başından savan her yapı, her sistem, her kitle, tam bir iç patlamaya maruz kalarak bir felaket tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Tıpkı her biyolojik bedenin, bünyesindeki bütün mikropları, basilleri, parazitleri, yani bütün düşmanlarını denetimi altında tutarak ya da dışarı atarak, kanser tehlikesiyle, bir başka deyişle, kendi hücrelerini yiyip bitiren bir pozitivistlik tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi; biyolojik bünye de, aynen, artık işsiz kalan kendi antikorları tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalır... Aslında, mikroplar olduğu sürece virüs yoktu. Eski enfeksiyonlardan arınmış bir dünyada, 'ideal' klinik bir dünyada, elle muayene edilemeyen, önlenemez bir patolojik durum ortaya çıkar, bizzat dezenfeksiyondan doğan bir patolojidir bu."

Günümüz dünyasının çoğu kültüründe duygular, olumlu ve olumsuz diye kategorize edilir ve olumsuz duygular yaşanmak istenmeyen, hatta kabul edilemez durumlar olarak değerlendirilirler. Oysa, olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirilen duyguların tümü insan doğasının gereğidir, organizmanın kendini ifade etme ihtiyacından kaynaklanırlar. Üstelik, örneğin depresif bir ruh haline girdiğinizde, bunu bir an önce atlatılması gereken bir durum olarak algılayıp ondan kurtulmak için kendinizi zorladığınızda, yaşanmasına izin verildiğinde nasıl olsa sona erecek bir ruh halinin süresini uzatmış da olabilirsiniz. Tabii ki burada psikiyatrik müdahaleyi gerektirebilecek durumlardan değil, insanların günlük ruh halinden söz ediyorum. İnsana yıkıcı gelen duyguların üzeri örtüldükçe bu duyguların yönetilebilmesi de imkânsızlaşıyor. Olumsuz diye nitelendirdiğimiz duyguların denetimden çıkarak bizi zor durumda bırakacağı endişesi, yalnızca bu duyguların değil, dostluk ve sıcaklık gibi canlı yaşantıların da üzerinin örtülmesine neden olabiliyor. Düşmanca eğilimleri ya da kızgınlık gibi duyguları yönetebilmek, öğrenilmesi kolay olmayan bir sanattır. Davranışlarda yaratıcılığı gerektiren, yürekliliği ve risk almayı, yaşamla dans etmeyi öğrenme denemelerini içeren bir sanat. Aristoteles'in vaktiyle dediği gibi: "Herkes kızabilir, bu kolaydır. Ancak doğru insana, doğru zamanda, doğru ölçüde, doğru nedenle ve doğru şekilde kızmak; işte bu kolay değildir."

Bir başka kitabımda da vurguladığım gibi, insanlarla baş edebilmeyi öğrenemedikçe, yalnızca onları değil, kendimizi de gereğince sevebilmemiz mümkün olamıyor. Tabii ki bu, herkesi sevebileceğimiz anlamına gelmiyor, üstelik sevgi farklı yorumlara açık bir sözcük. Pek çok insan beklenti yükledikleri insanları sevdiğine inanıp, aralarındaki bağın gelişip zenginleşmesine katkıda bulunmamasına rağmen o insanlar tarafından "yaşatılmayı" bekleyebiliyor. Oysa, aslında, hayatımızın ilk dönemlerinden bugüne taşıdığımız alacaklarımızı, yetişkin insan olarak kurduğumuz ilişkilerden "tahsil etme" hakkına sahip değiliz. Bu talebimizde direndiğimizde, genellikle kendileri de tahsilat peşinde insanlarla karşılaştığımızdan, ilişkilerimiz düş kırıklığıyla sonlanıp tükeni-

yor. Ancak, yalnızca başkalarının değil, kendimizin de masum olmadığını, kendimizi ve onları yargılamadan kabul etmeye başladığımızda, çocukken yitirdiğimiz masumiyetle biraz olsun yeniden buluşma umudunu taşıyabiliriz.

Batı kültürü etkisi altındaki toplumlarda yüceltilen mantıklılık, korkularımızla ve kırılganlıklarımızla yüzleşme fırsatından yoksun kalmamıza, dolayısıyla kendimize yabancılaşmamızın artmasına neden olmakta. Mantıklılığı, korkularımızın ve zedelenebilirliğimizin üzerini örtmek için kullanırken, içgüdüsel sezgilerimize de yabancılaşıyoruz. Oysa insanlık tarihinin derinliklerinden getirdiğimiz, "sağduyu" denen bir hasletimiz var. Bir başka kitabımda da anlattığım gibi, pek çok insan mantıklılıkla sağduyuyu birbirine karıştırdığından kendilerini özlerine uymayan yaşantılar içinde buluyorlar. Horkheimer ve Adorno'ya göre: "Rasyonalizasyon mantığı 'insanı korkudan kurtarmaya ve kendi egemenliğini kurmasını sağlamaya yönelik' bir mantıkdır... İnsan bilinmeyen hiçbir şey kalmazsa korkudan kurtulacağına inanır..." Adını hatırlayamadığım bir Antik Yunan düşünürünün şöyle dediğini okumuştum: "Ölümden korkmuyorum, çünkü o benim bulunduğum yerde olamaz, ben de onun bulunduğu yerde." Mantıklı bir söz, ama yine de ölmekten korkuyoruz, korkmasaydık hayatta kalma şansımız çok azalırdı.

Canetti "İnsan kendisine yabancı olan şeylerle temastan hep kaçınma eğilimindedir... Karanlıkta beklenmedik bir şeye temas etme olasılığı bile paniğe yol açabilir... İnsan, kendisine doğru yaklaşmakta olan bir şeyi görmek, tanımak, sınıflandırabilmek ister..." diyor ve başka bir yerde konuya şöyle devam ediyor "...Kültür, korku unsurunu düzenleme ve içine almayla ilintilidir... İnsanın kendi etrafında yarattığı bütün mesafeler bu korku tarafından dayatılır." Tabii bu söz bana, insanın "güncel kültür" diye ifade edilen olguya neredeyse kayıtsız şartsız boyun eğme eğilimini hatırlatıyor. Çünkü sürmekte olan kültüre ve onun altkültürlerine ait olmanın sağladığı paylaşma duygusu insana, bilinmeyenin korkusuna karşı sığınabileceği bir korunak sağlayabiliyor. Buna karşılık, deneyim yoluyla öğrenmede, bilinmeyenle

karşılaşma sonucu yaşanabilen ürkütücü duyguları kabul edebilme ve değiştirebilme iradesi var. Yüzleşmekten kaçındığımız korkularımızı örtbas edip kendimizi güvenlikte olduğumuza inandırırken, hayatı ne denli kuruttuğumuzu çoğu zaman göremiyoruz.

Aynı şekilde, disiplinle katılığı birbirine karıştırıyoruz. Disiplin sağduyuyla ilintili, katılık ise yaşamazlıkla. Üretken, çalışkan ve disiplinli bir insanın içinde zaman zaman benliğe egemen olan bir tembel de vardır, ama genellikle bunlar birbirleriyle çatışmazlar. Disiplin insanın doğasından gelir ya da gelmez, katılık bir başkasının beklentilerini yerine getirircesine bir yaşantılar dizisidir ve bu beklentiler bazen benliğe eziyet edici bir yoğunluğa ulaşabilir. Disiplin insanın kendine olan saygısıyla birlikte yaşanır, katılık ise onaylanmışlık duygusu arayışındadır, dış dünyaya ya da kendine karşı. Disiplinli insan, "olarak yaptığı" için hayatı kendi zamanına göre yaşayabilir, zamanı akışkandır. Katı insanlar "yaparak kendilerini var edebilecekleri" inancıyla yaşadıklarından, zamanları dişli çark tarzındadır. Zaman sıkışmasından sürekli yakınırlar; "şartlar böyle" deyip kendi dışlarında nedenler arayarak. Kendimizi yaşamakta olduğumuz bir durumla orantısız bir seferberliğin içinde savrulurken yakalayıp da kendimize "Tehlike ne?" diye sorarsak cevap bulamadığımızı görürüz. Yaşanan çağda hepimiz üst-sistemlere bir oranda ödün verme durumundayız, ama içimizdeki boşluğu üst-sistemlerin gerçek ve varsayımsal beklentileriyle açıklamak ve doldurmak farklı bir durum. Kendilerine ayıracak vakit bulamamaktan yakındıkları halde, pazar günü geldiğinde ne yapacağını bilemeyen insanların sayısı o kadar çok ki.

Büyük kent insanının sık kullandığı uyuşturuculardan biri de hız. Aynı şey, telaşsız da aynı sürede yapılabilir, üstelik yapılacak şeye ayrılan zaman ve enerjinin bir bölümü seferberlik sırasında tüketilmeden. Ama hız, insanın içindeki boşlukla yüzleşmemesi için çağdaş normların da pekiştirdiği ve uyuşturucu niteliği kazandığında yavaşlatılması zor bir araç. "Yaşamın amacı ölümdür" ilkesi doğrultusunda, her anı, aslında ne olduğu da pek tanımlan-

mamış bir sona bir an önce ulaşmak istercesine yaşamak. Ölçülen zamanın egemenliği, benliğimize mal ettiğimiz çalar saatlerden ötürü ilk bakışta bize baş edilmez görünebilir. Ancak yaşantılarımıza dikkatle bakıldığında, pek çok şeyi, saati ayarlamış olduğumuz zamanda değil de "eşref saati" geldiğinde gerçekleştirebildiğimizi görebiliriz. Trafik ışığı kırmızıya dönüşmeden önce yetişebilmek için seferberlik durumuna geçtiğinizde ya da asansörün gelmesini bekleyemeden merdivene yöneldiğinizde kazandığınız saniyelerin neden sizden daha değerli olduğu sorusunu hiç kendinize sordunuz mu? Üstelik, fizikçi Julian Barber'ın *Zamanın Sonu* (*The End of Time*) kitabında "zaman olmayan zaman"ı anlatırken açıkladığı gibi, zaman aslında var olmayan bir şey, o herhangi bir yöne doğru akmıyor, genetik kodlarımız gereği biz değişiyoruz, gelişiyoruz ve eskiyoruz.

Günümüzde insanlar
bilgiyi arar oldu, hikmeti değil.
Oysa bilgi mazidir,
hikmet ise gelecek.

AMERİKA YERLİSİ LUMBEE KABİLESİ

BİR YANDA, dışlanmışlıktan kaynaklanan yabancılaşma sonucu, bir kısım insan varolan inançlarına bu kez fanatik bir biçimde tutunarak hiçliğin karadeliğine düşmemeye çalışırken, dünyanın egemen görünümdeki diğer yanı da kendi fanatizminin yaratısı olan bir başka tuzağın tutsağı durumunda. Fanatizmin her türünde olduğu gibi, mutlak doğruyu yalnız kendisinin bildiği inancının körelten ve daraltıcı girdabına yakalandığının farkında olmaksızın. Görünürdeki bölünme, dünyanın bir kısmının daha siyah, diğer kısmının daha beyaz olduğu izlenimini uyandırsa da evrenin bütünlüğüne aykırılığından ötürü, böyle bir algılama ancak yanılgı ürünü olabilir. Çünkü evrende siyahlar ve beyazlar şeklinde bir ikili bölü yok, her bir varlık kendi bünyesinde beyazını ve siyahını yaşayarak büyük bütünün içindeki kendi bütünlüğünü sürdürmekte.

Dünyanın kendini beyaz olduğuna inandırmış olan bölümü, "bilgi çağı"na girilmiş olduğunu ilan etmenin coşkusunu yaşıyor ki bu durum, daha çok sayıda insanın kendisini beyin korteksi düzeyinde yaşayacağının habercisi. Bilgi aktarımını sağlayan oyuncakların çekiciliği bir yana, bilginin sağladığı iktidarın kişisel güç olarak algılanıyor olması, bilgi sağlayan teknolojiye bağımlı hale gelen insanın her zamankinden daha da kırılganlaşmasına neden olmakta. Yaşanan her şeyin anında bilgiye dönüştürülmesi eğilimi sonucu duygusal yaşantılara yabancılaşmış ve sezgisel güçle-

rinden uzaklaşmış insanın yaşadığı bireysel sıkışıklıklar, dünyada bir süredir zaten var olan zaman ve mekân sıkışıklığıyla birlikte şiddete davetiye çıkarabilecek potansiyelde. Hatta bu potansiyelin bir süredir hareket kazanmaya başlamış olduğunu söylemek herhalde yanlış bir değerlendirme olmaz. Dünyadaki her hareketi ve oluşumu denetlemek ya da uzayın derinliklerini keşfetme çabaları gibi gelişmelerin, hırslı ve saldırgan tutkulara dönüşmesi, üzerinde yaşadığımız zeminin kaymakta olması ve yaşam desteğimizin giderek yitirilmesi gibi ağır bir bedel ödenmekte olduğu gerçeğinin görmezlikten gelinmesine neden olmakta.

Bill Clinton, Londra'da BBC ile Dimbleblye Vakfı'nın ortaklaşa düzenlediği Dimbleblye Konuşmaları çerçevesinde 14 Aralık 2001'de yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

Çoğumuz farklılıklarımızın önemli olduğunu ve hayatımızı ilginç kıldığını, ancak ortak insanlığımızın daha önemli olduğunu düşünürüz. Yirmi birinci yüzyılda hangisi daha önemli olacak, farklılıklar mı, ortak insanlık mı? Yirmi birinci yüzyılı kazanan taraf belirleyecek... Peki, yirminci yüzyılın sorunları neler? Bunlar da korkutucu. Birincisi küresel yoksulluk. Dünyanın yarısı, sözünü ettiğim yeni ekonominin bir parçası değil. Dünyadaki insanların yarısı günde iki dolardan daha azıyla yaşıyor. Tam bir milyar insan günde bir dolardan azıyla yaşıyor. Bir milyar insan aç uyuyor. Bir buçuk milyar insan, yani dünya nüfusunun dörtte biri hayatta bir bardak temiz su içemiyor. Her dakika bir kadın çocuk doğururken ölüyor.

"İkincisi, küresel çevre sorunları. Oksijenimizin büyük bölümünü sağlayan okyanuslar hızla geri çekiliyor. Büyük bir su kıtlığı var. Bu, yiyeceğimiz besinleri yetiştirmemizden yaşadığımız yere değin her şeyi değiştirebilecek bir sorun. Ve küresel ısınma. İklim son on yıldaki hızıyla gelecek elli yılda da ısınırsa bu, yerküre çapında kamu sağlığı sistemlerinin çöküşüyle hızlanan küresel salgınlara kurban gideceğiz demek. Önümüzdeki yıl dünyadaki ölümlerin dörtte biri AIDS, sıtma, tüberküloz ve koleraya bağlı enfeksiyonlardan olacak. Bunların çoğu da temiz su içmemiş çocuklar olacak.

"... Son olarak, modern dünyanın en büyük sorunlarından biri de ileri teknoloji terörizmi. On bir eylülden önce de bunu birçok kişi biliyordu. En modern çağda yaşanan en büyük sorunun, insanlığın en eski sorunu, ötekine karşı beslenen korku olması sizce de ilginç değil mi? Korku ne kadar çabuk güvensizliğe, nefrete, insanlık dışına ve ölüme dönüşüyor."

Bill Clinton'un konuşmasında, öncelikle, ötekine karşı beslenen korkunun insanlığın en eski sorunu olduğu görüşünün neye dayanarak dile getirildiğini anlayamadım ve paylaşamadım. Bu konuda asıl sözün insanbilimcilere ait olduğuna inanıyorum. Ancak bugüne kadar öğrendiklerime göre, mülkiyet tutkusu olmayan insanın diğerinden korkması için bir neden bulunmuyor. Onun korktuğu tek şey aynı zamanda saygı duyduğu doğa. Korku saldırganlığa dönüşebiliyor, ama ben asıl korktuğumuz şeyin bastırılmış kendi kızgınlıklarımız olduğu inancındayım.

Bu satırları yazdığım sırada, mesleki bir e-forumda Clinton'un, başkanlığı sırasında Orta Doğu sorununa getirdiği çözüm önerisinde otoyolların denetimini İsrail'e bırakması sonucu, Filistin topraklarının bir bütün olarak değil, birbirinden kopuk parçalar olarak tasarlanmış olduğunu okudum. Kaynak belirtilmediği için bu bilginin doğruluk derecesini bilemiyorum. Ancak yine de, olmaması gerekenler üzerine sokaktaki insanın da konuşabileceğine, aslolanın olaylara etkin ve yapıcı katkıda bulunmak olduğuna inanıyorum. Özellikle bu katkıyı yapabilecek ve olaylara yön verebilecek konumda olanlar için bu daha da büyük bir sorumluluk. Jean-Paul Sartre'ın, 1953'te bir gazetede yayımlanan "Kuduz Hastalığından Mustarip Hayvanlar" başlıklı yazısında "Dikkat! Amerika kuduz. Bizleri ABD'ye bağlayan tüm bağları koparıp atmazsak bizi de ısıracak ve kudurma sırası bize gelecek," şeklinde dile getirdiği uyarıyı ciddiye alma konusunda geç kalınmış olduğu endişesini taşımaktayım. Ancak bence daha da önemli olan, kuduz mikrobunun Amerika'ya nasıl bulaşmış olduğunu anlayabilmek.

Bilgi çağı konusuna geri dönersek, bu konuda yaşanmakta olan coşkuyu gölgeleyen bir başka olgu söz konusu. Bilgisayarlardaki transistör sayısının, dolayısıyla bilgi edinme hızının hızla

katlanarak artmakta olmasının, çok da uzak olmayan bir gelecekte bilişim alanının, astrofizikte tekillik (*singularity*) denen bir olguyla sonuçlanması olasılığı. Aslında, olasılıktan da öte, çoğu uzman bunun kaçınılmaz bir sonuç olacağı görüşünde. Bilgisayar yasalarına göre, bir bilgisayar ağının gücü, o ağa bağlı insan ya da bilgisayar sayısıyla doğru orantılı olduğuna, hız da katlanarak artmakta olduğuna göre, bu durumun bizleri getireceği yer, bir kara deliğin içindeki gibi tekillik. Tekillik, bilinen fizik kurallarının geçerliğini kaybetmesi, zamanın durması gibi kavranması güç durumları içeren bir olgu olduğu için beni aşıyor. Bilgisayarlar bir yana, zaten çoğumuzun beyni başka kaynaklardan yüklenen bilgi bombardımanından sersemlemiş halde. Ancak yine de bu konuya değinme gereğini duydum. Çünkü hayat bana, çığrından çıkmışçasına gidişlerin eninde sonunda bir engele çarpmaya mahkûm olduğunu öğretti.

On küsur yıl önceydi, üniversitelerimizden birinde yaptığım bir konuşmanın ardından bana yöneltilen soruları cevaplamaya çalışıyordum. Bir ara, "Bu kadar yıldır bu mesleği icra etmektesiniz, bunun sizi en çok zorlayan yanı ne oldu?" şeklinde nedense beklememiş olduğum bir soru geldi. "Enformasyon fazlası," diye bir cevap dökülüverdi ağzımdan, beni de şaşırtarak. O ana kadar bunun beni zorlamakta olduğunun farkında değildim ve sonraları cevabımın üzerinde zaman zaman düşündüm. Psikoterapi süreci içinde hayatları paylaşırken, konuşmalar sırasında doğrudan onlarla ilgili olmadığı halde, paylaşmanın doğal bir parçası olarak birtakım yan bilgiler de ediniyorsunuz. Bunun hoş bir yanı da var, çünkü nasıl bir dünyada yaşadığınız hakkında sizi zenginleştirebiliyor, ama bellek arşivlerinizde kendilerine yer açarken oraları zorlayarak. Çünkü psikoterapideki dinleme, Heidegger'in "otantik dinleme" dediği bir tarzda sürdürülür. Sosyal ortamlarda konuşulan bazı şeyler sonradan hatırlanmayabildiği halde, psikoterapi beraberliklerinde konuşulanların çoğu aradan yıllar geçse de hatırlanıyor.

Ancak arada geçen yıllarda, vaktiyle verdiğim o cevabın üzerinden öyle sular geçti ki meslek dışı dünyamdan gelen bilgi

bombardımanı yanında psikoterapi süreçleri sırasında yaşananlar neredeyse hafif kaldı sayılır. Orada yaşananlar zaten kırk yılı aşkın bir süredir birlikte olduğum mesleğimin doğal bir parçası ve günümüz dünyasının her an değişen şartları kadar oynak ve zorlayıcı değil. Üstelik, çalışma saatlerinizi ayarlayarak bunu denetleme imkânına sahipsiniz. Dış dünyadan gelen bilgi bombardımanının en sevimsiz yanlarından biri, ulaşan bilgi sayısının giderek artmakta olmasının yanı sıra, bunların seçiminiz dışında size ulaştırılıyor olması. Posta kutunuzda ya da elektronik postanızda sizin talep etmediğiniz ve sizi aslında hiç ilgilendirmeyen bilgi ve reklam tomarlarıyla karşılaştığınız zaman kendinizi tacize uğramış hissedebiliyorsunuz, çünkü silinecek ya da çöpe atılacakları ayıklamak, her birine bakmanızı gerektiriyor.

Geçmişte, kendilerini üst düzey soyut düşünce olarak yaşayan, çevresiyle ancak bu çerçevede iletişimde bulunabilen, abartılı entelektlerine karşın duygusal dünyaları olgunlaşamamış, sezgileri mantıklılık hücresine kapatılmış insanlar vardı. Onlar zamanla müzeleştiler, tarzları ve yücelttikleri klişeler tedavülden kayboldu ya da en azından periferiye itildi, ama aslında değişen bir şey yok. "Düşünüyorum, öyleyse varım" günlerinden bu yana varolmuş olan, aşırı gelişmiş korteksin egemenliğindeki cılız ve fakir duygusal dünyalar şimdi de üst-sistemlerin uzantıları konumunda varlıklarını sürdürmekteler. "Gelişmişlik" ya da "uygarlaşma" gibi ifadelerle yüceltilen bu olgu, insanlığın "insanca" niteliklerini giderek yitirmesine neden olmakta. Geçen yıl, zaman zaman uğradığım döviz büfesinde çalışan genç hanımın tişörtünde "J'aime donc Je suis (Seviyorum, öyleyse varım)" yazısını görmek, bir anlık da olsa bana iç açıcı gelmişti. Vaktiyle doğayla içiçe bir ilişki yaşayan, ondan korkan ama üretilmiş kişisel kaygıları olmayan insanların yaşadığı kayıp cennete dönülemeyecek de olsa bugünkü halimiz uygarlığın tanımının yeniden gözden geçirilmesini gerektiriyor.

Tarihin uzak geçmişinde de masum insanlar tanrılara kurban edilmiş, savaşlar sırasında kentler ve köyler yıkılıp yakılıp talan edilmiş, köle-sahip ilişkileri yaşanmış, ancak bu vahşetin hiçbiri

"uygarlık" ya da "uygarlaştırma" adına yapılmamıştı. Arjantin Patagonyası'nda yaşamış olan yerli halkın rivayeten bir telgraf yanlışlığından ötürü yok edilmiş olması; Avustralya ve Amerika yerlilerinin zengin kültürlerinin kalıntıya indirgenmesi; talan edildikten sonra kaderiyle başbaşa bırakılan Afrika ve daha nice örnekler. Oysa insanlık tarihi, yok edilen bu kültürlerin birikimlerinin katkılarıyla çok farklı bir yönde gelişebilirdi. Tarihin derinliklerinde daha da gerilere gidildiğinde, bugünkü şartlanmalarımızın ölçüsüyle "ilkel" olarak nitelendirilen insan grupları arasında kansız savaşlar yapıldığı anlatılır. Ne oldu da şiddet insanlık tarihinin belirleyici parçalarından biri haline geldi sorusuna gelmeden önce bazı diğer hususlara değinmek istiyorum.

Duygusal gelişimleri için gerekli zemini bulamamış oldukları için mi bazı insanların düşünce sistemleri aşırı geliştirilerek bu eksiklikleri ödünlenmeye çalışılıyor? Yoksa çevrenin şartlandırmalarından ötürü entelekt aşırı geliştiriliyor da duygusal dünya fakirliğe mahkûm ediliyor ve sezgiler köreltiliyor? Neden kendilerini yalnızca entelekt ve seksten ibaret yaşayan insanların sayısı giderek artıyor? Neden-sonuç ilişkilerinden çok, olmakta olanla ilgilenme eğiliminde olduğumdan bu soruların cevabı bana çok önemli görünmüyor, birinci sorunun daha çok ağırlık taşıdığı izlenimini taşısam da. Son yıllarda, yetişkinliğe adım atmak üzere olan gençlerin geleceğe bakışı iki konu üzerinde odaklaşıyor: başarı ve para. Bu iki konunun amaç edinilmiş olmasında, aileden başlayarak tüm etkili üst-sistemlerin payı ağırlıklı gibi, çünkü geleceği ipoteklemek uğruna iç dünyasının sesini dinlemekten vazgeçip hayatı klişe projelere dönüştürmek, insan doğasıyla hiç de uyumlu bir tarz değil.

Yıllar içinde, biçimsel olarak başarılı bazı insanların ileri orta yaşa yaklaştıklarında boşluğa düştüklerini gördüm. Kimi, üzerlerine çöken karamsarlıktan kurtulabilmek için yeni, ama yine biçimsel seçimler yaparak kısır döngülerini aşamadı. Daha az sayıda insan ise o güne kadar ilgilenmiş oldukları bazı şeylerin aslında kendilerini ilgilendirmemiş olduğunu fark edip kendilerine daha uygun seçimlerin arayışına yöneldiler. Bazılarının yaşamları

biçimsel olarak değişmese de o biçim içindeki yaşantıları farklılaşabildi. Genellikle kentte yaşayan ve orta yaş öncesini sürdürmekte olan, başarılı ve donanımlı bazı insanların, görünürde dinamik, aslında durağan bir hayat sürdürmekte oldukları izlenimini taşırım öteden beri. Hayatları biçimsel olarak iyi bir yörüngeye oturmuş, her şey yolunda görünmesine rağmen nedense zaman zaman hissedilebilen yavanlık göz ardı edilerek ve ayinler dizisine kapılıp gidilmekte olduğunu fark edemeden. Harekete ve değişikliğe eğilimli biri olduğum halde bunu kendim de yaşadım (yaşamışım) o yaşlarımda, sınırlı bir süre için de olsa. Çünkü, her şeyin biçimsel olarak da olsa kusursuzluğa yakın bir şekilde yolunda gitmesinin rehavetinden silkinip, hareketlenme isteğinin yeniden belirmesi zaman istiyor.

İnsan ya da aslında doğadaki her varlık sürekli olarak bir dengeye ulaşma çabası içinde. Ancak eğer ulaşılan bir denge durumu fazla uzun sürerse bu yeniden dengesizliğe dönüşebiliyor ve yaşanmakta olan "durum"u, yeniden "sürece" dönüştürme ihtiyacı beliriyor. Bu ihtiyacı fark edemeyenlerin hayatı yavaş yavaş kurumaya başlıyor, çoğu zaman yetişkinliğe ulaşmakta olan çocuklarına karşı bağımlılık geliştirerek. Aslında, uzunca bir süredir belirli bir denge durumunu koruma çabasında olan ulusların geleceği de benim için merak konusu. Müzeleşme durumu eninde sonunda yerini şu ya da bu şekilde yeni bir hareketliliğe bırakmak zorunda, bu gerçekleştirilemezse bu toplumlar için sinsi ve tedrici bir çürüme kaçınılmaz olabilir.

ABD'nin eski başkanlarından Richard Nixon, Watergate skandalının ardından azledilip Beyaz Saray'dan ayrıldığı sırada, eşi Pat Nixon üzgün bir yüzle şöyle demişti: "Bu benim seçmiş olmayı isteyeceğim bir hayat değildi (This was not the life I would have chosen)." Pat Nixon, kocasının politik hırsını gerçekleştirme süreci boyunca bunun farkında mıydı? Yoksa kendine uymayan seçimini her şey trajik bir sona yaklaştığı sırada mı fark etmişti? Bunu bilmem mümkün değil; ama bu ifade, hayatta neyi istemeyerek yaşamış olduğumuz konusunda geç kalmışlığın düşündürücü bir örneğiydi bence.

Yakın geçmişte bir baba, ilkokul çağındaki kızının kendisine yönelttiği bir soruyu nakletti: "Baba hayat ner'de öğrenilir? Okulda bize öğretmiyorlar da." Hayatın öğretilemeyeceğini, öğretilebilme umuduyla guru tarzı kişilerin çevresine toplananlar ve yaşam yönergesi türündeki kitapları uyuşturucu bağımlıları gibi izleyenler dışında, çoğumuz biliyoruz. Eskiden gelenekler, nasıl yaşanacağı konusunda insanların önüne bazı kurallar koyardı, bazı çerçeveler sınırlarında içinin nasıl doldurulacağını yine de kişiye bırakarak. Kurallara uymanın da, uymamanın da bedelleri vardı, kabul edilebilmek için kendini ortadan silmekten, tepkisel tavırlar sonucu dışlanmaya kadar değişebilen. Bugün ortak bazı değerler varlıklarını hâlâ sürdürse de, daha önce de vurguladığım gibi, giderek artan sayıda insan nasıl yaşayabilecekleri konusunda neredeyse tek başına bırakılmış durumda, cemaatçilikten marjinalliğe kadar uzanan bir yelpazede üzerinde durabilecekleri bir zeminin arayışıyla.

Bu arada, tanımlanması pek kolay olmayan bir kavram olan "başarı" da bir kısım insan için bu yelpazede önemli bir yer edindi. "Başarısız" ya da "başarılı" tarzında değerlendirmelerle her zamankinden daha sık karşılaşılır oldu. Bu sıfatlar daha çok, çeşitli türde performanslarla ve kendini pazarlamayla ilgili olarak kullanılıyor gibi. Bu nedenle, bazı insanların hangi nedenle "başarılı" ya da "ünlü" olarak nitelendirildiklerini anlamakta zorlanır oldum. Bence, başarı sözcüğünü mutlaka kullanmak gerekiyorsa, başarının hayatın neresine yerleştirilebileceğinin tek bir cevabı olabilir: hayatın kendisine. Bugüne kadar kimse için, hayatın kendisinde başarılı oldu dendiğini duymadım, çünkü hayatın kendisini başarılı olarak sürdürmüş olmanın bir tanımı yok.

Bence aslolan, hangi şekilde olursa olsun, insanın, olabildiğince, kendisini kendi olarak hissedebileceği bir hayatı sürdürmeyi gerçekleştirebilmesi. Bir yandan da hayatın bir süreç olduğunu, kendimizi her an kendimiz olarak hissetmemizin mümkün olamayacağını, hayatın inişleri ve çıkışları olduğunu kabul ederek. Kendimize başarılı bir hayat ısmarlamaya çalışmanın, kendimizden vazgeçme tehlikesini de beraberinde getireceğinin idra-

kiyle. Bir şeyi isteyerek ve severek yaparken ulaşılacak sonucun baskısı zaten yaşanmaz, sonucu düşünerek yaptığımızda ise istek kaygıya dönüşebilir. Çünkü çoğu zaman başarı, kendisini şartlı kabul edenlerin ya da vaktiyle şartlı kabul edilmiş olanların, kendilerini kabul edebilmelerinin tek ve mutlak şartı. Üstelik, sonuca ulaşıp kendini başarılı hissettiği anın ardından insanı yeniden boşluğa düşüren ve daha da öteye koşmaya yönelten bir tuzak.

On yıldan fazla bir zaman önceydi bir akşam üzeri telefonum çaldı, karşımda *İnsan Olmak* adlı kitabımla ilgili takdirlerini ifade eden bir beyefendi. "Her şeyi yazmışsınız," diyordu, ardından ısrarla sorarak: "Ama neden ebedi saadeti de yazmadınız?" Ebedi saadet diye ulaşılması gereken bir durum olduğuna o kadar içtenlikle inanmıştı ki onunla konuşurken zorlandım. "Ebedi saadetin ne olduğunu bilmiyorum," demenin onun bu mutlak inancına saygısızlık olacağını düşündüğümden, "Kendimi henüz böyle bir şeyi yazabilecek bir konumda görmüyorum," gibi sözlerle karşılık vermeye çalıştımsa da ikna etmeyi başaramadım ve bir mazeret öne sürerek konuşmayı sonlandırdım. Ebedi saadet diye adlandırdığı ve her şeyin sonunda ulaşılması beklenen bir mertebeyi tanımış olmama rağmen bunu kendisinden ve diğer okuyucularımdan sakındığıma inanmış gibiydi. Bu satırları okuyorsa beni bağışlayacağını umuyorum. İnsanların inançlarına saygılı olduğumu sanıyorum, ama bu onların inançlarını paylaşmamı gerektirmeyebilir, hele inanılan şeyin ne olduğunu bilmiyorsam.

Telefondaki beyefendinin Ebedi Saadet dediği şeyin, Doğulu inançlarda Nirvana denen ve insan ruhunun ulaşabileceği en yüce mertebeyi tanımlayan durumla bir benzerliği olabilir, diye düşünmüştüm konuşmanın ardından. Ancak ben yalnızca insan davranışları konusunda uzmanlaşmış biriyim, böyle bir mertebenin olup olmadığı konusundaki bilgim, pek çok insan gibi okuduğum bazı kitaplarda anlatılanlarla sınırlı. Bugüne dek Nirvana'ya ulaşmış kimseyle karşılaşmadım; yaşamın ona katılabildiğim oranda açımlanabileceğine inanmış sade bir insan olarak, üst düzeyde bir varoluşa ulaşma çabam ya da beklentim yok. Üstelik, bugünün dünyasında ve içinde yaşadığımız kültürde insanın Nirvana'ya

nasıl ulaşabileceğini anlamam mümkün değil. Nirvana'ya ulaşma çabası içinde olan bir ya da iki kişi tanıdım, dünyanın burasında ya da şurasında. Nedense her defasında, bir umudun peşine takılıp yaşamın kendisinden kaçmaya mı çalışıyorlar sorusunu kendime sorup cevaplayamayarak.

Dalai Lama'yla yapılan söyleşileri içeren *Mutluluk Sanatı* (*Art of Happiness*) adlı kitabı okurken "Ebedi Saadet" konusunda ısrarcı olan beyefendiyi hatırladım, "mutluluk" sözcüğünün neyi ifade ettiğini düşünüp. Ardından, bu sözcüğü ender kullandığımı fark ettim, kullanırken de dikkatli olduğumu. Sanırım, insanlar çoğu zaman mutluluk ile hazzı birbirine karıştırıp, kendilerine haz veren yaşantıları mutluluk diye adlandırıyorlar. Çünkü bana göre mutluluk bir durum değil, süreç; dış etkenlere doğrudan bağımlı olmayan, iç dünyamızın derinliklerinden gelen ve zaman zaman buluşabildiğimiz bir yaşantı. Kendimizi bir diğer insanla ya da evrenle bir "bütün" olarak yaşayabildiğimiz, bazen de sadece yaşıyor olmanın bize sevinç verdiği anlarda, bir başka deyişle kendimizi ve dünyamızı gözlemlemekten özgürleşebildiğimiz zamanlarda bizi sarıveren bir duygu, ısmarlanması mümkün olmayan. Ancak buna rağmen, zaman zaman yine de bizi memnun eden ya da bize haz veren yaşantılar için de "Mutlu oldum" ya da "Beni mutlu etti" gibi ifadeler kullanıyoruz, mutluluğun adını koyduğumuz an, onun zaten başka bir yaşantıya dönüşeceğini düşünemeden.

Dalai Lama ile yapılan söyleşi beni pek düşündürdü diyemem, ama saf kan Doğulu sayılabilecek Dalai Lama ile saf kan Amerikalı psikiyatristin dünyaya bakışlarındaki karşıtlıklar bana biraz da eğlendirici geldi. Sırası gelmişken, Doğu ya da Doğulu sözcüklerini bazı çekincelerle kullanmakta olduğumu belirtmem gerek. Kuzey yarıküresinde kendilerini Batılı olarak adlandıran kesim, kendilerinden olmayan ve kendilerine benzemeyen her şeyi Doğulu diye nitelendirme eğiliminde. Oysa Hıristiyan Batı'nın dışında kalan alan, kuzeyi, güneyi, doğusu ve batısıyla belirgin farklılıklar barındıran bir dünya, farklı yaşam biçimleri, monoteist olan ve olmayan inançlarıyla zengin bir çeşni. Batılılar Doğu

olarak adlandırdıkları dünyalarla ilgili konularda, kendi bakış açıları doğrultusunda ciddi çalışmalar yapıp bunları yansız bilgilermiş gibi dünyaya sundukları için, çoğumuz Doğu'yu onların bakış açısından görmeye şartlandırıldık. Oysa Batı'nın, Doğu dediği dünyayı çözümleme yoluyla anlayabilmesi bana pek mümkün görünmüyor. Çünkü çözümleme lineer mantık izleyen Batılı bir yöntem, Doğulu denen dünyalara ise sezerek ve hissederek ulaşılabilir ya da ulaşılamaz. Kaldı ki Doğu'nun kendi içinde de, örneğin bizim bir Hindunun dünyasına nüfuz etmemizin mümkün olmaması gibi önemli farklılıklar var. Üstelik, insanlar gibi toplumların da birbirlerini tanıyıp anlayabilmeleri kendi yansıtmalarımızdan özgür ve önyargısız bakmayı gerektiriyor ki şartlanmalarımız bunun üstesinden gelebilmemizi ciddi bir biçimde kısıtlıyor. Ayrıca, kültürler arasındaki temel bazı farklılıkların yarattığı başka zorluklar da var, bunlara kendi sınırlarım içinde birazdan değineceğim. Bir süredir, ülkemin tarihini öğrenme çabamda Batılı kaynaklara baş vurmaz oldum, bu arada kendi kaynaklarımızın sandığımdan daha zengin olduğunu geç kalmışlık duygusuyla keşfederek. Ancak yine de, insan kişisel tarihini kabul etmeden nasıl huzur bulamıyorsa, toplumların da ortaklaşa kabul ettiği bir tarihe sahip olmadan huzura kavuşacaklarına inanmadığımı özellikle belirtmek istiyorum.

Elveda Cariyem (*Farewell my Concubine*) adlı filmi izledikten sonra sinema salonundan çıkarken arkamda birinin sınırlı bir Türkçeyle bana bir şeyler söylemeye çalıştığını fark ettim. Dönüp baktığımda arkamda genç bir Çinli çift vardı. Genç adamın söylediklerini yeterince anlamakta zorlandığım için İngilizce konuşmamızı önerdim. Filmin hikâyesi Çin'in son elli yıllık tarihinden bölümleri kapsıyordu, dolayısıyla o ülkede bir dönem yaşanmış olan Kültür Devrimi'ni de. Genç adam Kültür Devrimi'ni kastederek "Bizim tarihimizde böyle bir şey olmamalıydı," diye isyan ederken gerçekten bunaltı yaşıyordu. "O olaylar hoşunuza gitmese de tarihinizin bir parçası, yaşanmış olduğuna göre bunu kabul etmeniz gerekmez mi?" tarzı sözlerimi duyacak halde değildi. Dışarıda yağmur yağıyordu, şemsiyeleri yoktu, eşi uzak bir semte

giden otobüsü kaçırma kaygısındaydı, o hâlâ konuşmak istiyordu. Eşinin otobüsü kaçırmama konusundaki ısrarlı tavrı üzerine sonunda ayrılabildi, isyanıyla hırpalanmış. Kültür Devrimi Çin'i kendi tarihinden koparmayı ve geçmişin izlerini silmeyi amaçlayan, zamanında ne olduğunu kavramakta zorlandığım kökten yıkıcı bir hareketti. Aralarında Mao Zedung'un eşinin de bulunduğu öncüleri sonradan yargılandılar ve mahkûm edildiler.

Genç Çinli'nin isyanı bana, bizlerin kendi tarihimizle olan ilişkimizi düşündürdü. Çocukluğumda ve ilk gençliğimde büyüklerimiz zaman dilimi olarak "Cumhuriyetten önce" ya da alfabe söz konusu olduğunda "Eski yazı" deyimlerini kullanırlardı, her ikisini de yaşadıklarından ve bildiklerinden, önceyi ve sonrasını birbirinin devamı olarak algılayarak. Ancak arada geçen yıllarda ne olduysa oldu ve "Osmanlı İmparatorluğu" ya da "Osmanlıca" gibi, sanki o dönem bizim değil de başkalarının tarihiymişçesine ayırıcı hatlar çizilir oldu. Bazıları buna gerekçe olarak Osmanlı'nın halktan kopuk bir hanedan olduğunu, ecdadımızın da onların tebası olmaktan öte bir varlığı olmadığı görüşünü savunuyorlar. Bu bana, bazı saptamalarını ilgiyle karşılamış olmama rağmen koloniyel tavrından ötürü pek de hoşlanmadığım İngiliz tarihçi Arnold Toynbee'nin, Osmanlı İmparatorluğu için kullandığı "ölü doğmuş bebek" tanımlamasını hatırlatıyor. Öyleyse büyüklerimiz Kurtuluş Savaşı'nı neyi ve kimi kurtarmak için yaptılar? Güneydeki evimin duvarlarından birinde on altıncı yüzyılda İngiltere'de basılmış ve ülkemizin o zamanki coğrafyasını gösteren bir haritanın kopyası asılı. Üzerinde Ottoman Empire değil, Turkish Empire yazılı.

Ülkemizin kurucuları Orta Asya'dan geldiler. Yabancı kaynaklı bazı kitaplarda karşılaştığım, imparatorluk halkının devşirmeler ve Türkoman asilleri ikili bölüsüyle tanımlanmasını hep sığ bulmuşumdur. Encyclopedia Brittanica'nın tahminine göre bugün ülkemizde yaşayanların dörtte birinin kökeni, ülkemizin kurucuları Asya'dan gelmeden önce de burada yaşamakta olan halklardan oluşuyor. Yıllar önce Kastamonu dolaylarında kökenleri Romalı olduğuna inanılan insanların yaşadığı köylerin varlığını duy-

muştum. Nitekim bunu doğrulayan Kastamonulu bir taksi şoförü ile arabayı yol kenarına çekip bu konuda bir süre sohbet etmiştik, birkaç yıl önce. Onun anlattığına göre, bu insanların kendileri de uzak ecdadlarının Romalı olduğuna inanıyorlar. Buna fetih yoluyla onlara katılan ulusların bireylerini de katarsak ortaya çıkan amalgam ABD'deki çeşniyle kıyaslanmayacak kadar zengin. Çünkü Amerika hâlâ Afro-Amerikan, Hispanik gibi birbirinden kopuk toplum gruplarından oluşmakta. Yakın zamana kadar azımsanmayacak sayıda Venedikli ve Katalan'ın bile amalgamımıza katılmış olduğunu Türkler tarafından yazılmış kitaplardan birinde okudum. Bazen yarı şaka yollu kendimizi "Müslüman Doğu Roma" olarak tanımlamamın yadırganmamış, hatta benimsenmiş olduğunu gözlemlemişimdir. Çünkü, yalnızca Osmanlı olarak adlandırılmış Türkler'in değil, ondan önce bu topraklarda yaşamış çeşitli uygarlıkların da varisi olduğumuza inanma eğilimindeyim. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından vaktiyle imparatorluğun parçası olmuş olan ülke sayısı neredeyse otuza yaklaştı. Yaklaşık altı ay önce *National Geographic Magazin*'in ekinde ülkeleri ve halklarını gösteren haritayı inceliyordum. Ülkemizden çıkarılan okun altında yazılı olan, "it is not clear what it is to be a Turk (Türk olmanın ne anlama geldiği ya da nasıl tanımlanabileceği açık değil)" ifadesini hak etmediğimiz halde hak eden bir tavır içinde olduğumuzu düşünüyorum, geçmişimizin arşivleri hâlâ gün ışığına çıkmayı beklerken.

Bir buçuk yıl önce Ulusal Psikiyatri Kongreleri'nde bir konuşma yapmak üzere komşu ülkelerden birine davet edilmiştim. Oraya vardığım akşam, bir grup meslektaşım beni şehir merkezindeki bir pub'a götürdüler. Sohbet sırasında ortak tarihimizden söz edilirken beni çok şaşırtan bir soruya muhatap oldum: "İngiltere eski kolonilerine sahip çıkıyor (?), sizler neden aynı şeyi yapmıyorsunuz?" Bizde İngiltere tarzı bir koloni anlayışı olmamış olduğu için ülkelerine bir eski koloni olarak bakmadığımızı, ama NATO üyeliği adaylıklarını içtenlikle desteklediğimizi, geçmişte başkent dışındaki imparatorluk topraklarının bir bütün olarak algılanmış olduğunu sandığımı, kendilerini de tarihimizi paylaştı-

ğımız bir ülke olarak gördüğümüzü ifade etmeye çalıştım. Ama, bazılarının bizi koydukları yerle kendimizi koyduğumuz yer arasındaki fark beni biraz düşünürdü bu sohbet esnasında.

Yirmi yıl kadar önceydi, ülkemizi ziyaret etmekte olan bir Fransız Türkolog'a, Fransız öğrencilerin Türkçe öğrenirken zorlanıp zorlanmadıklarını sormuştum. "Evet, başlangıçta bocalıyorlar," dedi ve devam etti: "Çünkü önce Asyalı olmayı öğrenmeleri gerekiyor, ama bir kez o dünyaya girince büyüleniyorlar." Asyalı olmanın ne anlama geldiğini sorduğumda bana "Zaman," diye karşılık verdi, "Avrupa dillerinde şahıs ön planda, Asyalı dillerde ise zaman. Bu çok önemli bir farklılık." Duyduğum anda bana çarpıcı gelen bu sözlerin o günden bu yana zaman zaman bana ışık tuttuğunu sezer gibi oldumsa da sözü edilen farklılığın anlamını hâlâ yeterince kavrayabilmiş değilim. Gerçi zamanla, farklılıkların daha da geniş bir alanı kapsayabileceğini düşündüren bazı verilerle de karşılaştım. Örneğin, Batılı zamanın lineer olmasına karşılık, Doğu'nun çoğu toplumunda zamanın döngüsel olduğunu öğrenmek bana önemli bir pencere açtı. Üstelik, Batı müziğinin çizgisel, hatta bazen matematiksel olmasına karşılık, Doğu'daki müziğin sarmallığı gibi örnekler de var. Bunlar, yaygın bir ağ yapısının şurasından ya da burasından yakalayabildiklerim, daha ötede bilemediğim pek çok şey olmalı. Cevapsız kalan bütün bu sorular beni rahatsız etmiyor, çünkü insanın ancak hazır olduğu cevaplara ulaşabildiğine inanıyorum. Dünyanın belki de en sıra dışı coğrafi konumunda, kendine özgü bir alaşım olarak varlığımızı sürdürüyoruz. Bunun bazı bakımlardan ender bulunan bir zenginlik olduğunun farkında olmakla birlikte, aynı zamanda bizlere ne gibi açmazlar yaratmış ve yaratmakta olduğunu da yeterince bilmiyorum. Batı kültürel emperyalizmi ile Arap kültürel emperyalizmi arasındaki sıkışmamızın üstesinden gelememiş olmamız gibi. Karşılıklarını bilemediğim bu soruları, onlara ilgi duyabilecek okuyucularımın dikkatini çekebilme beklentisiyle ortaya koydum. Yaşadığımız açmazların, kendimizle başlayıp biten küçük dünyalarımızın ötesinde boyutları da olduğuna inandığımdan.

Yetişkinliğe adım atmak üzere olan gençlerin başlıca amaç olarak gördükleri bir diğer alan da para. İnternetteki bir psikiyatri forumunda adını vermemiş bir üyeden gelen bir soru ile karşılaştım: "Para ve gerçekliği arama birlikte varolabilirler mi?" Birkaç gün sonra, Roygbiv adlı meslektaşımdan bu soruya şöyle bir cevap geldi: "Para bir kitle hezeyanıdır, daha doğrusu para artık bu hale gelmiştir. Bir yanılsamanın yadsınması onu hezeyana dönüştürür, hezeyan evrensel hale geldiğinde de kitle hezeyanına..."

Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı Türkçe Sözlük'te para, "Değer aracı ve değer ölçüsü olarak kullanılmak için devletçe bastırılan maden ya da kâğıt akçe" olarak tanımlanmış. Yani, klasik anlamında para, değer birimi ve araç olarak değerlendirilmiş. Paranın sağladığı imkânlar her zaman önemliydi. Anonim bir özdeyişte dile getirildiği gibi, "Paranın mutluluk getirmediğine inananlar nerede alışveriş yapacağını bilemeyenlerdir." Ancak geçmişte, paranın anlamı ve yeri bugünkünden çok farklıydı. Eskiden paradan ulu orta söz edilmesi adaba uygun görülmezdi, domatesin ya da patatesin pazarda daha ucuz olup olmadığı gibi konuların sohbet aracı olmaktan öte bir anlamı yoktu; mülk edinme isteği kitle histerisine dönüşmemişti, kiralar zaten makuldü. Yoksullar bile paradan pek söz etmezdi, onurluydular; ayakkabı pençelenir, giysiler yamanırdı sessizce; aristokrasinin olmadığı, zenginle fakirin aynı eğlenceyi, hatta bazen aynı sofrayı paylaşabildiği bir kültürden geliyorduk. İktidar o zaman da önemliydi, ama para ve iktidar bugünkü kadar birbirine geçişmemişti. Arada bir miras çekişmelerinin duyulduğu olurdu; ama yalnızca "yakınma kültürü"nden olanlar parasızlıktan şikâyet ederdi ki bu olgu genellikle duygusal dünyaların fakirliğinden kaynaklanır. Ancak, gönül fukaralığının parayla ödünlenmeye çalışılması bugünkü kadar yaygın değildi. Parasızlıktan yakınma daha çok, dünyası giderek sığlaştığı için, parası olduğu halde yokmuş gibi davranan yaşlı insanlarda görülürdü. Batı dünyasında ise paranın bugünkü anlamını edinmesi oldukça gerilere gidiyor. Oscar Wilde vaktiyle şöyle demiş: "Günümüz insanları her şeyin fiyatını biliyor, ama hiçbir şeyin değerini bilmiyorlar."

Bugün para artık geçmişteki para değil ve Roygbiv devam ediyor: "Ne oldu da insanların davranışları, onları baskısı altına alan yalancı gerçekliğin etkisiyle değişti ya da değiştirildi? Paranın sadece bir ölçü aracı olduğu yadsınıp her şey para ile ölçülmeye başlandığında, para her şey mi olur? Bir kitle hezeyanı olarak para, kitleleri baskıcı bir denetim altına mı almakta? Eğer öyleyse bu durum, politikaların baskıcı hegemonyasının toplumsal etkileşim süreçlerinin yerini alması anlamına mı geliyor?" Bu sorular bizi bazı başka sorulara da yönlendiriyor doğal olarak: Kendimize ve dünyaya paranın merceğinden baktığımızda neleri kaçırmış oluyoruz? Dünyaya etkin bir biçimde katılmaya sırt mı çeviriyoruz? Sağduyumuzu ve duygusal dünyamızı bir kenara mı itiyoruz? İnsan ilişkilerinin yerini parayla ilişki mi alıyor? Öyleyse, gerçekliğimizin böyle bir dünyada nasıl bir yeri olabilir? Amerika yerlilerinin sorduğu gibi, "Dünyada yenecek bir şey kalmadığı gün parayla mı karnımızı doyuracağız?"

"Allah belasını versin!" diye bağırdı adam, camdan içeri baktıktan sonra. Yanımdan geçerken hâlâ yüksek sesle söyleniyordu yaşadığım semtteki meydanda. Camın ardında döviz kurlarını gösteren bir pano vardı. Anlaşılan dünyası oradaki rakamlara ayarlanmıştı bir hayli. Bir zamandır, dünyanın bir bölümü açlıktan ve yoksulluktan kıvranırken, diğer bölümü dev bir kumarhaneye dönüşmüş halde. Borsayla ilgili haberler televizyon ekranlarını sürekli meşgul ediyor, politikacılar ülke yönetimini şirket yönetiminden ayırt edemez halde. Paranın insanların dünyalarını sığlaştırmasının ona olan tutkuyu daha da pekiştirmesi sonucu oluşan kısır döngü neredeyse salgına dönüştü bir süredir. Parayla ilgili bu tartışma bana, yakın geçmişte gördüğüm filmdeki replikler den birini hatırlattı nedense: "Sen hayatı hiç merak etmedin ki..."

Kevin Robins: "...Her yere yayılmakta olan yeni vizyon ve imaj teknolojileri sistemi, şimdi, ancak dünyadan (onun varsayılan tehdit ve tehlikelerinden) yapısal ve genelleştirilmiş bir kopma durumu olarak değerlendirilebilecek bir şekilde kurumsallaştırılmaktadır. Tekno-kültür tarafından (görsel) aşkınlık anlamında

idealize edilen şey, bence, dünyadan kaçmak, geri çekilmek için bir stratejiden başka bir şey değildir... Kültürümüzde 'siber-devrimin' neredeyse sınırsız olanakları olduğu kanısı yaygındır. Aslında bu, egemen teknolojinin hayalidir. Bu, hayalle beslenen yeni tekno-kültürün başka bir şekilde tartışılamayacağına olan inançtır... Aynı inanca göre '...Aklın ürünleriyle dünyayı yeniden kurma' kapasitemizin artmasıyla, 'gerçeklik kavramımızın yön değiştirmesi' söz konusudur."

Robins, evrenin doğasıyla inatlaşırcasına ters yönde yol almakta olan metalik dünyayı, gerçek dünyadan uzak durma çabasının ürünü olarak yorumluyor. Aslında, insan doğaya egemen olma tutkusuyla ondan kopmaya başladığı günlerden bu yana, doğadan giderek uzaklaşmakla kalmamış, onu adeta düşman olarak görüp karşısına almıştır. Üstelik, üstünlüğünü sağlama çabasında onu kıyasıya tahrip edip tüketerek. Doğa görünürde süreklilik göstermekteydi, teknoloji ise kopuklukları günlük yaşamın bir parçası haline getirdi. Bence, günümüzde siber-devrimin böylesi bir coşkuyla karşılanması, yok edilen bir dünya için tutulan yasın maskelenmiş bir ifadesi. Belki de bundan ötürü, giderek artan sayıda insan kendi yaratısı olan dünyalarının bunaltısından kaçarak henüz dokunulmamış doğaya yönelme eğiliminde. Ancak bu kaçış girişimleri de projeler şeklinde "uygulandığından" kaybedilmiş cennetle buluşma genellikle bir yanılsama olarak yaşanıyor. Neyi denersek deneyelim, uygarlaştırılmış dünyanın zaman-mekân sıkışıklığından kaçabileceğimiz bir yangın merdiveni yok gibi.

Sabahın erken saatlerine kadar sanal sohbet odalarından ayrılamayanların ya da bir porno sitesinden diğerine dolaşırken kredi kartlarının sınırlarını zorlayanların sayısı az değil. Sanal dünyayla ilişki bazı insanlarda zamanla kompulsif bir nitelik alabiliyor, muhtemelen bir süre sonra bağımlılığa dönüşerek. Öte yandan, teknoloji yaratısı dünyalar bazen, hayatın bir köşesinde sıkışıp kalmış ve yabancılaşma olgusuna doğru sürüklenmekte olan insanlar için bir tutunma aracı da olabiliyor, tutunulan dünya sanal da olsa. Ancak sanal dünyaların, o insanları ne kadar bir süreyle taşıyabildiğini bilmiyorum.

Yaklaşık on yıl önce ilk oluşmaya başladıklarında zaman zaman internetteki sohbet odalarına girmiştim, okyanus ötesindekilere. Hangi yaş grubu olursa olsun, odalardaki konuşmalar bana içerikten yoksun gelmişti. Katılanların birbirlerine ulaşma çabalamaları bir türlü akışkan bir sürece dönüşemiyor, kısır döngülerde takılıp kalınıyordu. İlginç olan yön, ekran sohbetlerine katılanların aslında şaşırtıcı derecede saydam olmalarıydı, üstelik kendilerini gizlemeye çalıştıkça farkında olmaksızın daha da saydam. Çünkü sarf edilen sözler ekranda bir belge gibi asılı kalıyor, sosyal beraberliklerde olduğu gibi atmosferde uçuşmuyor. Aynı neden, katılımcılara söylediklerine sahip çıkma sorumluluğu da getirebiliyor. Buna rağmen, katılanların birbirlerine bir türlü dokunamıyor olmaları ve denetlemekte zorlandıkları açıkça belli olan saldırgan eğilimler, insana biraz da dünyanın haline ilişkin ürküntü ve hüzün yaşatıyor, kendi dünyanızın yalınlığına dönmek istiyorsunuz.

Çağın sloganı "Bilgi güçtür." Gerçekten de aradığımız bilgilere internet aracığıyla hızla ulaşabilmek ve kısa sürede bol bilgi edinebilmek beynimizdeki arşivleri zenginleştiriyor. Ancak, daha önce de değindiğim gibi, bilgi güç mü, yoksa iktidar mı sağlıyor sorusunu da beraberinde getiriyor. Çünkü etrafta, entelekt fazlasıyla dolaşan güçsüz insanların sayısı hiç de az değil. Uçaklara binerek bir yerlere gidip dönüyoruz, ama döndüğümüzde yol hikâyeleri anlatamıyoruz, seyyah kimliği ve seyahat denen akıcı süreç de giderek kaybolmaya başladı. İnternetten kitap ısmarlamak zahmetsiz ve zaman kazandıran bir yol, ama kitapçı dükkânının kokusunu koklayamadan, kitaplara dokunarak sayfalarını karıştıramadan ya da orada bir dostunuzla karşılaşamadan. Neden hiçbir şeyi kararınca kullanamıyor, karşımıza çıkan her yeni şeye saplanıp sonuna kadar tüketmek istiyoruz ki? Hayvanlar bizden daha asil; onlar gerektiği kadarını tüketiyorlar. Üstelik onlar dünyadan kaçmaya çalışmıyorlar, çünkü onlar dünyanın kendisi, biz ise onları dünyadan kovmaktayız.

Konu bilişime gelmişken fizikçi Richard Feynman'ın bazı sözlerine yer vermek istiyorum: "... İnsanlar daima 'çok daha iyi-

sini yapabilirdik' diye düşünüyorlar. Geçmişte kendi dönemlerinin kâbuslu günlerinde, geleceğe yönelik güzel düşler geliştirmişlerdi. Onların geleceğine şimdi biz sahibiz. Bu düşlerin bazılarının umulandan da iyi bir biçimde gerçekleşmiş olmasına rağmen, büyük bir bölümü bugün de olduğu gibi durmakta. İnsanlar, bizde varolduğuna inanılan potansiyelin hâlâ tam olarak gerçekleştirilmemiş olmasını, geçmişte çoğunluğun cahil olmasına ve eğitimin sadece bir problem çözme aracı olarak görülmüş olmasına bağlıyorlar. Ve eğer tüm insanlar eğitilmiş olsaydı belki hepimiz birer Voltaire olabilirdik, diye düşünüyorlar. Ancak gerçekte, yanlış ve kötü şeyler de iyi şeyler kadar kolaylıkla öğretilebilir. Eğitim büyük bir güçtür, ama her iki yönde de iş görebilir. Uluslar arasındaki iletişimin bir anlaşma yaratacağı ve böylece insan potansiyellerinin geliştirilmesi problemine çözüm bulunmasını sağlayacağı yönünde sözler duyuyorum. Ne var ki, iletişim aracılığıyla kanallar açılabileceği gibi kapatılabilir de. İletilen şey gerçek olduğu kadar yalan da olabilir, gerçek ve değerli bir bilgi olabileceği gibi, sadece bir propaganda da olabilir. İletişim güçlü bir araçtır, ama bu aynı zamanda hem iyi, hem de kötü için böyledir... Sicilimizde bazı iyi örnekler de vardır, özellikle tıp alanında. Öte yandan, bilimciler şimdi gizli laboratuvarlarda, kontrolü için büyük özen göstererek hastalık geliştirmeye çalışıyorlar."

İnsanlar hakkında bilgi sahibi olmak onları tanıma anlamını içermez, çünkü birbirimizi ancak yaşantılar içinde tanıyabiliriz ki bu da zaman gerektiren bir süreç. Eski kuşaklarda yaygın ve benşey ilişkisinin klasik örneklerinden olan merakiliğin yerini farklı bir olgu aldı genç kuşaklarda: Tanışmanın ardından kendiyle ilgili biçimsel bilgileri bir çırpıda karşı tarafa sunarak yakınlık kurulabileceği beklentisi. Birileri hakkında bilgi edinerek onları tanıyacağına inanmak ya da kendiyle ilgili bilgi sunarak yakınlık beklemek, insanları imgeye dönüştürerek algılama tuzağını da beraberinde getirebiliyor. Oysa imgeler, insanın kendi kişiliğinin yansıtmalarının yaratısıdır, dolayısıyla yansıtıldığı kişinin kendisiyle pek ilgisi yoktur. Üstelik, imgeleştirilen kişi de kendisini

imgesi olarak algılamaya başladığında işler daha da karışabiliyor. Taraflar birbirini karşılıklı imgeleştirerek algıladığında ise yalnızlıktan ve hayata ilişkin korkulardan kurtulunamıyor. Kiminde de yeni tanışılan biri hızla yüceltiliyor, onunla sık beraber olunuyor, bir süre sonra yeni dostunu o kişinin çevresinde görmez olduğunuzda değer kaybına uğradığını anlıyorsunuz. Bir süre sonra yeni biri yüceltiliyor ve resmigeçit böylece sürüp gidiyor, kimsenin ne kendini ne de başkalarını kendi olarak algılayamadığı imgeler dünyasında.

Biri eğilip sesini alçaltarak açıklıyor, deprem heyecanını tekrar yaşayabilmeyi istiyormuş. Hızla geçen arabadan yükselen müziğin notaları sokağın bir ucundan diğerine atmosferin her yerinde. Havai fişekler patlıyor, martılar çığlık çığlığa çırpınırken. Yüksek volümlü müziğin çalındığı loş mekânda kimse kimseyi duymuyor, herkes kendi kendine gülümsüyor, ama bakışlar boş. Sokakta ellerinde sımsıkı tuttukları teneke kutuları koklayan üstü başı ve yüzü kirli çocuklar da öyle. Rengârenk reklam panolarının pırıltısına bakarken sizin gözleriniz de parlıyor bir süre için, yaldızın ardının boş olduğunu bilseniz de. Sahnedeki şarkıcının sesi dinleyicilerin çığlıklarına karışıyor, gösterinin hangi tarafta olduğu belli değil, aslolan kakofoni. Stadyumda renkli dumanlar, konfetiler, şeritler, bayraklar, şarkılar, sloganlar, küfürler ve birkaç adet döner bıçağı. Ekrandan gelen imaj bombardımanı bizleri gerçek dünyaya yakmlaştırıyormuş gibi yaparak ondan uzaklaştırıyor. Ekranın gücü ahlaki tepki vermeyi de zorlaştırıyor, yarattığı acımasızlık ve kayıtsızlıkla. Bir yanda ücretsiz çete oluşturma ve banka boşaltma dersleri verilirken, Antik Yunan trajedisi korosu ülkenin merkezinden bildik dizeleri bıkmadan yineliyor. Harika bir yer burası, daha önce hiç duyulmamış türde bir olayı bir yenisi izliyor, tekdüzelik sözcüğünü iptal ettirmek istercesine. Uyaran bağımlıları diyarına hoşgeldiniz. Burası bir başka dünya, dünyanın kendisi değil. İnsanlar gülümserce maskelerle dolaşıyor, neden olmasın ki? Depresyonla ya da boşluk ve anlamsızlıkla yüzleşecek fırsat yok, her an bir şeyler olmakta, çoğumuza sadece seyretme payı tanınsa da.

On yıl kadar önceydi, karşımdaki insana neden beni görmek istediğini sorduğumda "Her şeye sahibim, ama hiçbir şeyden zevk alamıyorum. Zevk aldığımı sandığım zamanlar oluyor, sonra kendimi aldatmış olduğumu fark ediyorum," diye karşılık vermişti. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre depresyon, kalp hastalıklarının ardından en yaygın sağlık sorunu. Klinik ve biyolojik psikiyatrinin ilgi alanı olan afektif bozuklukların depresyon dönemleri dışındaki depresyonların önemli bir bölümünde, insanlar depresyon yaşamakta olduklarının farkında değil. Zaman zaman felaketseverliğe varan siyah mesajlar yayan, pek çok şeyi üstü kapalı ya da açık eleştiren, karalayan, sempatik ve dost tavırlarına rağmen kasvet kokan insanların sayısı hiç de az değil. Bu özellikleri onların tarzı olarak kabul ettiğimizden, yaşadıkları depresyonu fark edemiyoruz; bu kendileri için de öyle, zaman zaman yüzleşseler de geçiştiriliyor. Fark edemiyoruz, çünkü depresyonun ayırıcı özelliği olan karamsarlık ve sıkışmış öfke çeşitli biçimlerde maskelenmiş oluyor. O kadar ki bazıları, kendilerini de inandırarak, gerçekte yaşadıkları duyguların karşıtı tavırlar geliştirebiliyorlar, sevecenlikten barışçı tutumlara kadar. Fazla eleştirel olmak ya da dünyayı saran karanlıktan söz edip durmak bazı entelektüel çevrelerde kabul gören bir davranış olduğundan, bu belirtiler de çoğu zaman bir tarz olarak algılanabiliyor.

Maskelenmiş depresyon yaşayan insanların önemli bir özelliği daha var: Hayata hakkını vererek katılamamak ve duygusal dünyalarında risk almaktan kaçmmak. Ancak, gözlemci-eleştirel tavırlar çoğu zaman entelekt yoluyla o kadar iyi maskeleniyor ki bazıları bilge katına dahi konulabiliyorlar. Maskelenmiş depresyon yaşayanların kimi ise hayata çok bağlı görünümde, ama dikkatli bir göz bu bağın abartılı bir şekilde yaşanmakta olduğunu fark etmekte zorlanmayabilir. Üstelik bu bağ, sürekli bir yenilik ve heyecan arayışıyla desteklenmek zorunda. Yeni amaçlara ulaşıldıktan bir süre sonra depresyonla yüzleşme tehdidi yeniden belirdiğinden, yenilik projeleri zorunluluk haline geliyor. Bir de "işler hep yolunda, ben çok mutluyum" tarzı var, yani insan doğasına aykırı düşecek kadar canı hiç sıkılmayanlar.

Bunları dünyanın genel gidişinin bizi savurduğu yerlerde kendimizi nasıl yaşamaya başladığımızdan örnekler vermek için anlattım, ıslahı gereken durumlar olarak değil. Olmakta olana, olmaması gerekir denilemiyor, üstelik bu tarz yaşantılar çok yaygın. Ancak yine de değinme gereğini duydum, çünkü kendimizle olan ilişkimizde yeterince dürüst olamadığımızda organizmamızın bedel ödemesi kaçınılmaz hale geliyor. Fiziksel sağlığımızdaki zamansız aksamalardan, hayatın akıcılığının engellenmesine kadar.

Televizyondan nefret ediyorum,
fıstıktan nefret ettiğim kadar,
ama fıstık yemekten kendimi
alıkoyamıyorum.

ORSON WELLES

MALCOLM MUGGERIDGE'E göre ise "Televizyon insanları koflaştırmayı amaçlamıyor, insanların kofluğunu ortaya çıkarıyor." Televizyonu, hiçbir zaman, nefret ettiğim ya da bakmaktan kendimi alıkoyamadığım büyülü bir kutu olarak algılamadım. Ancak, günümüz televizyonuna bakışım yine de ikilemli bir soruyu içermekte: Televizyon dünyayı daha yakından tanımamızı sağlayarak ufkumuzu mu genişletiyor, yoksa kaçmaya çalıştığımız dünyayla aramıza mesafe koymamızı sağlayan bir araç mı?

Geçmişte, yabancı haber dergilerini düzenli okuduğum yıllarda zaman içinde fark etmiş olduğum bir şey vardı. O yıllarda, ender de olsa ülkemizle ilgili bir haber ve yorumla karşılaştığımda, aktarılan bilgilerin ve yorumların, bizlerin burada yaşadıklarını gerçeğe uygun bir biçimde yansıtmadığını fark etmiştim. Yeterince örnekle karşılaştıktan sonra, bu sapmaların, haber konularının yatay bir kesitte gözlemlenmiş ve değerlendirilmiş olmasından kaynaklandığı izlenimini edinmiştim. Bir sürecin nasıl akmakta olduğu hakkında genel bir fikriniz yoksa, onun herhangi bir aşamasını bütününden ayrı olarak değerlendirmeye çalıştığınızda yanılgı payı ve yüzeysellik olasılığı tabii ki yüksek olacaktır, hele yaklaşımınız bazı önyargıları da içeriyorsa. Kendi halimizi kendimiz değerlendirirken, gelişememiş tarih duyumuzdan ötürü

bunu ne oranda başarabildiğimiz sorusuna cevap aradığımda, yabancı haberci ve yorumculara biraz anlayışla bakmaya çalışmadım değil. Yine de bu dergilerle ilgili izlenimlerim, giderek diğer haberleri de çekincelerle değerlendirmeme neden oldu ve sonunda okuduklarımı ciddiye alamaz hale gelip bu dergileri izlemekten vazgeçtim.

O sıralar artık televizyon da evlerimize girmiş, dünyayı olduğu haliyle karşımıza getiriyor gibiydi. Daha önce televizyonla ilişkim olmuştu, eğitimim sırasında yurtdışındayken; yani çok yıl önce ve bu sürenin ilk dört yılında evime sokmadan. Televizyon, yavan programları ve hayasızca beyin yıkamaya çalışan reklamlarıyla, dünyanın merkezi olduğuna inanılan bir şehirdeki hayatın kendisiyle rekabet edecek durumda değildi o yıllarda. Orada yaşayanlara göre, dünya zaten o şehirde başlayıp orada bitiyordu. Belki de bu nedenle, o zamanlar etrafımdaki çoğu insanın da televizyonla ilişkisi yoktu, dünya *New York Times* gazetesinden izlenirdi.

Yıllar sonra televizyonla ikinci buluşmam farklı oldu. Bugün televizyonun, toplumumuzla özdeşleşmemize ve ulus bilincimize katkıda bulunmuş olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, kendi küçük dünyalarımızın ötesindeki dünyaları tanımamıza imkân sağlayarak bizleri zenginleştiriyor. Ancak, televizyon olgusunun bir de öteki yüzü var, daha önce bir soru şeklinde ortaya koymuş olduğum. Televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçları, bir bakıma, yendikten sonra unutulan, bir süre sonra tekrar yenilen yemekler gibi. T.S. Elliot'un dediği gibi, "Televizyon, milyonlarca insanın aynı şakaya aynı anda gülmesini sağlayan, ama kendilerini yine de yalnız hissetmelerine neden olan bir eğlencedir." Çünkü kitle iletişimini sağlayan bu araçlar, insanlar arası iletişimin, yani gerçekliğimizin yerini almaya çalışıyorlar. Belki de başlangıçta sorduğum ikilemli sorunun cevabı, televizyonla kimin ne şekilde ilişki kurduğuyla doğrudan ilintili, çocuklar dışında. Milyonlarca çocuğa aynı fantazileri hazırca sunduğu için, onların yaratıcı benliği üzerinde yarattığı hasar düşündürücü. John Berger'ın deyişiyle, "Ekran gerçekliğin yerine geçmektedir. Bu yer değiştirmenin

çifte işlevi vardır. Çünkü gerçeklik, olaylarla bilincin karışımından doğar. Gerçekliği reddetmek, yalnızca nesnelliği reddetmek değildir. Öznel olanın da temel bir parçasını reddetmektir."

Öte yandan, bugün televizyonun bana sunduğu bazı bilgilere bakışım, vaktiyle yabancı haber dergilerine bakışımın geldiği noktadan çok farklı değil. Özellikle belgesellerin, belirli bakış açıları içine hapsedilmiş, hatta yapımcıların kendi kişiliklerinin yansımaları olarak sunulduğu izlenimini taşıyorum. Üstelik, son zamanlarda televizyon sorunsalı bunların ötesinde bazı boyutları içerir hale geldi ve bir kitle iletişim aracı olarak bize olayları sunmak yerine, kendisini olay olarak ortaya koymaya başladı. Kanallar arası savaşlarıyla, adı bilinir olduktan sonra bir kanaldan diğerine geçip duran spiker ve programcılarıyla, kendi deprem anksiyetelerini farkına varmadan kitlelere bulaştıran habercileriyle ve "en büyük biziz" mesajlarıyla. Bir insanın ya da kurumun, nasıl olup da kendisinin "en" bir şey olduğuna yine kendisinin karar verdiğini anlamak zor. Yalnızca, şişme (enflasyon) deyiminin, ekonomi dışındaki bazı durumlar için de kullanılabileceğinden daha önce söz etmiş olduğumu hatırlatmakla yetinebilirim.

Yakın geçmişte, köşe yazarlarımızdan birinin ülkemizdeki bazı özel televizyonlarla ilgili yazdıkları da beni düşündürdü. Komplo teorisi olarak nitelendirilen varsayıma göre: "... adlı reyting ölçüm şirketi, 'bilinçli' bir tercihle, ölçüm cihazlarını toplumun en alt sosyoekonomik/kültürel grubuna yerleştiriyor; reklam verenler, bu grubun tercihleri doğrultusunda beklenen reytinglere göre en yüksek reyting alan TV kuruluşundan en alt seviyeye doğru reklam pastasını dağıtıyorlar; televizyon kuruluşları, bu durumda, reytinglerini yükseltebilmek için ellerindeki birkaç kaliteli yapıma son vermek zorunda kalıyorlar."

Bu varsayımın gerçeği ne kadar yansıttığını ya da gerisinde ne tür dinamiklerin işlediğini bilmiyorum. Ancak eğer doğruysa, sayıları giderek artan ve teşhircilik sınırlarını zorlayan, içerikten yoksun ve neredeyse görsellikten ibaret televizyon programlarının varoluş nedenlerini açıklar nitelikte. Ve güneyimizdeki ülke-

lerden birinde son zamanlarda sık kullanılan bir küfürün nedenlerini de: "Ananı Türk televizyonunda görmüşler."

Klasik tiyatroda katarsis seyirciye aittir, onun hakkıdır. Oyunun ve oyuncunun böyle bir hakkı yoktur, onlar seyircilerine katarsis yaşatmakla yükümlüdürler. Katarsis sözcüğü dilimize "arınım" ya da "duygusal arınım" olarak çevrilerek kullanılmakta. Tiyatro, sinema, radyo gibi kitle iletişim araçlarında ve gösteri sanatlarında seyircinin ya da dinleyicinin kendisine sunulanlar sırasında yaşadığı duygusal boşalımı tanımlar. Ancak gidiş öyle bir hal aldı ki bazı kitle iletişim aracı ve gösteri sanatı örnekleri narsisizm abidelerine dönüşmeye aday gibi, izleyicisinin yerine kendi katarsisini ön plana alarak.

Jean Baudrillard, *Tam Ekran* adlı kitabının televizyonla ilgili bölümünde şöyle diyor: "... Eğer televizyon kendi yörüngesi etrafında dönmeye ve kendi sarsıntılarını sıkıntıya girmeden perakende satmaya devam ederse, bu onun kendisinin dışında bir yön bulamayacağının, kendi amacının ne olduğunu bulmak için iletişim aracı sıfatıyla kendini aşamayacağının göstergesidir... Nitekim, içeriklerin kaybolması ve sıvılaşmasıyla birlikte, kanalların ve kablolu yayınların, programların çoğaldığını görüyoruz. Televizyon izleyicisinin neredeyse irade dışı yaptığı zapping, televizyonun bizzat kendine yaptığı zappingde yankılanıyor..."

Bir bakıma, bazı televizyon ve benzeri kitle iletişim araçlarının hali, günümüz dünyasının ve insanının genel halinin yansımaları gibi. Kitle iletişim araçları ve programları insan yaratısı olduğuna göre, onların da kendi narsisistik kilitlenmeleri içine hapsolup çırpınmakta olmalarını doğal karşılamamız mı gerekiyor? Baş edilemeyen bir dünyadan uzak durmak için bir kısım insanın sığınmaya çalıştığı bu araçlar dünyanın kendisinin bir yansıması olmaktan öteye gidemez haldeyse, oralara sığınarak dünyadan kaçınmaya çalışmak bir yanılsama olmuyor mu?

Bu satırları yazdığım sıralarda şehrin kozmik merkezi sayılan kalabalık caddede, iri yapılı bir genç adamın bağırarak bazen

kendi kendine konuşup, bazen de caddedeki insanlara hitap ederek yürümekte olduğunu fark ettim. Bu, o caddede yadırganacak bir durum olmadığından pek ilgimi çekmedi, yakınımdan geçene kadar. Genç adam Arapça konuşuyordu, fiziği de oldukça Arap. Neler söylediğini anlamıyordum, caddedeki diğer insanlar da öyle. Sonra da ne fark eder ki, diye düşündüm, önemli olan katarsis.

Klasik tiyatro oyuncularının aksine, günümüzde pek çok insan fırsat buldukça sahne alarak gerilimlerinden arınmaya çalışıyor, sahneler kapanın elinde, bir başkası ondan kapana kadar. Üstelik giderek artan sayıda insan, geçmişte kendilerine saklamayı yeğledikleri kişisel sorunlarını neredeyse teşhir edercesine yaşama eğiliminde. İlk değerlendirmede, olan sahne kaptıranlara oluyor diye düşünülebilir, ama belki bu da onların bir tercihi. Başkalarının katarsisine kapılarını açık tutmak da insanı geçici bir süre için kendinden kurtarabilir, üstelik maskelenmiş bir üstünlük duygusuyla, ama yine de kendini ortadan silmiş olmanın kızgınlığıyla bedeli ödenerek. Aslında, sahne alanların durumunun da izleyicilerinden çok farklı olduğu söylenemez, gösteri devam ederken fark edilmese de sona erdiğinde yüzleşilen yalnızlığıyla. Öte yandan, sahne alanların sayısı giderek artarken seyirci sayısının azalmakta olması da düşündürücü: Seyirci koltukları iyice boşalıp sahneler insan alamaz hale gelirse ne olacak?

Doğadan kopmamızla başlayan ve evrenin bütünlüğüne uymayan ilişki modellerinin insana, acı, yalnızlık ve düş kırıklığı yaşatması kaçınılmaz bir durum. Şartlandırılmış gözlerle baktığımızda, kazananlar ve kaybedenler varmış gibi görünebilir, ama onların kulislerine kabul edildiğinizde, böyle bir ayrımda kullanmaya alıştığınız ölçütlerin yanılsama ürünü olduğunu keşfetmek sizi şaşırtabilir. Mesleki çalışmalarım ve kişisel yaşantılarım sonucunda, bütünden ve beraberlikten uzaklaşmış hiçbir modelin yaşanan açmazlara temelden bir çözüm getiremeyeceğine inanır oldum. Bu belki de bugüne kadar insanların tümünün huzurunu sağlayacak bir politik modelin bulunamamış olmasının da nedeni olabilir. Ursula Le Guin'in *Mülksüzler* adlı kitabında dile getirdiği gibi: "Devrim yapamazsınız, devrim olmanız gerek." Politik

kimliğimiz, politik sorumluluğumuzu birilerine devredip, ardından onlardan yakınarak ya da onları körü körüne izleyerek yaşandıkça insanlığın huzurunu sağlayacak politik bir modele ulaşmamız da mümkün olamayacak.

Uygarlık,
ardında barbarlığın gizlendiği
bir koyun postudur.

THOMAS BAILEY ALDRICH

BU AŞAMADA, tarihçi Will Durant'ın kitaplarından öğrendiklerim ve çağrıştırdıklarım doğrultusunda bir tartışmaya girmek istiyorum. Will Durant, "uygarlaşmış" toplumların "yaban" olarak adlandırdıkları toplum ve toplulukların da uygar olduklarını kabul eder. Çünkü bir yaban da yaşamını en iyi şekilde sürdürebilmek için geliştirdiği ekonomik, politik, zihinsel ve ahlaki alışkanlıkları ve kurumlarıyla, kabilesinin taşımakta olduğu geleneksel mirası kendinden sonraki kuşağa aktarır. Bizden farklı insanları "vahşi", "yaban" ya da "barbar" diye adlandırmak, kendimizi beğenmemizden ve bizlere yabancı gelen tarzları yadırgamamızdan kaynaklanır. Oysa onlar, aslında, kendi zamanlarında yaşamış ve bir kısmı hâlâ yaşamakta olan atalarımızdır.

Durant'a göre, günde üç öğün yemek en ileri aşamada bir kurumsallaşmadır. Yabanlar ya tıka basa yer ya da aç otururlar. Amerikan yerlilerinin en yaban olanları ertesi güne yiyecek saklamaz, Avustralya yerlileri anında ödüllendirilmeyecekleri işlere girişmezler. Geleceği düşünmeyen bu "yaban" tarzlarında sessizce yaşanan bir bilgelik vardır. İnsan, geleceği düşünmeye başladığı andan itibaren, yaşamakta olduğu cenneti terk edip anksiyete dünyasına adım atar; üzerine kaygının gri tonu çöker, hırs dürtüsü oluşur, mülkiyet başlar ve "düşünceden yoksun" yabanın keyifli

hayatiyeti kaybolur. Kaşif Peary, Eskimo rehberlerinden birine "Ne düşünmektesin?" diye sorduğunda, "Düşünmem gerekmiyor," diye cevap vermiş rehber, "Bol miktarda etim var". Gerekmedikçe düşünmemenin bilgeliği bizlere uzak ve yabancı artık.

Öte yandan, bu tarzın bazı güçlükleri de vardır ve doğada sahip olmaya yönelen organizmalar diğerlerine oranla hayatta kalma savaşını sürdürmede önemli öncelikler edinmişlerdir. Kabuklu maddeleri biriktiren sincaplar, yuvalarına bal dolduran arılar, zor günler için besinlerini depolayan karıncalar, bugün uygarlık denen olgunun ilk yaratıcılarından. Onlar, atalarımıza bugünün fazlasını yarına saklama ya da yaz aylarının bolluğunda kışa hazırlık yapmayı öğrettiler. Günümüzde bazıları için oyun ya da spor olan avcılık, bir zamanlar avcılar ve avlananlar için bir ölüm kalım savaşıydı. Çünkü avcılık yalnızca yiyecek arayışı değil, bir güvenlik ve hâkimiyet savaşıydı. Orman adamı bugün de hayatı için savaş verir. Açlıktan zorlanmadıkça ya da köşeye sıkışmadıkça ona saldıracak hayvan neredeyse kalmamış olmasına rağmen, her canlıya yetecek kadar yiyecek her zaman olmayabilir ve bazen yalnızca savaşçılar yiyecek bulabilir. Will Durant'a göre, son çözümlemede, uygarlığın yiyecek bulma eylemi üzerine kurulmuş olduğu söylenebilir. Uygarlığın görkemli yapıları, kurumları ve düzeni onun dışarıdan görünen halidir, gerisindeki dünya ise sallantılı ve kırılgan.

Aslında en büyük ekonomik keşfi kadınlar gerçekleştirmiştir: toprağın cömertliğini. Erkeğin ava çıktığı zamanlarda, kadın çadırın ya da barınağın çevresindeki toprağı eliyle eşeleyerek yenilebilecek bir şey olup olmadığını keşfetmeye çalışırdı. Avustralya yerlilerinin geçmişinde kadın, eşinin yiyecek aramak için evden uzaklaştığı zamanlarda, toprağı kurcalayarak kökleri arar, ağaçlardan meyva ve kabuklu madde koparır, arı yuvalarında bal arar, ormanda mantar toplardı. Amerika yerlisi Mohawk kabilesinde şöyle bir deyiş vardır: "Kadınların ezelden beri bildiği kainat dengelerini erkekler de anlamaya başladıkları zaman, dünya daha iyi bir dünya olarak değişmeye başlamış olacaktır."

Uygarlığın başlangıcı olarak kabul edilen tarım, yiyecek saklama ve arazi mülkiyetini de beraberinde getirdi, ama tarihin akışı içinde bu olgu beklenmedik gelişmelere yol açtı: Açıkça ya da dolaylı olarak, başkalarının sahip olduklarını elinden alma dürtüsü. Böylece, zenginler ve fakirler diye bölünmeler oluştu. Sonunda hırs öylesi boyutlara ulaştı ki insan kendi yaşam desteğini oluşturan doğayı ve atmosferi de sonuçlarını düşünmeksizin tahrip etmeye başladı. Tabii, doğayı karşısına alırken, kendisini de karşısına almış olacağının kaçınılmazlığını düşünemeden. Maddi refahın gönül zenginliği sağlayamayacağını göremez halde, kendine ve dünyaya karşı ikiyüzlü, dolayısıyla kendine ve dünyaya kızgın insanların sayısı giderek arttı. Bu durum mülkiyet dürtüsünde de değişikliklere neden oldu: Yalnızca sahip olma adına değil, başkalarını yoksun bırakmak amacıyla daha fazlasına sahip olmak. Zamanla, başkalarına tepeden bakabilmek için saygınlık kazanma gibi boyutlar da edinerek.

Konuşmanın insanı, tarımın uygarlığı başlatması gibi, ateş de sanayii yarattı. Gerçi ateş insan icadı değildi, ama insan onu binlerce çeşitli yolda kullanmayı başardı. Sanayi ve teknolojinin ortaya çıkış süreçlerinden söz edecek değilim, çünkü bunlar konumuzun dışında. Ancak sanayinin, kendi çarkını döndürebilmek için özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısında yarattığı tüketim çılgınlığına kısaca değinmek istiyorum. Sahip olduklarını eskimeden atıp yeniye yönelmenin, insanların zaten giderek cılızlaşmakta olan kişisel tarih duyusunu daha da körelttiğini düşünüyorum. Toplumun bir kesiminde, buna bir de kendi eskisini atıp başkalarının eskilerini edinme merakı katılınca, bazı insanlar diğerlerinin tarihinden kalıntı eşyalarla yaşamaya başladılar. Dolayısıyla, toplumun sınırlı bir kesiminde de olsa bazı insanlar kendilerinin değil, birbirlerinin eskileriyle yaşar oldu. Arkaik olana ilgi ya da tutku, bazı insanlarda bilinçdışında yaşanan ana rahmine dönme isteklerinin simgesel bir ifadesi olabiliyor, özellikle ana-babasından alacaklarını yadsımayı seçmiş olanlarda. Ancak eskiye her merak saran için böyle bir genelleme yapılamaz, özellikle dönem modaları göz önünde bulundurulduğunda.

Hikâyesi olmayan insanlar, hikâyesi olmayan nesnelerle birlikte yaşamayı seçebilirler. Ama bu arada olan, tüketim yarışına kapılıveren yoksullara oluyor, yeniyi edinememeyi eksiklik olarak yaşamanın ezikliğiyle ya da hayatlarını taksitlerine endeksleyerek. Gerçi bunların hepsi, aslında, üretilmiş ve edinilmiş sorunlar, kişinin kendinden ve sistemden kaynaklanan. Gerçek trajediyi yoksulluğun açlık sınırında olan insanlar yaşıyor, gelecek duyusunu tümden kaybetmenin getirdiği yabancılaşmayla.

Sahip olma tutkusu insanın zamanla olan ilişkisini de giderek değiştirdi. Gelecek şimdinin üzerinde acımasızca egemenlik kurmaya başladığından bu yana, insanlar kendilerinin olmayan zamanlar yaşamaya başladılar. Şimdiyi geçmişin birikimlerinin zenginlikleriyle birlikte yaşıyoruz, ama hayatlarını çocukluk yıllarının sarsıcı yaşantılarının etkisinde sürdüren insanlar şimdinin hafifliğini özgürce yaşayamıyor. Aynı şekilde, geleceği projelerle ipoteklerken şimdiyi ezip geçen çağdaş dünyanın beklentilerine teslim olmak da anksiyete ve depresyona davetiye çıkardığı gibi, uzun vadede, boşluk ve anlamsızlık gibi duyguların yaşanma olasılığını içerebiliyor. Uygarlık denen olgu, bizleri, öttükleri için güneşin doğduğunu sanan horozlarla dolu bir alana getirdi sonunda. İki yıl önce gittiğim bir "kavramsal sanat" gösterisinde sergilenen bir duvar saati beni çok etkilemişti. Kadranındaki rakamların yerinde on iki adet "Geç kaldın" yazısıyla.

Tangör, *Psikoterapide Zamanı Yaşamak* adlı kitabında şöyle yazmış: "... Bu yaklaşım, varoluşçuluğun ölüm-yaşam diyalektiğine benzer; ölüm korkusu kötü (özgün olmayan, inotantik) yaşanmışlığın bir sonucudur. İyi yaşanmış (özgün, otantik) bir zaman ölümün de doğal karşılanmasını sağlar." Bu ifade, I Ching felsefesindeki "Ölüm yaşanmış bir hayatın başına konan bir tacdır" sözüyle neredeyse özdeş. Tangör, Arslan'ın *Zamanın Kültürleri* adlı kitabından alıntı bir cümleyle şöyle devam ediyor: "Benzer biçimde şamanlarda da (örneğin Mohawk ve Yuma kızılderilileri) şaman, insan (dünya) zamanından çıkarak, efsanevi (mitik, söylensel) zamana, yani başlangıç zamanına ulaşabilmiş kişidir. Efsanelere göre, 'Cennetten kovuluş'la birlikte barış bozulmuş ve hayvan-

ların dilinden anlayan insan doğaya düşman kesilmiştir. Şaman, bir anlamda bu 'insanlık'tan çıkarak yeniden ilk başlangıca dönebilen kişidir. Nitekim, simgesel olarak hayvanlarla konuşabilir. Kızılderililer arasında özellikle geçen yüzyılda oldukça yaygınlaşan Hayalet Dansı zamansal açıdan 'ilk başlangıca' geri dönme törenleridir. Şamanlıktaki bu trans hali 'bayağı' dünyasal zamandan, uzaysal ve semavi, yani 'gerçek' zamana ulaşma durumudur. Bu esrime bizim farkına varamadığımız bir zaman içinde gerçekleşir."

Güzellik nedir? Güzelliğe neden hayran oluyoruz? Neden onu yaratabilmek için uğraş veriyoruz? Will Durant güzelliğin tanımını şöyle dile getirmiş: "...Güzellik, ona sahip olan bir kişiye hoşluk yaşatan bir nesne ya da şekildir. Aslında söz konusu nesne, güzel olduğu için ona sahip olana haz vermez, kendisine haz verdiği için onu güzel bulur... Sanat güzelliği yaratmaktır; düşünce ve duygunun güzel ve yüce görünen biçimlerdeki ifadesidir; insanlarda, kadının erkeğe ya da erkeğin kadına verdiği temel zevkin dolaylı yansımalarını uyandırır..." Durant'ın sanatla cinsellik arasında bir bağ kurmuş olması ilk bakışta belki yadırganabilir. Ancak, eğitimim sırasında ustam olan meslektaşımın, bir keresinde, New York Modern Sanat Müzesi'nde kendisini büyüleyen bir tabloyu seyrederken cinsel organı sertleşen bir hastasından bahsetmiş olduğunu çok iyi hatırlıyorum.

İlkel diye nitelendirilen toplumlarda güzelliğe atfedilen önemin güçlü olmamasının nedeni, cinsel isteği ertelemeksizin doyuma ulaşma olabilir. Böyle bir durum, arzulanan kişinin güzelliğini yaratan düşsel yüceltmeye zaman bırakmaz. Araştırmalara baktığımızda, ilkel erkeğin kadınını seçerken bizlerin güzellik dediği şeyi pek düşünmediğini görüyoruz. O daha çok kadının yararlılığıyla ilgilidir, bir kadını çirkin olduğu için reddetmek aklına bile gelmez. Eşlerinden hangisini daha hoş bulduğu sorulan bir Amerikan yerlisi kabile reisi, özür dileyerek bu konuyu hiç düşünmediğini ifade etmiş: "Yüzleri biraz daha hoş ya da daha az hoş olabilir, ama bana göre bütün kadınlar aynıdır."

Araştırmalara göre, doğa erkeği güzelliği kadından çok kendisi için düşünür. Yaban erkek de en az günümüz erkeği kadar gö-

rünüşüyle gurur duymak ister. Yaban toplumlarda, hayvanlarda da olduğu gibi, güzel görünmek için vücudunda birtakım değişiklikler yapan ya da süslemeler takan, kadından çok erkektir. Bonwick, Avustralya'da bedeni süslemenin erkeklerin tekelinde olduğunu yazar. Bazı kabilelerde bedeni süslemek için ayrılan zaman, günümüzde herhangi bir işe ayrılan zamandan fazla. Avustralya ve Amerika yerlisi erkekler bedenlerinin çeşitli yerlerine, beyaz, sarı ve kırmızı boyalar sürerlermiş. Boya tükendiğinde gerekli maddeyi ya da yaprağı aramak için gerekirse çok uzak mesafelere, bazen tehlikeyi de göze alarak giderek. Birçok ilkel toplumda süslenme hakkı yalnızca erkeklere ait iken, zaman içinde kadınlar da kozmetiği keşfederek kullanmaya başlamışlar. Başlangıçtan beri kadın da erkek de süsü örtünmeye tercih etmişlerdir. Tierra del Fuegolular'ın çıplaklığına acıyan Kaptan Cook, içlerinden birine soğuğa karşı korunması için kırmızı bir örtü verdiğinde, verdiği kişi onu derhal boyuna parçalara yırtarak süs eşyası olarak kullanmış. İlkel alışverişlerde gerekli olandan çok, süs nesneleri geçerliydi. Dolayısıyla, mücevher uygarlığın en eski unsurlarından biri sayılır. Yirmi bin yıllık mezarlıklarda bile dişlerden ve kabuklardan yapılmış gerdanlıklara rastlanmıştır.

İlk resimlerin mağara duvarlarına yapıldığını sanırdım. Ancak kaynaklara göre, ilk insanda resim bağımsız bir sanat değildi, çömlekçi yaptığı nesnelerin üzerini renkli şekillerle süslemeye başladığında resim yapma sanatını yaratmış oldu. Çömlekçi, giderek, günlük hayatta kullanılabilen nesnelerin ötesine geçti ve kötü ruhlara karşı büyü olarak kullanılabilecek taklit şekiller yaparken güzelliği de yaratmaya başlamış oldu. Belki bunlardan da önce, insan ritmden zevk almayı keşfetmiş ve çeşitli hayvanların seslerini ve hareketlerini şarkı ve dansa dönüştürmüştü. Gerçekten de hiçbir sanat dalı, yaban insanın karakteristiklerini ve kendini ifade edişini dansta olduğu kadar gerçekleştirmemiştir. Ve dansı basit şekillerinden, günümüzle kıyaslanamayacak kadar karmaşık binlerce şekile dönüştürdüler. Dans her yerdeydi, kabile şenliklerinden savaş hazırlığına kadar, zamanla şarkı ve dramayla bütünleşerek. Bugün bizlere gösteri ya da eğlence gibi ge-

len dansın ilk insan için anlamı ciddi ve önemliydi. Kendini ifade etmeden öte, doğadan ve tanrılardan dilekte bulunmayı da içeriyordu, zaman zaman dansın hipnozunu da yaşayarak.

Çalgılı müzik ve dramanm kaynağının da dans olduğu düşünülüyor, müzikle ritmin buluşturulmasıyla. Sanatla cinsellik arasındaki bağdan daha önce de söz etmiştim, ama bu bağı spekülasyona yönelmeden tanımlamanın zor olduğunu düşünüyorum. Sigmund Freud'un, hayatında hiç dans edip etmediğini bilmiyorum ama, onun, dansı, "romantik arzuların ifadesi ve erotik uyarılma amaçlı grup tekniği" olarak yorumlamış olmasını sığ ve indirgeyici bulduğumu ifade etme gereğini duyuyorum. Freud'un zamanında dansın, günümüz insanının yalnızlığını yansıtan striptize kadar indirgenmemiş olmasına rağmen.

"Yaban" insan, zamanla, müzik, şarkı ve dansın karışımından dramayı yarattı. İlkel danslar mimik ağırlıklıydı. Başlangıçta hayvanların ve insanların davranışlarını taklitle sınırlıyken, zamanla eylemlerin ve olayların mimetik gösterilerine dönüştü. Kabilenin tarihi boyunca yaşanmış olan çarpıcı olaylar ya da bireysel yaşamda önemli olan eylemleri temsil eden bin bir türlü pantomim gösterileriyle. Drama başlangıçta kötü ruhları kovma gibi ayinlerde ya da hastalara şifa verme amacıyla kullanılmıştı. Günümüz psikiyatrisinde kullanılan ve insanın yaşamakta olduğu çalkantıları yeniden canlandırarak tedavi etmeyi amaçlayan "psikodrama" da kökenini bu ilkel ayinlerden alır. Psikodrama türündeki şifa yöntemleri günümüzün doğa toplumlarında hâlâ kullanılmaktadır, bireysel ya da grup katarsisi amacıyla. Akademisyen bir dostum vaktiyle yurt dışında bir toplantıda izlediği bir filmden söz etmişti. Güney Afrika'nın bir bölgesindeki yerliler yılda bir kez kasaba meydanında toplanıp aralarından birini yerel yönetici rolüne seçiyor, ardından hepsi onu kıyasıya pataklıyorlarmış, otoriteye karşı biriktirdikleri öfkelerinin katarsisini sağlamak amacıyla.

İlkel denen kültürlere burada yaptığımız gibi kısaca bir göz attığımızda, yazı ve devlet dışında her türlü uygarlık unsurunu bu-

labiliyoruz. Eğer bu "yabanlar"ın yüz bin yıllık deneyimleri ve birikimleri olmasaydı, günümüz uygarlığı da olamazdı. Uygarlık öncesi insan, uygarlığın temelini ve biçimlerini oluşturmuş, ama bizler onun üzerine neler katmışız sorusunun cevabını okuyucuma bırakmak istiyorum.

Kişisel izlenimim, günümüzde sanatın, genel olarak, projelerden, şartlandırılmalardan ve pazarlamadan soyutlanamaz halde olduğu. Üstelik, yer yer hiyerarşiler, kategoriler ve kurallar içinde kilitlenmiş gibi. Jung, sanatı, sanatçının evrensel arketipleri kendi kişiliği aracılığıyla ifade etmesi olarak tanımlamıştı, ortaya çıkan yaratıcılık ürünü hem artistin hem de onu izleyenlerin katarsislerini sağlar. Oysa örneğin bale, dansçıların, bir koreografın kişisel yorumunu uygulamasını gerektiren bir sanat dalı gibi görünüyor; dansçıların kişisel yorumlarına ve katarsislerine ne kadar alan bırakıldığını bilemiyorum. Ancak, bir dansçının kendinin olmayan bir dansı yapmasını anlayabilmiş değilim. Tıpkı sanatçı olan ve olmayan bizlere, üst-sistemlerin beklentileri doğrultusunda yaşama ve yaratma izni verilmiş olması gibi. Sıra dışı bir dansçı olduğunu düşündüğüm Nesrin Topkapı'yla ilgili bir belgeseli izliyordum. Annesi Rabia Hanım'ın da dansa düşkün olduğundan söz ederken onunla ilgili bir anıdan söz etti. Rabia Hanım, arabada eşiyle birlikte bir yere gidiyormuş. Radyodan gelen müziğin havasına kendini birden kaptırıp arabayı durdurarak caddeye fırlamış ve dans etmeye başlamış, dans sona erdiğinde çevresinde oluşan seyircilerinin alkışlarıyla. Bu anı, trafiğin sorun olmadığı, şehir halkının bugünkünden farklı olduğu biraz uzak bir geçmişten tabii.

Yetişme çağımın beyaz perde ilahları ve ilahelerinin bazılarıyla yıllar sonra bazı rastlantılar sonucu şahsen karşılaşmıştım. Bu karşılaşmaların ardından geçmişimin idoller dünyasını yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissettiğimde, sinema denen dev sanayinin geçmişte beni nasıl şartlandırmış olduğunu fark etmek benim için düş kırıklığı olmuştu. Sanatın en büyüleyici örneklerinden olan sinema, uzun süredir belirli bir ülkenin politik olarak güdümlendirilmiş ve bilgisayar teknolojisiyle kirletilmiş film en-

düstrisinin hegemonyası altında varlığını sürdürmekte. Buna rağmen, yine de dünyanın çeşitli yanlarında yaratılan alternatif ve bağımsız sinemanın bazı örnekleriyle filizlenmeye başlaması, pazarlanan bir sanayi ürünü olmaktan sıyrılıp daha yalın bir sanat olarak kendini var etme yolunda samimi çabalar gibi görünmekte son zamanlarda.

Kendimi bildim bileli müzikle sürdürdüğüm sessiz ve yoğun ilişkime, müzikle gönlüm arasında daha gerçek bir bağ kurabildiğim aşamaya geldiğime inandığımda geri dönüp bir baktım. Geçmişte neyin gerçek kendimle buluşan bir seçim, neyin modalar ve akımlar doğrultusunda şartlandırılma olduğunu ayırt etmekte zorlanarak. Bugün de ne sanatçılar, ne de onların yaratılarıyla bağ kurmaya çalışan bizler karşılıklı ilişkimizi müzik endüstrisinin baskıcı egemenliğinden özgür olarak yaşayamıyoruz. Yunanlı besteci Manos Hacidakis, müziği, eğlence müziği ve dinleme müziği olarak ikiye ayırır, konserlerinin icrası sırasında ulu orta alkışlanmaktan hoşlanmazdı. Başlangıçta pek kavrayamadığım bu ayrımı yıllar içinde kabullenmeye başladım, özellikle onun eğlence müziği dediği olgu giderek uyarılma ve gaz çıkartma aracına dönüştükçe. Bence, endüstrileşmiş müzik, kategoriler ve hiyerarşiler oluşturmaya başladığında kendi içine kapanıp kilitlenme tehdidini de yaşamak durumunda. Öyle olmasaydı, Keith Jarrett gibi yaratıcı sanatçılar doğadan kopmamış müziğin arayışı içinde olmazlardı...

Üst-sistemler derken yalnızca, giderek devleşen endüstrileri ve sanatın pazarlanan bir olgu haline getirilmesini kastetmiyorum. Çünkü aslında bütün bunların, düşüncenin sanatla fazla iç içe geçişmesiyle başladığına inanıyorum. Hayli yıl önce başka alandan bir akademisyen bir proje taslağını görüşmek üzere beni üniversitedeki odamda ziyarete gelmişti. Çoğu devlet binasındaki kendine özgü soğuk havayı biraz olsun giderebilmek için, odamın duvarlarına gençlik yıllarımda yurt dışından almış olduğum ve o zamandan beri bir kenara atılmış olan birkaç posteri çerçeveletip asmıştım. Ziyaretçimin gözü, odaya girer girmez onların üzerinde dolaştı bir süre. Sonra bana dönüp "Resim seviyorsu-

nuz," dedi, "..... Galerisi'nde resim sergilerinin açılışından önceki akşamlarda toplanıp sergilenecek resimleri tartışıyoruz, sizi de bekleriz." "Ben resim nasıl tartışılır bilmem," diye karşılık verdim, başka bir cevap bulamadığım için, "İlişki kurabildiğim ve kuramadığım resimler var, ilişki kurabildiklerimin sayısı kuramadıklarıma göre az." Sanırım anlaşılamadım ve ardından buluşma amacımız olan konuya yöneldik. Birkaç ay sonra bir dostumla konuşurken söz konusu galeriden söz etti laf arasında. Ona sergi açılışlarından önceki tartışmalara katılıp katılmadığını sordum. "Birkaç kez katılmıştım," diye karşılık verdi ve orada neler olduğunu merak ettiğimi fark edince ekledi. "Bakın size anlatayım... İnsanlar toplanıp resimlere bakarak konuşmaya başlıyorlar, ortam giderek hararetleniyor ve sonunda kavga çıkıyor."

Tabii ki elde edilen şeyle
sahip olunan şey arasında
fark vardır.

PEARL S. BUCK

SON kurgu kitabımı yazma hazırlığı içinde, ülkemizin Osmanlı diye anılan dönemindeki toplumsal hayatla ilgili biraz kitap karıştırdım. Özellikle "keyif yastıkları" denen yaşantıları okurken, insanların kendilerini "yaşayıvermeleri" ve bir şeylerin "oluvermesi" tarzı yaşantılar, bana günümüzün biçimci ve ayinler dizisi halindeki hayat tarzlarına kıyasla çekici ve sıcak göründü. Tasarlamadan, hesaplamadan bir şeyler yaşanıverirken, birileri tedirgin edilmedikçe ve düzeni bozmadıkça yargılama da yok gibiydi. Sanki insanlar, sessizce ve ortaklaşa kabul edilmiş kendine özgü bir düzen içinde içlerinden geleni oldukça yaşayabilmişlerdi. Bana öyle gelmiş olduğunu da sanmıyorum, çünkü farklı kaynaklarda aynı tarzlar anlatılıyordu. Ancak yazılanların, İstanbul halkının hayat tarzlarıyla ilgili olduğunu, sarayın entrikalı yaşantılarını ya da Osmanlı toprakları denen diğer bölgeleri kapsamadığını da hatırlatmak isterim. Geçmişteki bu tarzların bazı kesimlerde hâlâ yaşanabildiğini seziyorum, ancak bunların bir kısmının "oluvermek" ya da "yaşayıvermek" tarzından çok, "yapıvermek" modeline daha uygun olup olmadığından emin değilim. Yapıverme, çoğu zaman çıkarcı ve benmerkezci olduğundan düzeni rahatsız edip başkalarına zarar verebilir, bazen cezai müeyyidelere konu olacak kadar. Geri kalanımız ise neredeyse birbirinin kopyasından oluşan belirli "trendler"e sıkışıp rengini ve çeşnisini yitirmiş halde.

Doğa insanının varoluş biçiminden uzaklaşıldıkça, insan sahip oldukça varolabileceğine inanmaya başladı. Diğer insanları ihtiyaçlarını karşılayacak nesneler olarak algıladıkça, "ilişki adına ilişki" yaşayabileceği kimsesi kalmadığından giderek yalnızlaştı; kalabalık içindeyken, dostum dediği kişilerle, hatta aile içi beraberliklerinde. Maskelenmiş yalnızlık, hayatı da sahip olunan "şey" haline getirdi, hayata yakılan ağıtlar sıradanlaştı, Tanrı kendisinden bir şeyler beklenen, hatta talep edilen bir konuma indirgendi. Ben ve hayatım tek olduğuna, üstelik başkalarının hayatlarıyla kaynaşıp benlik sınırlarını yitirmeden bir bütüne katılabildiği oranda hayat olabileceğine göre, ben ve hayatım diye bir ikili nasıl olabilir ki? Ama azımsanmayacak sayıda insan, farkına varmadan, kendisi ve hayatından oluşan bir ikilinin yalnızlığına kilitlenip kalıyor.

Bu satırları yazdığım günlerde bir ara Suriye ve Lübnan'a gittim, hayli dolaşarak. Bize Lübnan'ı gezdirecek genç rehberimizle ilk karşılaştığımda bana en çarpıcı gelen şey, yüzündeki maskeleşmiş sert ifadeli donukluk oldu. Yolculuk sırasında o ifadenin gerisindeki hikâyeyi öğrenmek bana hüzün yaşattı, düşündürdü. Sekiz yaşındayken bir yurt dışı seyahatinden dönen babası iç savaş nedeniyle oluşturulan kontrol noktalarından birinde vurularak öldürülmüştü. Kendisi de on beş buçuk yaşında silahını kapıp savaşa katılmıştı uzunca bir süre. Yakın bir arkadaşı yanıbaşında başından vurulup ölene kadar. Geri dönüp baktığında, bir ara Hıristiyanla Hıristiyanın, Müslümanla Müslümanın savaştığı kargaşanın anlamını hâlâ kavrayamıyordu. Henüz otuz yaşında var ya da yoktu, zamansız yaşlanmıştı. Ender olarak gülümsediği zamanlarda ifadesi, sekiz yaşında vazgeçmek zorunda kaldığı çocukluğun gülümsemesiydi, aydınlık ve umutlu. Hakça değildi bu, ama öyle.

"Yazgının getirdiği trajedi varoluşumuzun temel şartıdır. Trajediyi tanımazsak kendimize karşı duyarlığımızı kaybederiz ya da böyle bir duyarlılığa hiçbir zaman ulaşamayız," diyor Eigen. Oysa etrafımız, trajediyle yüzleşmemek için kaçınanların trajedisizlik trajedileriyle dolu, "mışçasına" hayatlar ve ölüm korkularıyla.

Hayatı denetim altına almak isterken hayatı kaçıranlarla. Bilinmeyen hepimizi korkutuyor, ama içinin sesini dinleyene, korkunun yanı sıra "Korksan da dene" diyen sessiz bir ses eşlik edebiliyor. Sonra da bilinmeyeni keşfetmek üzere olmanın ürküntülü heyecanı ve hayatın kendisi. Risk alarak yaşamayı göze alabildiğimiz oranda hikâyelerimiz de artıyor, "gölge"mizi daha yakından tanıyabiliyoruz. Koruma altında yaşayanlarsa, zamanla müze parçasına dönüşüp, çevresindekilerin de kendileri gibi olmasını bekleyerek onları denetim altına alma eğilimi gösteriyorlar. Kendilerinde imrenme duygusu uyandıran ve neleri yaşayamadığını hatırlatan hayat belirtilerine tahammül edemez halde. Yakın tarihimizi belirleyici rolü olan şahsiyetlerden birini televizyonda izliyordum kendi günlerinde, hoşlanmadığım biri; doğum günüymüş, o gün vesaire yaşlarından birini tamamlamış. "Anlayamıyorum," dedi: "Bunca yıl nasıl da farkına varmadan geçiverdi." Oysa ileri yaşa gelen bazı insanlar geri dönüp baktıklarında, onlara çok uzun bir yol katetmişler gibi gelebiliyor, doymuşluğun rehaveti ve daha az sayıda "keşke"lerle.

Hayli yıl önceydi, benden büyük bir yakınım kendi hayatıyla ilgili bir olaydan söz ederken, "Beni anlayabilmen zor," dedi, "Sen kolay bir hayat yaşadın." "Haklısın," diye karşılık verdim, "Ama benim seninki gibi bir tarihim olamayacak." Sanırım o zaman kendini anlaşılmış hissetti; zaferiyle, trajedisiyle benim yaşamadığım pek çok şey yaşamıştı. Hayat ucuza çıkarılmak istendiğinde yaşanan hikâyesizlik, kaçınılmaz olarak üretilmiş sorunlarla doldurulmak zorunda. Hayatın içine daldığımızda yaşanan trajediler ise zamanla tecrübeye dönüşebiliyor, acıtmış olsalar da, bir şeyler götürmüş olsalar da insana bir şeyler katarak. Üretilmiş sorunlardan ders alınabilmesi mümkün değil, çünkü onlar trajedinin karikatürü. Bir akşam üzeri, şehrin kozmik merkezi sayılan o caddede yürürken, karşı yönden gelen değerli bir klasik müzik sanatçımızı gördüm. Hal hatır sormak için durduğumuzda kollarını iki yana açarak isyan etti: "İnsanlardan çok sıkıldım, tek başıma sinemaya gidiyorum." Ve ardından ekledi, "Problem problem diyorlar, ama problem yok."

"Bunları o yaptı," demişti, yıllar önce gördüğüm genç kadın, kollarındaki küçük, kara lekeleri göstererek, "Vücudumun başka yerlerinde de var. Beni çıplak oturtup üzerimde sigarasını söndürürdü." Erkek arkadaşının bunu yapmasına izin vermesini nasıl açıklayabileceğini sorduğumda ikna edici bir karşılık alamamıştım. Bazı insanlar, mazoşistik eğilimleri sonucu yaşadıkları olayları, kendi dışlarındaki nedenlerle açıklayarak, onları yazgının getirdiği trajedi olarak algılama yanılgısındalar. Mağdur kimliğine prim veren toplumsal değerlerin de bunu pekiştirmesiyle belki. Çile sözcüğü bile eskiden dervişlerin kırk gün süre ile kendilerine uyguladıkları zahmetli ve perhizli dönemi tanımladığı halde, zamanla mağduriyetle özdeşleştirilmiş. Mazoşizm, kökleri benliğin çok derininden kaynaklanan bir eğilim ve bu eğilimdeki insanlar ne yapıp yapıp hayatlarını o doğrultuda geliştirecek ilişkiler kurup, ona uygun olaylar yaşama eğiliminde oluyorlar. Kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin hangi aşamadan sonra mazoşizm olarak nitelendirilebileceğini değerlendirmek kolay olmayabilir. Ancak, genellikle maskelenmiş bir eğilim olan ve arada bir belirginleşen kendine dönük yıkıcılığa karşılık, mazoşizm o insanın duygusal yaşantılarının temel profilini belirler ve bir bakıma, uyuşturucu iptilası gibi tekrar tekrar dönülen bir davranış tarzıdır. Buna karşılık, hepimizde derece derece varolan yıkıcı eğilimlerin insana ne oranda egemen olduğu ise önemlidir. Ortak yönleri, her ikisinde de karşıtlıkların aynı paranın iki yüzü gibi olması. Bazı insanlar dışa dönük yıkıcı, bazıları ise kendine dönük yıkıcı görünse de aslında bu ikisi birbirinden soyutlanamaz. Sadizm ve mazoşizm de öyle.

İnsanın kendine dönük yıkıcılığı eskiden beri bilinen bir olgu. "Çoğu zaman, düşmanlarımızın bizi yok etmesi için gerekli olan aracı kendimiz sağlarız" cümlesi, İ. Ö. altıncı yüzyıldan günümüze kadar gelen Ezop Masalları'nın "Kartal ve Ok" adlı öyküsünden. Mencius'un "Başkaları tarafından aşağılanabilmesi için, insanın önce kendini aşağılaması gerekir" sözü ise İ.Ö. dördüncü yüzyıldan. Freud, insanın kendine dönük yıkıcılığını, onun temel içgüdülerinden biri olarak yorumlamıştı. Klasik psikanalizin ge-

çen yüzyılın ilk yarısında sadomazoşizmin psikodinamikleriyle ilgili olarak yaptığı yorumlamalar konunun anlaşılabilmesine önemli katkılarda bulundu. Helene Deutsch'un, orgazm olamayan kadının, bilinçdışı bir mekanizma sonucu, hem partnerine yönelik sadizmini, hem de kendine dönük mazoşizmini tatmin ettiği biçimindeki yorumunun, bu güçlüğü yaşamakta olan pek çok insan için geçerli olduğu söylenebilir. Freud'un, obsesif-kompulsif eğilimleri "sadist süperego ile mazoşist ego ilişkisi" olarak açıklamış olması, bugün de böyle durumlarla karşılaştığımda üzerinde hareket ettiğim kuramsal zemini sağlamakta.

Obsesif düşüncelerin tutsağı olan insanlarda benlik içi bir sahip-köle ilişkisi sürdürülür. Sahip kölesine "Bunu öyle değil, şöyle yapmış olmalıydın", "Yine gidip yanlış kıyafeti aldın", "Kimse seni ciddiye almıyor" türünde sonu gelmez yargılamalarla eziyet eder. Bir seçim yapılmak üzereyken, iki ya da daha fazla seçenek arasında onu sonu gelmez kuşkulara düşürerek seçimin yapılmasını erteletebilir, hatta engelleyebilir. Vaktiyle izlediğim bir genç kadın, gelinliğini bir türlü seçemeyip evlenme tarihini sürekli erteletti için evliliği az kalsın gerçekleşemeyecekti. Kesin bir genelleme yapılamayacak da olsa, bu tür davranışların çocukluk yıllarını baskıcı bir ortamda yaşamış ya da büyüklerinin yetersizliği sonucu kendi kendinin ebeveyni olmak zorunda kalmış insanlarda daha yaygın olduğu izlenimini taşıyorum. İşin tuhafı, bu mekanizmanın amacının, sahibin kölesini dış dünyaya karşı korumayı amaçlaması. Çünkü bir bakıma bu olguda sahip ve köle de yoktur. Olgunlaşamamış benliğin içinde sürüp giden bu insafsız oyun, büyük rolü oynamaya çalışan çocukla, çaresiz çocuk arasında sürer gider. Dikkatli bir gözlemle, büyük rolündeki çocuğun tehditlerinin ciddiye alınamayacak kadar saçma, hatta bazen gülünç olduğu fark edilebilir.

Yıllar önce izlediğim bir yüksek bürokratın bazı milletvekilleri ve generallerle bir otel lobisinde sohbet ederken, zihnini birden tutsak alan "Ya şimdi ayağa kalkıp 'Heil Hitler!' diye haykırırsam" kaygısı, uç bir örnek olarak bu konuda sizlere bir fikir verebilir. Aynı kişinin bir terapi beraberliğimizde benden koptuğunu

ve kendi içinde bir şeylere daldığını hissetmiştim. "Zihninizden bir şeyler geçiyor gibi, bana anlatmak ister miydiniz?" diye sorduğumda, yaşça benden hayli büyük olan bu beyefendi biraz kızardı, "Çok zor," dedi. Ben karşılık vermeyince bir süre yaşanan sessizliğin ardından bu kez "Utanıyorum, ama söylemeliyim," dedi ve tekrar yaşanmaya başlanan kısa sessizliğin ardından birden açıkladı, "Ya sizin yüzünüze gıt-gıt-gıdak dersem düşüncesi zihnimi rahat bırakmıyor." O sırada konuşulan konu ya da benim bir tavrım onu sıkmış olmalıydı, gerçek duygularını ifade etme isteğine karşılık, sahip çocuk köle çocuğu rezil olmakla tehdit etmişti. Aslında, benim yüzüme karşı o sesi çıkarabilseydi bu büyük bir devrim olur, kölelikten kurtulurdu, ama bu tür tehdit edici obsesif düşünceler hiçbir zaman dışa vurulmazlar ve benlik içindeki eziyet sürüp gider. İlginç olan yön, çaresiz çocuğun kendisi de sahip çocuktan gelen bu tehdidin saçmalığını idrak ettiği halde, tehdidin gerçekleşebileceğine inanacak kadar çaresiz olmasıdır. Sahip çocuğun sürdürdüğü kimlik, müsamerede kendisine verilmiş bir rol gibi yapmaca olduğu için, dış dünyayla ilişkisinde "adam yerine konma" konusunda alıngandır. Böyle durumlarda aniden parlayabilirse de tepkisi etkin bir davranış olmaktan çok kükreme niteliğindedir.

Tedavi süreci içinde bence psikoterapistin yapması gereken şey, sahip çocuğun tedavi ortamını işgal etmesine hiçbir şekilde izin vermeyerek, çaresiz çocuğa ulaşıp onunla ilişki kurmaya çalışmasıdır. Bu gerçekleştirilebildiğinde, sahip çocuk sahneyi, tutsaklıktan kurtulup gelişimini gerçekleştirmeye doğru yönelen eskinin çaresiz çocuğuna terk etmeye başlar. Psikiyatrist, sahip çocuğu kişinin gerçek benliği gibi algılayıp onu muhatap olarak alırsa, sahip çocuk tedavi odasını işgal ederek ortamı, obsesif belirtilerin aylarca, hatta yıllarca konuşulduğu bir alana dönüştürebilir. Bazı durumlarda, obsesif-kompulsif belirtiler, yapısal bir zeminden kaynaklandığı izlenimini verecek kadar inatçı olabilir ve psikiyatrist ilişki kurabileceği bir egodan tümden yoksun kalabilir. Böyle bir durum, kendi organlarıyla hastalık obsesyonu şeklinde ilişki kuran hipokondriyak kişileri hatırlatır niteliktedir.

Freud'un vaktiyle hipokondriyak kişiler için yaptığı "libidonun dış dünyadan çekilmesi" yorumlaması bu durumlar için de geçerlidir. Bir başka deyişle, bu kişilerin benlik içi sadomazoşistik ilişkisi öyle yoğundur ki dış dünyadan bir objeyle ilişki kurulması mümkün olmaz ve psikiyatristin kendisine ulaşabilmesi neredeyse imkânsızlaşır.

Obsesif olarak nitelendirilecek düzeyde olmasa da pek çok insan, bir yandan kendisini gözlemleyerek ya da yargılayarak yaşıyor. Cinsel ilişki sırasında yaşananları bile gözlemlemeyi sürdürenler olabiliyor. Oluveren ve yaşanıveren yaşantılara hayatlarında neredeyse hiç yer yok. Dolayısıyla, böyle bir insanla birlikteyken, aslında orada olanların sayısı üçe çıkıyor: Siz, diğer kişinin kendini gözlemleyen bölümü ve onun gözlemlenen bölümü. Eğer siz de kendini gözlemleyenlerdenseniz, birliktelik toplam dört bölümlü iki kişiden oluşuyor. Böyle bir durumun iki insanın birbirine gerçek anlamda ulaşmasını nasıl engelleyebileceğini tahmin edebilirsiniz. Her biri aynı zamanda kendi iç meselesiyle meşgul olduğundan, ne kendini ne de karşı tarafı gereğince algılayamaz halde. Buna bir de karşılıklı yansıtmalar ve narsisistik ihtiyaçlar katıldığında işler daha da karışabilir.

Kendine dönük yıkıcı eğilimlerin, insan evriminin hangi aşamasından beri varolmakta olduğu konusunda bir kaynakla karşılaşmadım, doğa insanının kendine dönük yıkıcı eğilimleri olup olmadığını bilmiyorum. Doğadan koptuğumuz günlerle başlayan yabancılaşma sonucu doğaya ilişkin bildiklerimiz, ortak yaşantılardan çok, gözlemlere dayalı birtakım bilgilerin aktarılmasıyla sınırlı. Yirmi yıl kadar önceydi, kumsalda otururken yanımdan bir karıncanın geçtiğini gördüm, o büyük boy karıncalardan, kırmızımsı ve siyah renkli olan. Bir kumsalda tek başına bir karıncanın ne işi olabilir diye düşünürken, onun kararlı bir şekilde denize doğru gittiğini fark ettim. Kumsalı yalayan yumuşak dalgacıklar onu alıp denize çekmek üzereyken yerimden fırlayıp yakaladım ve biraz arkamda bir yerde kumsalın üzerine koydum. Ancak, karınca onu koyduğum yönden dönüp bir kez daha kararlı bir şekilde denize doğru ilerlemeye başlayınca yazgısına saygılı olmaya

karar verdim. Biraz sonra dalgalar onu alıp götürmüştü. Bana biraz solgun ve hantal görünmüştü, çok yaşlı olmalı diye düşünmüştüm. Böcekbilimciler herhalde bu davranışın anlamını biliyorlardır, benim için doğanın gizemlerinden biri olarak kaldı.

Karşımıza çıkıveren
her türlü sorumluluğu
sessizce kabul edivermek
kendimize karşı en büyük
sorumsuzluktur.

JOHN CAGE

"GEÇMİŞİMİ yıllarca herkesten sakladım, şimdi anlatmak istiyorum ama dinleyen yok," diye konuştu karşımdaki genç kadın, bundan otuz yıl kadar önce. Okyanus ötesi ülkedendi. Çocukluk ve genç kızlığının ilk yıllarında, ne yaptığını bilemez halde bir adamdan diğerinin peşine takılarak dolaşan ve hayatı trajik bir sonla noktalanmış bir anneyle birlikte çaresizce sürüklenmişti. Hayatının hatırlayabildiği günlerinden bu yana benliğini tek bir duygunun egemenliğinde yaşamıştı: utanç. Olumsuz şartlara rağmen geçirdiği başarılı üniversite hayatı, evliliği, çocukları hep bu duyguyla gölgelenmişti. Yukarıdaki sözleri dile getirdiği dönemde, kendini ve geçmişini kabullenmeye, utancının etkisinden sıyrılmaya başlamıştı. Ülkesine yaptığı son ziyaretin dönüşünden sonraki görüşmemizde, oradayken buluştuğu eski bir dostundan söz ediyordu. Bir akşam yüreklenip, ona yıllardır gizlediği "utanç verici" geçmişini anlatmaya başlamış. Arkadaşı bir süre dinledikten sonra hayretle ona bakıp "Neden bunlarla uğraşıp duruyorsun anlamıyorum, bırak bu geçmişte kalan hikâyeleri" diye karşılık verince çok şaşırmış, yargılanma endişesiyle yıllarca gereksiz yere kendini ortaya koyamamış olmasına hayıflanarak. Birkaç görüşme sonrasında bana, kendisini de beni de şaşırtan bir bilgiyi aktardı. Son yıllarda, ülkesindeki başarılı kadınların adlarını ve özgeçmişlerini içeren *Kim Kimdir? (Women's Who's Who?)* kita-

bında yer almakta imiş. Kendisini o kadar ortadan silmek istercesine yaşamıştı ki bu konumundan kendisi de yeni haberdar olmuştu. Başarılı bir kariyeri olmuş olduğundan ben de ilk kez haberdar oluyordum, çünkü bunu bana öyle anlatmamıştı. Ülkemizden ayrıldıktan sonra bir süre benimle haberleşmesini sürdürdüğünden, hayatında temelden bazı değişiklikler yaptığını, ülkesinin ölçütlerine göre yükselen başarı eğrisini sürdürmekte olduğunu bir süre izlemem mümkün oldu.

Milan Kundera, "Hayat bir kere yaşandığı için yargılanamaz," diyor, ama pek çok insan, kendi hayatını kısıtlayarak ve başkalarının hayatına baskı yaparak yaşıyor; yargılanmaktan korkan insanlar başkalarını yargılama eğiliminde olduklarından. Töreler ve gelenekler toplumsal düzeni sürdürebilmek için oluşturulur, ama onların tanımlamış olduğu adab ve kuralları, kendimizi ve birbirimizi yargılama boyutunda yaşamak ve yaşatmak, sürdürülmek istenen düzenin doğal akışını koruyamadığı gibi, bozabilir de. Gölgelerin başkaldırarak kapatıldıkları kafesi parçalayıp özgürlüklerine kavuşma olasılığının tehdidi altında yaşayan personalarıyla. Gelenekselciliği ve tutuculuğuyla ünlü bir ülkeye vaktiyle yaptığım akademik bir ziyaret sırasında, mesleki kimliğim beni o toplumun kulislerine de alıvermişti beklenmedik bir şekilde. O toplumun üst kesiminin sürdürmekte olduğu "ikili hayatlar"a dolaylı da olsa tanık olmak ve insan doğasının baskılara rağmen hükmünü icra ettiğini gözlemlemek, bende iz bırakan bir deneyim olmuştu o zamanlar.

Doğduğumuzda yargılamayı bilmiyoruz, sonraları yargılandıkça yargılamayı öğreniyoruz. Yargıladıkça da sağduyudan uzaklaşıyoruz. Başkalarının iç dünyalarını tanıma ve paylaşmayı içeren bir mesleği sürdürürken, giderek, hayatların yargılanamayacağını anlamaya başlıyorsunuz. Başkalarının hayatlarını olduğu gibi kabul etmeyi öğrendikçe kendinizi, kendinizi kabul edebildikçe de başkalarını oldukları gibi kabul etme eğilimi kendiliğinden geri gelmeye başlıyor. Ama tümüyle değil, çünkü çocuğun gölgesi yok, bizlerin var. Yine de bu arınmanın, personaların gücünün azalması ve insanın gölgesiyle uzlaşabilmesiyle önemli öl-

çüde gerçekleştirileceğine inanıyorum. Başkalarının ve kendinizin gölgesini kabul etmeye başladığınızda, yargılanabilecek durumlar da kendiliğinden azalıyor.

Tabii ki bunları ermişlik adına anlatmıyorum. Bize kötü davranmış, incitmiş ya da zarar vermiş, yani onlarla hoş olmayan hikâyelerimiz olan insanları yargılama ihtiyacı bazen kaçınılmaz olabiliyor. İş hayatında olduğu gibi, yazgının getirdiği şartlardan ötürü ilişkimizi sürdürmek zorunda olduğumuz için hesaplaşmamızın sakıncalı olduğu durumlar yaşanabiliyor. Böyle durumlarda, şartlar uygunsa, kendimizi farklı yollardan ifade etme yollarını aramamız gerekebilir. İş hayatında sorun yaşadığımız insan kendi seçimimiz olmadığından, yaşanan sıkıntı orada, o şartlarla sınırlanır, eğer yakınlığa ve kabule olan ihtiyacımızı iş hayatımızda da karşılamaya çalışmıyorsak. Ancak, yaşanmış ve halledilememiş ciddi bir tatsızlığa rağmen bir ilişkiyi sürdürüp bunun hâlâ dostluk olduğuna kendimizi inandırmaya çalışıyor isek, kendimize karşı ikiyüzlülüğü içeren böyle bir durum kendimize olan saygımızı azaltabilir. Hesaplaşma nazik bir konu, bazen de en iyi yol değil. En doğrusu, tabii ki anında en uygun tepkiyi verebilmek; ama bu, yaşanan olayın niteliğine, ne kadar beklenmedik bir şekilde karşılaşmış olduğumuza ya da o anki ruh halimize bağlı olarak her zaman mümkün olmayabiliyor. Aradan zaman geçtikten sonra suçlama tarzında bir hesaplaşma girişimi, çoğu zaman karşı tarafın savunmaya geçmesine ve kendine, karşı suçlama hakkını tanımasına neden olabiliyor. Aynı şekilde, mantık tartışması temelinde bir hesaplaşmanın ulaştığı yer genellikle çıkmaz sokak oluyor. Bir başka kitabımda vurguladığım gibi, suçlama ve yargılama tonu olmaksızın, yalnızca karşı tarafın bize yaşattığı duyguları ona hissettirebilecek bir şekilde ifade etmek, ona sağduyusuyla ve vicdanıyla buluşma fırsatını tanıyabilir. Duyarsız bir karşılık alırsak da o insanın dünyamızdaki yeri değişikliğe uğrayabilir, kendimize düşeni yapmış olmanın vicdani rahatlığıyla.

Yaşanmış bir olaydan ötürü birini yargılarken, o olayda kendi payımız olup olmadığını iyi değerlendirmemiz gerek. Özellikle kızgınlığını yönetmekte zorluk çeken aşırı alıngan insanlar zaten

sürekli ipucu aradıklarından, kendilerine karşı yapılmamış davranışları da kendilerine karşıymış gibi yaşayabiliyorlar. Bu insanlardan biri biz de olabiliriz, karşımızdaki de. Bir de bastırılmış düşmanca eğilimlerinden ötürü, hiç karşılaşmadıkları insanları, bazen dayanaktan yoksun bir şekilde, pervasızca yargılayanlar var. Onları konu dışı bırakıyorum, tartışılacak bir yönü olmadığından. Ancak, bazen bir dostumuzun bir başka dostumuzu yargıladığı durumlarla karşılaşılabiliyor ki bu oldukça rahatsız edici bir durum, özellikle yargılanan kişiye haksızlık edildiği izlenimini taşıyorsak. Çünkü, bizim yargılanan kişiyle olan ilişkimiz ile yargılayan kişinin onunla olan ilişkisi birbirinden farklı ve bağımsız yaşantılar. Biri canımızı sıkan bir davranışta bulunmuşsa bunu başkalarına anlatmak bazen gerçekten bir ihtiyaç, tek başımıza taşıyamadığımızda. O kişiyle ilişkimizi ve ona olan dostça duygularımızı sürdürmek istiyorsak, başkalarına anlattıklarımızı o kişinin kendisine de söyleyebilmemiz gerekir, ama kızgınlığımızı denetleyememe korkusu ya da yöntemsizliğimiz bunun gerçekleştirilmesine her zaman izin vermiyor. Beklentimiz olmayan biri canımızı sıktıysa, yaşanan duygu zaten bir süre sonra iz bırakmadan sönüp gidiyor. Ancak, dış dünyadaki her şeye ve herkese beklenti yükleyen kişiler böyle durumları narsisistik darbe olarak yaşayabiliyorlar. Bir dükkândaki satış elemanının ilgisizliği ya da katılığı bile böyle insanların duygusal dünyalarını gün boyu işgal edebiliyor, satış elemanının o andaki ruhsal durumunun kendisiyle ilgili olmayabileceğini aklma bile getirmeksizin.

Tabii, bir de ilişkimiz olmadığı halde toplum içindeki konumlarından ötürü tek yönlü bir imge ilişkisi sürdürme durumunda olduğumuz insanlar var. Edindikleri iktidardan ötürü hayatımız üzerinde etkisi olan insanlar, politik ya da apolitik kimlikleriyle. Benmerkezci ve çıkarcı davranışlar sergilediklerinde ya da dürüst olmadıklarını sezdiğimizde bizde kızgınlık ve isyan duygusu yaratabiliyorlar. Ne var ki, özellikle seçimle başa getirilmiş kişileri denetleme gücüne sahip olacak sorumluluğu geliştiremedikçe, yargılanması gereken durumları onlarla paylaşmamız gerektiği düşüncesindeyim. Aptallık kendinin başkalarından daha akıllı ol-

duğuna inanmakla başlar, ama bizler kendimizden daha akıllı olduğuna inanma ihtiyacında olduğumuz birtakım insanlara böyle bir beklenti yükleyip ardından beklemeye geçerek, kendimize ve topluma karşı olan sorumluluğumuzu üstlenecek olgunluğa ulaşamamışsak, hoşumuza gitmeyen şekillerde yönetilmekten başka seçeneğimiz olmayabilir. Geleneksel bilgiler bize fon olmadan figür olamayacağını öğretmiş de olsa, evrendeki her figür aynı zamanda başka figürlerin fonu ya da bunun tersi olabildiğinden, yaşadığımız olaylara bütünden ayrı parçalar şeklinde bakmayı sürdürüp kendimizi dünyanın geri kalanından soyutladıkça, sorunlarımıza çözüm getirmemiz zorlaşabilir.

Hayli yıl önce bir Güney Ege kasabasında gerçekleştirilen yaz okuluna eğitici olarak katılmıştım. Diğer öğretim üyeleri sabah saatlerinde kuramsal dersler veriyor, ben de gün aşırı öğle sonraları grup yaşantıları şeklinde bir çalışma sürdürüyordum. Katılımcılar yetişkin insanlardı. Oraya ulaştıktan iki gün sonra can sıkıcı bir durum ortaya çıktı ve kasabanın su dağıtımını sağlayan iki jeneratörün ikisi de devre dışı kaldı. Hava oldukça sıcaktı ve bu hepimiz için bazı zorluklar yarattı. Sonra, bulunduğumuz binanın yanındaki ilkokulun suyunun bir artezyen kaynağından geldiğini keşfedince durum biraz rahatladı. Örneğin, üzerime bir şort geçirip okulun bahçesinde asistanımın hortumla üzerime sıktığı suyla yıkanabildim. İlkokulun bahçesinde çeşmeler vardı, yalak benzeri bir yapının üzerinde dizili. Çocukken, çeşmelerden su içilebildiği günlerde gittiğim ilkokulun bahçesinde de benzer bir düzen olduğundan bana yabancı değildi. Erkekler her sabah o çeşmelerin önünde sakal traşı oluyordu. O gün öğleden sonraki grup çalışması sırasında katılımcılardan biri bana dönüp "Bu sabah ben bir ders aldım," dedi ve ekledi: "Sabah traş olurken hepimiz ayna olmadığı için söylenip duruyorduk. Sonra hocamı fark ettim. Yüzünü sabunladıktan sonra yandaki tek katlı yapının penceresindeki yansımasına bakarak traş oluyordu, söylenmeden." Grup üyesi sabahki gözlemini aktarıncaya kadar sakal traşımı şikâyet etmeden sürdürmekte olduğumun, pencereyi bir ayna gibi kullandığımın, hatta etrafımdakilerin ayna olmamasını dert ettiği-

nin farkında değildim, söyledikleri bende iz bıraktı. Sonradan bir gün bu anıyı çağrıştırdığımda, toplumumuzda çok yaygın olan şikâyet kültüründen olup olmadığımı düşündüm, cevabı beni tanıyanlara bırakmam gerektiğine karar vererek. Belleğimi zorladığımda ailemin "vızırdadığı" zamanları pek hatırlayamadım, çocukluk yıllarımın İkinci Dünya Savaşı'nın yoksunluk günlerinde geçmiş olmasına rağmen. Ekmeğin karneyle verildiği, kara renkli ekmeklerin içinden bazen olmayacak şeylerin çıktığı, babam francala denen beyaz ekmeklerden bulup getirdiğinde sevindiğimiz günlerde.

Çoğu zaman, sorunlu bir durumdan yakınarak dolaşıldığında sarf edilen enerji ve zaman, ona "uygulanabilir" bir çözüm bulmak için çaba arandığında sarf edilen enerji ve zamandan daha fazla oluyor. Benzer durumlar bazı psikoterapötik süreçlerin başlangıç dönemlerinde açıkça gözlemlenir. Bir keresinde, hayatına sonu gelmez ağıtlar yakan birini yeterince dinlediğim halde onu mindere çekmeyi bir türlü başaramayınca, "İstersen, bir sonraki buluşmamız için şimdiden tarih saptamayalım, neyi halledemediğini değil, neyi hallettiğini konuşabileceğimiz zaman buluşalım," dedikten sonra ilişkimiz farklı seyretmeye başlamıştı. Hayata katılmaktan ve bilinmezlerden korkuyordu, ama bu korkuları aşmak için benimle işbirliğine girmeye çalışacağına, beni ağıtlarının dinleyicisi konumunda tutmaya çalışıyordu. Böyle durumlar, doğal olarak, sabırlı olmayı ve karşınızdaki kişiye biraz zaman tanımanızı gerektiriyor. Ancak durumun fazla uzatılmasına izin verilmesi, o insanın "profesyonel hasta" kimliği edinmesine katkıda bulunma riskini de beraberinde getirebilir. Profesyonel hasta güçlü bir kimlik, bir kez edinildiğinde vazgeçilmesi zor. Bazen insanlar bir psikiyatristten diğerine dolaşarak bu kimliği yıllarca sürdürüyorlar.

Buna karşılık, ikili dansı birlikte ve uyum içinde sürdürmüş olduğumuz bir başkası, dansı tek başına sürdürmeye hazır olduğunu bana şöyle ifade etti, bu satırları yazdığım günlerde: "Size bir süre daha gelsem iyi olur, ama artık yalnızca anlatacak bir hikâyem olduğu zaman." Psikoterapi ortamının dışındaki dünyada

da hayata ağıt yakma konusunda uzmanlaşmış insanların sayısı az değil. Böyle yaşantıların temelinde maskelenmiş bir depresyonun varlığından daha önce söz etmiştim. Ancak, sürekli yakınıp durma, bilinçdışı bir mekanizma ürünü de olsa, sitem etme örneğinde olduğu gibi saldırgan nitelikte bir davranış, taciz boyutuyla. Bu durumlara muhatap olup bıkkın hale gelenlere tek bir önerim olabilir: Ne yapıp yapıp, karşı tarafın oyununa katılmamak için kendinize uygun yöntemleri geliştirmeye çalışmak.

Kültürümüzün bir başka belirgin özelliği, çevremize karşı sorumlulukları neden yerine getirmediğimiz sorulduğunda ya da sorulmadığında da anında üretiliveren mazeretler, genellikle çocuksu, bazen de saldırgan tonlarda. Zaten bu tür savunmaların geliştirilmesi, çocukluk yıllarında katı ve hoşgörüsüz ana-babaların varlığıyla ilintili olabiliyor. Eleştirilere karşı geliştirilmiş olan bu neredeyse otomatik tepkiler, hoşgörüyle karşılanabilecek davranışları bazen eleştiriye daha da açık bir hale getirebiliyor, anı kurtarmak adına insanın kendisine karşı saygısının azalmasına da neden olarak. Savunma tepkileri bazen de laf kalabalığı yaratma şeklinde ortaya çıkabiliyor. İşin tuhaf yanı, eleştiren tarafın bazen laf kalabalığı karşısında sersemleyip, asıl meseleyi kendisinin de kaçırması ki otorite ve yönetici konumunda olanlar için böyle durumlar çevreleri tarafından ciddiye alınmamalarına neden olan sonuçlar yaratabiliyor. Gerçi, bazı mazeret ve laf kalabalığı üreticileri alanlarında öylesi uzmanlaşmış olabiliyorlar ki tuzaklarına düşmemek her zaman kolay olmuyor.

Yaklaşık on yıl önce bir öğle sonrası, ertesi gün başkentte yapılacak önemli bir kültürel etkinliğin açılışında bir konuşma yapacağımı hayretle öğrendim, aynı etkinliğe katılacak olan birinin sekreterinin sekreterimi araması sonucu. Bir yanlışlık olduğunu düşünüp üzerinde durmadım ve çalışmamı sürdürdüm. Son randevumun ardından aramaların sürmüş olduğunu, hatta biraz da telaş yaşanmakta olduğunu öğrenince, o etkinliğe İstanbul'dan katılacak olan ve benimle temas kurmaya çalışan kişiyi doğrudan aradım. Öğrenilmek istenilen şey, yalnızca ertesi gün hangi saatte başkentte olacağım idi, program çoktan basılıp dağıtılmıştı ve

yarın o saatte orada olmam çok doğalmışçasına bekleniyordu. Konuşacağım konunun başlığı bile belirlenmişti, bana danışılmadan. Böylece, "orada bir konuşma yapması beklenen benim dışımda" ilgili herkesin bu etkinlikten ve yapacağım konuşmadan çoktan haberdar edilmiş olduğunu öğrenmiş oldum.

"Aslında vaki olmamış" bu davete tabii ki icabet edemedim. Benzer durumları daha önce de yaşamıştım, ileride de olacaktı, nitekim öyle de oldu. Bu örnek sizlere biraz uç gibi görünmüş olabilir, ama bazılarınız benzerlerini farklı biçimlerde yaşamış ya da yaşatmış olabilirsiniz. Çünkü bu olgu sanıldığından da yaygın, genellikle kızgınlık ve alınganlık tarzında tepkilere neden olduğundan, meselenin gerisindeki dinamikler anlaşılamadan geçip gidiveriyor. Benzeri durumları daha önce de yaşamış olduğumdan, yukarıda verdiğim örnekteki etkinliği düzenleyen kişinin benimle temas kurmamış olmasına rağmen beni beklemekte olmasını, benimle temas etmemiş olduğu gerçeğinin onun bilinç düzeyine "bir şekilde" ulaşmamış olmasıyla açıklayabiliyorum.

Giderek artan sayıda insan, zaman zaman, kendi iç diyaloglarını dış dünyayla paylaşmışçasına yaşıyor ve bu, bazen ciddi ilişki sorunlarının yaşanmasına neden olabiliyor. Bir bakıma, bu insanların iç dünyaları ile dış dünya arasındaki sınır, iç dünyaları lehine genişliyor ve belirsizleşiyor. Örneğin, söylemedikleri halde söylemiş olduklarına inandıkları bir söze göre davrandıklarında, bu durum karşılarındaki insanı çileden çıkarabiliyor. Oysa onlar, o kişiyle iç dünyalarında yarattıkları diyaloğu, dış dünyada da gerçekleşmiş gibi yaşıyorlar. Bu nedenle, yukarıda anlattığım olayı bir sorumsuzluk ya da ihmal örneği olarak değerlendirmedim ve etkinliği düzenleyen kişinin vericilerinin her nedense kilitlendiğini ve beni davet etmeyi kendi zihninde yaşarken, zihninin dışındaki beni de kapsamına alıvermiş olduğunu düşündüm.

Tabii bu örneğin bir başka yanı da var: Konuşacağım konunun bana danışılmadan seçilmiş olması. Böyle bir durum, "ben - benim şeyim (konuşmacım)" olgusunun uç örneklerinden biri olarak görünse de bu satırları yazarken geçmişten benzeri birkaç ör-

neği daha çağrıştırıverdi. İnsanların birbirlerini, karşı tarafa danışmaksızın, şu ya da bu konuma tayin ediverıneleri o kadar da az rastlanan bir durum değil son zamanlarda. Başka insanlar böyle durumlara benim gibi itiraz etmiyor ve başkaları tarafından tayin edildikleri yerleri kabul etme konusunda daha esnek davranıyor olabilirler. Bir keresinde, benim adıma seçilen konunun, konuyu seçenin kendisiyle ilgili bir sorunun yansıması olduğunu açıkça sezebildiğimi hatırlıyorum, diğerleri herhalde yukarıda anlattığım mekanizmanın ürünü olmalı. Böyle olayların ardından yaşadığım, ilgili kişileri ve kurumları ciddiye alamama duygusu can sıkıcı bir durum. İnanıp saygı duyabileceğiniz kişilerin ve kurumların sayısını azalttığı için.

Geçen bahar bir televizyon programı için başkente gittim. Hava limanında karşılanmam gerekiyordu, ama oraya ulaştığımda üzerinde adım bulunan bir kart taşıyan kimseyi göremedim. Gecikmiş olunabileceğini düşünerek bir süre bekledim, sonunda terminalde kimse kalmadığını fark edip televizyon kurumunu aradığımda bana, şoförün kırk beş dakika önce hava limanına ulaşmış olduğunu kendilerine bildirdiğini, duruma bir anlam veremediklerini ve beni arayacaklarını söylediler. Beş dakika sonra arandım ve aynı anda yanıbaşımda beliren bir genç adam, "Çok özür dilerim, başıma hiç böyle şey gelmemişti," diye heyecanla anlatmaya başladı. Uçak yolcuları indiğinde, anlaşılan benden önce terminale giren biri adımın yazıldığı kartı görünce elini sallamış ve hiçbir şeyden kuşku duymayan şoförle birlikte arabaya binip yola çıkmışlar. Ancak bu şahıs, kendisine gelen bir telefonun ardından şoföre farklı bir adrese gitmesini söyleyince, dinlerken bana eğlendirici gelen bir konuşma başlamış aralarında. Bu arada, arabaya binen şahsın yalnızca ilk adının benimkiyle aynı, ancak soyadının farklı olduğu anlaşılmış, anlaşılan ilk ad onun için yeterli olmuş ve gerisine bakmamış. Bunun üzerine Çubuk kavşağından geri dönmüşler. Düşündürücü olan yön, durum anlaşıldıktan sonra, bu kişinin kendisini karşılamaya gelmesi gereken kişilerle buluşamayacağı telaşına düşüp, bir başka insanı ortada bırakmış olmasına hiç aldırmamış olması idi. Sonradan düşündüm, eskiden

böyle şeyler olur muydu diye. Ama dünya artık farklı, dolayısıyla insanlar da.

Dünyanın gidişinin bizleri getirdiği yerde giderek daha fazla sayıda insanın yaşadığı kendine kilitlenme olgusu, kendini merkez alan bu tür davranışlara neden olduğu gibi, insanların birbirine ulaşabilmesini de engellemekte. Geçmişte birkaç kez halka açık konuşmalar yapmıştım, anlatmak istediklerimin paylaşılamadığını fark edince tekrarlamadım. Dinleyiciler aslında dikkatle dinliyor gibiydiler, ancak konuşmanın ardından gelen soruların çoğu, anlattıklarımla ilgisi olmayan konulara yönelikti. Anlattıklarımın içindeki şu ya da bu cümlenin kendilerine neler yaşattığını "paylaşmış" olsalardı, bu beni de onları da zenginleştiren canlı bir beraberlik olurdu, ama sorular konuşmamın içeriğinden kopuk ve zaten yaşamakta olduklarını sandığım duygusal durumlarla ilgili gibiydi. Bana, konuşmamla onlara bir şey katamamışım, onlar zaten kendi içlerinde yaşadıklarına dönük olarak orada bulunmuşlar izlenimini verdiler. Sanki kendileriyle ilgili soruları sormak için konuşmamın bitmesini beklemişlerdi. Bu durum katılanların tümü için geçerli değildi, ama bu tür sorular ortama egemen olduğu için diğerleriyle yaşanabilecek paylaşmaların da engellenmiş olduğunu fark ettim, sonradan aldığım bazı geri bildirimleri değerlendirdiğimde. Aslında bu durumun benzerleri, sosyal beraberliklerde da zaman zaman yaşanabiliyor. Biri bize kendiyle ilgili bir şeyi anlatırken, biz onun anlattıklarının bize çağrıştırdığı bir yaşantımızı araya katıp konuyu kendi platformumuza çekebiliyoruz. Benzer nedenlerden ötürü belirli bir konu üzerinde tartışmada da zorluklar yaşanabiliyor. Eski psikiyatri kitaplarında şizofreni türlerinden biri anlatılırken "yandan cevap verme" ya da "konunun etrafında dolaşan karşılık verme" olarak çevrilebilecek *circumtiality* şeklinde bir belirti tanımlanırdı. Psikiyatrik tanı el kitaplarında bu belirti artık yer almıyor. Bu olgu, günümüzde, kendiyle başlayıp biten dünyalarında yaşayan, dış dünyaya kızgın ve iç dünyaları fakir insanların manipulatif savunmaları haline geldi. İfade edilen bir görüşü paylaşmayan kişilerin, farklı bir görüş geliştireceklerine, kinaye tarzı saldırılarla

ya da yandan karşılıklar vererek meselenin özüne inmekten kaçınma eğilimleri karşısında, herkes karşı sistemini geliştirerek kendi savaşını kendi verme durumunda artık.

Bazı insanların dış dünyayla iletişimi kendi içinde kilitli kalıp dışarıya ulaşamazken, bir kısım insan da dış dünyayla ilişkilerinde ettiği laflara sahip çıkma sorumluluğunu taşımama eğiliminde. Eskiden itibar kaybına neden olabilen yalan söyleme ve bunu utanç duygusunun eşlik etmediği bir rahatlıkla sürdürebilme durumları da gölgelerin personaların baskısından özgürleşmesi sonucu hayli sıradanlaştı. Ancak bu tür sorumsuzlukları, bunlara muhatap olanların da paylaşması gerekir düşüncesindeyim, çoğu zaman bu insanların karşısında ettikleri lafın hesabını soracak kimse bulunmaması nedeniyle. Bir kısım insanın bu denli pervasızca davrandığı bir dünyada, bazı düşüncelerin suç olarak değerlendirilip cezalandırılması da bence paylaşmamız gereken ciddi bir ahlak sorunu. Psikoterapötik ilişkilerde her iki tarafın da sarf etmiş olduğu sözlerin gerektiğinde mercek altına alınarak değerlendirilmesi gerekebilir. Ancak gerçek dünyada atmosferde uçuşup duran bazı sözler, televizyon kameralarıyla parantez içine alındığında bile umursamazlıkla sahipsiz bırakılabiliyor.

Özerklik sözcüğü, özgürce seçim yapabilmeyi tanımlar. Ericson'un yüzyılın ilk yarısında tanımladığı gelişim kuramına göre, hayatın ilk yılını izleyen yaklaşık iki yıllık bir dönem süresince çocuk giderek, bazı bedensel ihtiyaçlarını ve dış dünyasındaki bazı durumları kendi iradesiyle denetleyebileceğini ve yönlendirebileceğini öğrenmeye başlar. Bu dönemde baskıcı ve eleştirel ebeveynin çocuğun özerklik denemelerini aşırı denetim altında tutması ya da sık sık engellemesi, seçimlerini yaparken bocalayan ve kendini ortaya koymaktan utanan kişilik yapısına zemin hazırlar. Özerklik, başkalarının özerklik sınırlarını zorlamamayı da içerdiğinden, bu dönemde gevşek tutumlarıyla gerekli sınırları koyamayan ebeveynin çocukları da hayatlarını yönlendirmeyi öğrenemez.

1960'ların sonlarına gelindiğinde Batı dünyasındaki gelişmelere paralel olarak, bizde de değişen dünya şartlarında geleneksel

otorite figürlerinin ve kurumlarının biçimselliğini kabul etmeyen bir kısım genç, otorite olarak algıladığı her şeye karşı çıkarken, bir kısmı da biçimsel otoriteye mutlak biçimde bağlanmayı seçti. Karşı çıkanlar bazı öğretileri sloganlaştırarak uygulanabilir bir çözüm önerisi getiremezken, diğerleri efsane benzeri bazı değerleri savundular ve bu durum giderek politik görünümlü bir bölünmeye neden oldu. Bunların gerisindeki görünmeyen kışkırtıcı güçleri ve onların amaçlarını tarih herhalde zamanı gelince gün ışığına çıkaracak. Ancak, genç kitlelerin özerklik çabalarının, öğrenilememiş özerkliğin doğal olarak saldırgan ve yıkıcı davranışlara dönüşmesiyle başlayan zorlu süreç, bu durumdan hoşnut olmayan biçimsel otorite tarafından doğal akışına bırakılmadı ve kesintiye uğratıldı. Sürecin yeni kanallar bulup farklı biçimlere dönüşmesine neden olarak. Kesintiye uğratılmasaydı neler yaşanmış olurdu, bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz.

Biçimsel otorite, kendisi de özerklikten yoksun bırakılmış haliyle otorite konumuna gelmiş olduğundan, iç dünyasında özgüvenden yoksundur ve bazılarımıza zaman zaman okul müsameresinde otorite rolünü oynamakta olan küçük çocukları hatırlatabilir, kükreyerek ya da bilge rolünü oynamaya çalışarak. Geleneksel yapının içine işlemiş olan, tabanın tepeden yönetilmeyi bekleme eğilimi varlığını hâlâ korumakta. Son yıllarda bazı sivil toplum örgütlerinde ve örgütlenmemiş bir toplum kesiminde de gözlemlenen, tabandakilerin tepeyi denetleme isteğinin kıpırtıları henüz yeterince etkili güçte bir frekansa ulaşamadı. Tarih boyunca, yönetilenler yönetenlerin yükünü çekmek durumunda kalmışlardır, ama günümüzde bu olgu en azından soruşturulabilir hale gelmekte, şikâyet formatından yeterince çıktığı söylenemese de.

Yetmişlerde yaşananlar, bana göre, bir "suyu kim getirecek" çekişmesiydi. Geleneksel yapıda küçükler büyüklere hizmet etmekle yükümlüdürler; önceki kuşaklarda da bu böyle sürmüş olduğundan, otorite olma sırası kendilerine gelince onlar da doğal olarak küçüklerin kendilerine su getirmesini talep ederler. Yetmişli yıllara gelinirken yaşanan patlamada bir kısım genç insan buna isyan edip, artık kendilerine "su verebilecek" otorite istedik-

lerini dile getirmeye çalıştılar, ama ifade şeklinin öfke ve şiddet içermesi, biçimsel otoritenin daha da katı tavırlar almasına neden oldu. Günümüzde biçimsel otorite örnekleri, kendi arasında her zamankinden daha sıkı bir dayanışma halinde, tabanda başlayan kıpırtıların huzursuzluğuyla. Yönetilen kesim, geçmişteki deneyimleri sayesinde "otorite olmayan otorite"yi daha iyi fark etmeyi öğrenmeye başlamış görünüyorsa da henüz onları denetleyecek yöntemleri geliştirememiş durumda. Çünkü imgeler yaratıp onları hak etmedikleri şekilde yüceltme ya da aşağılama eğilimi hâlâ sürüyor. Otorite ve yönetici kavramlarının yönetilenler tarafından birbirine geçişmiş olarak algılanması sürdürüldükçe, bu konuyu çözümlemek için gerekli yöntemlerin geliştirilmesi herhalde kolay olmayacak. Çünkü bizleri yönetenlerin çoğu, bizi yönetmeye talip olduğu için bizler tarafından geçici olarak görevlendirilmiş bizim gibi insanlar. Aralarında otorite olarak nitelendirilebilecek kişiler varsa, buna imgelere tapınma ya da yerme eğilimli bizler değil, tarih karar verecek.

Yukarıda anlattıklarımın çoğu sanırım zaten bildiğiniz olgular, üstelik bir kısmı yalnızca ülkemizde yaşanmıyor. Ambrose Bierce (1881-1911) *Şeytan'ın Sözlüğü* adlı ilginç sözlüğünde "sorumluluk" sözcüğünün karşılığı olarak şunları yazmış: "Tanrı'nın, yazgının, talihin ya da bir komşunun üzerine kolayca atılabilecek bir yük. Astrolojinin egemen olduğu günlerde bir yıldızın üzerine atılırdı." Aradan bir yüzyıl geçti, bu tanımı değiştirebilecek farklı bir durum yaşanmadığı gibi, yıldızlar bir kez daha gündeme geldi. Bu satırları yazdığım akşamın öğle sonrasında yaşadığım semtte yürürken yanımdan geçen bir genci fark ettim, dengesini korumakta zorlanıyor gibiydi. Sonra kaldırımdan inip birkaç adım attı ve birden yolun ortasına hareketsiz seriliverdi. O sırada kaldırımda yürümekte olan başkaları da vardı, bir an duraksayıp baktılar ve yollarına devam ettiler. Onu kaldırıma tek başıma taşımam mümkün değildi, geçirdiğim soğuk algınlığı nedeniyle güçsüzdüm. En azından üzerinden araba geçmesini engellemek için orada beklemeye başladım. Trafik çift yönlüydü, onun yattığı yönden gelen araba işaret etmeme gerek kalmadan durumu

fark edip durdu, arkasındakiler de. Diğer yöndeki trafik çok yavaş akıyordu, caddenin iki yanında şehrin en pahalı dükkânlarından bazıları, arabaların içinde ve dışında insanlar, ama sanki kimse yoktu. Çocuğun epilepsi nöbeti geçirdiğini sanmıyorum, konvulsiyonlar olmamıştı, tiner ya da bali gibi uçucu maddelerden birinin etkisinde gibiydi. Yardım istemek için yakındaki polis merkezine doğru yürümeye başladım, arada bir dönüp bakarak. Son kez baktığımda, nereden çıktığını göremediğim dört ya da beş kişi farklı yönlerden koşarak yerde yatan genci kaldırıp kaldırıma taşıdılar. Yardıma gelenlerin ortak bir yanı vardı, geleneksel kesimdendiler. Ardından düşündüm, bu olay varoşlarda olsaydı o genç yolun ortasında öyle bırakılır mıydı diye.

Çevremizdekilerin duyarsızlığından yakınıyoruz, nedense kendimizi bunun dışında tutarak. Yukarıda anlattığım olayı sonradan düşündüm zaman zaman. Yardıma koşanlar duyarlı oldukları için mi öyle davrandılar, yoksa dayanışmanın hâlâ sürdürülebildiği bir yapıdan geldikleri için mi? Bu ikisi bana birbirinden farklı gibi görünmüştür hep, o insanları tanımadığım için sorunun cevabını bilmiyorum. Üstelik mesele yalnızca o gencin yolun ortasında serilip kalması değil, düşüşünün gerisindeki bilinmeyen hikâyeydi. Bir yerlerde anası, babası ya da başka yakınları olmalıydı, oysa o şehrin bu ait olmadığı gösterişli ama yaban bölgesinde yerde tek başına yatıyordu, o anda kimseye, hiçbir yere ait olmadan, sahipsiz ve isimsiz. Televizyonun da katkısıyla, uçucu madde bağımlısı gençlerin durumu çoğumuz için yalnızca bir enformasyon niteliği taşıyor. Benim için de öyleydi herhalde, beklemediğim bir anda trajediyle yüz yüze gelene kadar. Arabalardaki insanları düşündüm, neden çıkıp yardımcı olmadıklarını, yerde yatan genci yollarına çıkan bir engelden başka bir şey olarak görüp görmediklerini. Alabora olan salaş teknelerle birlikte yabancı sularda kaybolup giden ya da TIR kamyonlarında havasızlıktan boğularak ölen kaçak mülteciler, üzerlerine bomba yağdırılan aç çocuklar, sömürülüp talan edildikten sonra kargaşa ve hastalıklarla yazgısına terk edilen Afrika, acımasız yönetimler sırasında iz bırakmadan kaybolan insanlar, üstün konumlarını yitirmekte ol-

duklarını bilinçdışı dünyalarında sezmeye başlayan toplumlardaki ırkçı şiddet. Her biri bizleri bir an irkiltip sonra belleğimizden uzaklaşıveren "haberler".

Duyarlılığın tanımını yapmak kolay değil. Çoğu zaman, başkalarının yaşadıklarıyla kendimizi özdeşleştirmeyi duyarlılık olarak adlandırma eğilimindeyiz. İnsanların zaaflarında daha kolay buluştuklarına ben de inanıyorum. Ancak bana göre bu buluşma, bir insanın bir başkasında kendisini yaşamasını tanımlayan özdeşleşmeyi değil, insanların tümünün, farklı içeriklerde ve çok daha derinlerde yaşadığı acıların, bazen de sevinçlerin buluşabildikleri alanları tanımlıyor. Üretilmiş acılarla özdeşleşilebilir, ama duyarlılığımıza ulaşamazlar. Ne var ki, insanların çoğu birbirlerinin derinlerinde değil, üretilmiş acılarında buluşma eğilimindeler. Acılarımızı yansıtan durumları bir başkasında gördüğümüzde, kendimize verilmiş olmasını beklediğimiz desteği ona vermeye çalışmak, duyarlılıktan farklı bir olgu bence.

Duyarlılık, başkalarının hissettiklerini kendimizle karıştırmadan hissedebilmemizi tanımlar. Bence, başkalarının hissettiklerini hissedebilmemiz, bizim de kendi iç dünyamızla ilişkimizi olabildiğince yalın bir biçimde yaşayabiliyor olmamızı gerektirir. Duyarlılık, yalnız duyguları değil, sezgileri ve sağduyuyu da içerir, çoğu zaman sözcüklere gerek duyulmadan. Derinimizden kaynaklanan yaşantıları ifade etmede sözcükler çoğu zaman yetersiz kalıyor, hatta bazen onları yok edebiliyor, şu anda anlatmak istediklerimi dile getirmeye çalışırken bir şeyleri indirgemekte olduğumu sezmem gibi; belki bunu bazı şairler aşıyor olabilirler. Ama günlük hayatımızda hepimiz kendimizi sözcüklere hapsetmeye şartlanmışız, her şeyin adını koymaya çalışarak, birbirimizin ruhunu ve beden dilini algılamayı engelleyen, anlam taşımayan "gürültüler" çıkarıp içinde kaybolarak. Üstelik, günümüz insanı, ikiyüzlü üst sistemlerin dünyasında sıkışıp yalınlığından uzaklaşmışken, kendini ya da başkalarını hissederek algılayabilmesi nasıl beklenebilir ki?

Hayli yıl önceydi, terapiye gelen biri bana sık sık yakın çevresindeki insanlardan söz ediyordu. Bir grup arkadaştılar, kimin

başı sıkışsa herkes el veriyor, sevinçler ve üzüntüler paylaşılıyor, hepsi her fırsatta birbiriyle teması sürdürüyordu, iç içeydiler. Böyle bir beraberlik tarzı benim için yeniydi, kendi dünyamda ve onun görebildiğim kadar ötesindeki dünyada benzeriyle karşılaşmamıştım. Benim dünyamda insanlar birbiriyle ilgilenir, sorunlar paylaşılır, sıcaklıklar yaşanırdı, ama bu grup adeta tek bir bütün gibiydi. Aslında bu tür dayanışma gruplarının varlığına daha önce de tanık olduğumu, ancak mercek altına almamış olduğum için üzerinde düşünmediğimi sonraları fark edecektim. Terapiye gelen kişiyle beraberliğim ilerledikçe bu grubun beraberliğinde bazı boşluklar fark etmeye başladım. Birbirlerini yere göğe koyamıyor, bu kadar sık birlikte olmalarına rağmen aralarında hiç sorun yaşanmıyordu. Giderek bu görüntünün ardındaki duygusal cılızlığı ve yalnızlığı sezmeye başladım. Bu öylesi bir ağdı ki birbirlerinin kişisel seçimlerine ve kararlarına doğrudan karışmaları bile doğal karşılanıyordu.

Bu, o günlerde ender karşılaşılan bir bağımlılık ağıydı, oysa bugünlerde sıradan bir olgu. Sonraki yılların farklı dönemlerinde, o gruptan iki kişi daha benimle psikoterapi sürecine katıldıkları için, bu ilişki ağını yıllar içinde izleme imkânını buldum. Bağımlılıktan kaynaklanan ve daha önce maskelenerek yaşanmış olan olumsuz duyguların giderek nasıl denetimden çıktığını ve sonunda birbirlerini artık görmez olduklarını da. İlginç olan yön, sanki ortak bir geçmiş hiç yaşanmamış gibi, birbirlerini kişisel tarihlerinden silivermiş olmalarıydı, artık her biri bir başka dayanışma ağma katılmıştı.

Günümüz toplumunun bir kesiminde, benzeri dayanışma ağlarından oluşan sınırları belirsiz daha geniş bir ağ bütünü söz konusu, ağlar arasındaki geçişmeleriyle. Bazen bir dayanışma ağından diğerine kayılabiliyor, ağların dinamikleri benzer olduğundan zorlanılmaksızın. Ayrıca zaman zaman ağlar arası ilişkiler de sürdürüldüğünden, farklı ağlardan da olsalar, bu insanlar birbirlerini tanıyor ya da birbirlerinin varlığından haberdarlar. Çoğu zaman aşklar da ağlara katılanlar arasında yaşandığından, birinin şimdiki sevgilisi diğerinin eski eşi olabiliyor. Kırılgan yapılarına rağmen

sözünü ettiğim ağ sistemleri ona katılanlara güvenlik duygusu sağlıyor, derinlerdeki yalnızlığı dindiremese de. Ağlar sistemine katılanların ortak yanlarından biri, katlanılması zor bir duygu olan ayrılık anksiyetesine (*seperation anxiety*) eğilimli olmaları. Gerçi cep telefonları hayatımıza girdiğinden beri ağ sistemindeki insanların ayrılık anksiyetesini önemli ölçüde rahatlattı, ihtiyaç duyulan her an gerçekleştirilebilen karşılıklı aramalarla güvenlik kontrolü (*security check*) yapılmasına imkân sağlayarak.

Ağ sistemine bir kez katılanlar genellikle artık oradan ayrılmıyorlar, alttan alta yaşanmakta olan sorunlar da ancak fazla iç içe olunduğunda ya da çıkarlar çatıştığında yüzeye çıkıyor. Toplumun farklı kesimlerinde insanların artık birbirinin yüzüne asla bakmayacakları durumlar yaşandığında bile, ağ sistemindeki insanlar bir süre sonra hiçbir şey olmamış gibi tekrar birlikte olabiliyorlar. Öte yandan, bazı çatışma durumlarında, seçenekler etrafta her zaman var olduğu için, bir kişiden diğerine, bir ağ sisteminden diğerine devrolunarak fazla bir ayrılık ansiyetesi yaşamadan yeni seçimler yapılmış gibi yaşanabiliyor. Bazı durumlarda bir önceki ilişkiden tam kopulamadan ya da o kişiye farklı bir statü tanınarak. Duygusal dünyaları ayrılık anksiyetesiyle yüzleşmeme üzerine kurulmuş olduğu için derinlikten yoksun bırakılmış da olsalar, dayanışma ağma katılanlar, kişililiklerinin başka kompartmanlarını çeşitli yönlerde geliştirerek farklı zenginlikler ve renkler sergileyip toplum içinde sivrilebiliyorlar. Dayanışma ağları günümüzde özellikle büyük kentlerde giderek yaygınlaşan "yalnız kültürü"nün yan ürünlerinden yalnızca biri, eskinin büyük ailelerinde olduğu gibi, üyelerinin bireyleşme isteklerinin bireycilikte ifade bulmasına neden olarak. Bireycilik, yaratıcı potansiyeli harekete geçirebilir, entelektin geliştirilmesine katkıda bulunabilir ya da özellikle bağımsız işlerde başarı getirebilir, ama bireysellik daha bağımsız ve daha yürekli bir duygusal zemin gerektirir.

Jean Baudrillard'ın sözleriyle, toplumsalın yerini, kendilerine sunulan her şeyi emmeye hazır sessiz kitlelerin aldığı bir dünyadaki kaybolmuşluğumuzdan geçmişin ortak değerleriyle kurtulmamız mümkün değil, çünkü giderek artan sayıda insan için bu

değerler artık anlamını yitirmiş gibi. Bazen ortak felaketler yaşandığında hatırlanıyorlar, bir süre için. Geleneksel yapıya yabancılaştırıldığı için değerlerini kendi bulmak zorunda kalan insan kendince her yolu deniyor. Güvenlik temelli dayanışma ağları oluşturma eğilimi bunlardan yalnızca biri. Kimileri de fanatik ya da alternatif inanç sistemlerine tutunup kendini bir yere ait hissetmeye çalışıyor, gösterişli gettolara kapanıp dünyanın geri kalanı yokmuşçasına yaşıyor, uyaran bombardımanına karşı "Bana ne?" tarzı bir umursamazlıkla kendini korumaya çalışıyor, gerçek dünyadaki yalnızlığından bunalıp sanal ortamlara sığınıyor ya da burada saymadığım pek çok diğer arayışa yöneliyorlar.

En temel ihtiyaçlarını giderme savaşı verirken ekranlarda farklı dünyalarla tanışıp dünyadaki yerlerini iyice anlayamaz hale gelen yoksullar, hayat sevincini en içten yaşayabilecekleri dönemlerinde acımasız yarışmalara zorlanan gençler, sonradan çöpe atacakları genç yetişkinleri insafsızca öğüten dev kuruluşlar, otorite boşluğundan yararlanıp hepimize ait olması gerekeni gasp etmeyi hak edinmiş fırsatçılar ve benzeri örnekler dünyamızı bize karanlık bir yer olarak tanıtabilir. Biraz durup verdiğim örneklere yargılamadan ve şikâyet etmeden bakmaya çalışın. Eğer bunu başarabilirseniz, kendinizi bu durumlarla kendi başınıza kalmış bulup, Jung'un "Eğer dünyada bir şeyler yanlış gidiyorsa bende de bir şeyler yanlış demektir" sözünü hatırlatan bir yaşantıyı yakalamanız olasılığı artabilir. Böyle durumların sorumluluğunu birilerine yüklemeye çalışmak, bizi kendimizle olan ilişkimizde de seyirci konumunda ve hareketsiz bırakır.

İkiz kulelerin yıkılmasının ardından, internette katıldığım mesleki forumlardan birinde, birkaç Amerikalı meslektaşımın, olayı Usame bin Ladin'in "sünnetli" olmasıyla açıklamaya kalkışacak kadar indirgeyici bir bakış edinmelerini ancak yaşadıkları şokla açıklayabildim. İslamiyet öncesinde de var olmuş olan sünnetin anlamı buradaki tartışmamın dışında bir konu. Ancak bu meslektaşlarımın, daha sonraları Afganistan çevresinde gelişen olayları tartışırken, bu kez de kendi yöneticilerini "faşist" olarak niteleyerek vicdanlarını rahatlatmaya çalışmalarını aynı şekilde

yadırgadım. Yargılamalarla, hükümlerle, tartışmalar ve tanımlamalarla uğraştıkça çevremize nasıl bir katkımız olabileceğini anlayamadığımdan. Sanırım hiçbiri, "Barbarlık mutlaka ikizini yaratır" sözünü duymamıştı.

Çevremizdeki çarpıklıkların ucu şu ya da bu şekilde kendimize dokunmadıkça umursamazlığımızı sürdürme eğiliminde de olsak, bazılarımız son zamanlarda kendilerini bunlardan daha az soyutlar bir halde gibi. Geçmişte, psikoterapi ortamında insanların paylaştıkları konular kendi mikrokozmoslarında yaşadıklarıyla sınırlanırdı. Başka psikiyatristlerin odalarında neler konuşulduğunu bilemem, ama son zamanlarda kendi çalışma odamda birlikte olduğum insanların bazıları sisteme ilişkin sorunlarla ilgili duygularını da iç dünyalarının bir parçası olarak paylaşır oldular arada bir. Bunun, psikanalitik psikiyatride konuyu kendi üzerinden farklı yönlere kaydırarak tedavi sürecine karşı direnç geliştirme mekanizmasından farklı ve daha önce karşılaşmadığım bir olgu olduğu düşüncesindeyim. Bu insanların sayısı henüz çok az da olsa, ötelerindeki dünyayı da soyut tartışmalara dönüştürmeksizin iç dünyalarına mal edebilmeleri umut verici. En temel sorunumuzun, kendimizi parçası olduğumuz dünyadan ve evrenin yasalarından soyutlayarak yaşıyor olmamızdan ve hayatın bir parçacığını yakaladığımızda bütününü anladığımız yanılgısına düşmemizden kaynaklandığına inandığım için. Aynı nedenle, psikoterapi süreçlerinin de kendini merkez alan dünyacıkların ötesine geçerek, "insan olma durumunu" (*La condition humaine*) içerebilmesini önemli buluyorum.

Dünyanın en anlaşılamaz yanı
anlaşılabilir olmasıdır.

ALBERT EINSTEIN

ÖNCEKİ satırlarda, dünyanın genel gidişinin bizleri nerelere ve nasıl sıkıştırmakta olduğunu bazı örneklerle anlatmaya çalıştım. Bu örneklerin çoğunu dünyanın başka köşelerindeki pek çok insanın da yaşadığını biliyoruz. Biraz da "kendimizi kabul etme konusunda kendimize özgü halimiz"in üzerinde durmak istiyorum. Aklıma ilk gelenler, "ayıp" ve "rezil olmak" gibi son zamanlarda tedavülden kalkmış görünse de temelini oluşturan dinamiklerin hepimizin benliğine işlemiş olduğu kavramlar. Yetmişli yıllarda başkentte yaşadığım sırada, sabahları üniversiteye giderken yolum cumhurbaşkanlığı köşkünün önünden geçerdi. Bir sabah köşkün biraz ötesindeki çimenli trafik göbeğinden sola dönerken çimenin üzerinde iki inek gördüm, arızi bir durum olduğunu düşünüp üzerinde durmadım. Ancak, sonraki sabahlarda da ineklerle karşılaşır oldum. Şehir henüz o yöne doğru ilerlemeye başlamamıştı ve biraz ötede geçiş toplumu yerleşimleri vardı. Etrafta görevli asker ve polislerin ilgisizliğini kırsal kökenli olmalarıyla açıkladım kendimce, devletin en yüksek makam konutunun yanıbaşında da olsa ineklerin varlığı onlar için yadırganacak bir durum olmayabilirdi. Bana gelince, olmaması gereken bir durum olarak görmekle birlikte, sabahları ineklerle karşılaşıyor olmak bana sevimli bile gelmeye başlamıştı, belki de çevredeki betonlaşmaya tepki. Müdahale etmeyi hiç düşünmedim, bir sabah köşkün bahçe kapısında trafik durduruluncaya kadar.

Hangi ülkeden olduğunu hatırlayamadığım bir başbakan cumhurbaşkanımız tarafından kabul edilecekmiş. Bir dizi siyah araba

önümüzden geçip gittikten sonra yola devam ettiğimde ineklerin her zamanki yerlerinde olduğunu gördüm, bu kez biraz hoşnutsuz. Konuk başbakan, arabası köşkün bahçesine girmeden önce başını sola çevirdiyse onları görmüş olabilirdi. Burası ineklerin kutsal sayıldığı bir ülke değildi, şartlanmalarımın disketi derhal misafire karşı küçük düşme programını çalıştırmaya başladı, ülkemin onuru adına. O gün dekanla randevum vardı, düzensever bir insandı, ona ineklerden söz edince duyduklarından hiç hoşlanmadı ve derhal ilgilileri arayacağını söyledi. İnekleri bir daha görmedim, onları çimenlerinden ettiğim için önce biraz rahatsız oldumsa da sonradan unuttum gitti. Bu olay yaklaşık yirmi beş yıl önce olmuştu. Bugün olsa ineklere ilişeceğimi sanmıyorum. Kendi adıma, misafire rezil olma programımın güçlü olduğunu sanmıyorum, o zaman da değildi. Ama bugün ülkem adına yapabileceğim bir şey olursa, bu, herhalde bir konuğa küçük düşmemek adına birkaç ineği yerinden etmek olmaz. Biz böyleysek buyuz, yani şimdilik.

Kaç yıl önceydi hatırlamıyorum, yaşadığım kentte gerçekleştirilen Habitat başlıklı uluslararası toplantı öncesinde şehrin merkezi sayılabilecek alanlarına pembe renkli kaldırım taşları döşenmişti. Misafirlerin gelişine yetiştirebilmek için bazı alanlara bozuk düzen yerleştirilerek. O günlerde bir televizyon kanalının sokaktaki insanlara Habitat'ın ne olduğunu sorduğu bir programı izlemiştim. Habitat'la ilgili doğru bilgi verenler bu programda gösterilmemiş olmalı ki cevaplayanların bir bölümü bilmediklerini ifade ederken bazıları konuyla ilgisi olmayan tahmini cevaplar verdi, bu arada yalnızca bir kişi konuya biraz yaklaşabildi ve "Kaldırım komisyonu" diye karşılık verdi. Anlaşılan, misafirler için hazırlıklar yapılırken unutulan bir şey vardı: En azından bu şehirde yaşayanlara Habitat toplantısının anlamını onların anlayabileceği şekilde anlatmak ve onları aydınlatmak. Bu yapılmadığında Habitat'ın çağrıştırdığı tek şeyin kaldırım olmasını yadırgamamak gerek.

Değersizlik duygusunun tohumları çocukluk yıllarında atılır, çocuğun, kendi dünyası olan ayrı bir varlık olarak algılanamama-

sından kaynaklanır. Bunların arasında, açık red, ihmal, tutarsız davranışlar, şartlı kabul, aşırı koruyuculuk, gerekli sınırları koyamama, katı ve cezalandırıcı tutumlar sayılabilir. Daha önce de anlattığım gibi, böyle şartlarda kabul görebilmek için pek çok şeye katlanan, bazı uç durumlarda varlığını bile yadsıyabilen çocuk, giderek, olmasının beklendiğine inandığı bir kimliği edinmeye başlar. Olumsuz duygularını bastırıp dışa karşı olumlu davranışlar sergilenirken, için için sürdürülen ikiyüzlülüğün yarattığı suçluluk bilinçli dünyasında kendisini değersiz bir varlık olarak algılamasına neden olur. Değersizlik duygusu bir anlamda eksiklik duygusudur, insanın başkalarını kendinden üstün görmesine neden olur, yakınları dışında. Onları kendisinin uzantıları gibi algıladığından onlar da kendi gibi değersizdir. Küçümsenme korkuları yaşayanlar, başkalarının bir eksiğini yakaladıklarında onları küçümsemeye hazırdır ya da başkalarını küçümseyenler küçümsenme korkuları olan insanlardır. Dolayısıyla, insanın kendi içinde gelişen ve bazen kendini yadsıma (*self-hate*) boyutuna varabilen değersizlik ve eksiklik duyguları şu ya da bu şekilde dış dünyaya yansıtılarak beslenir. 2002 Mart ayında Amerikalı meslektaşım Lloyd de Mause'ın başlığı "Ulusların Duygusal Dünyaları" olarak çevrilebilecek *Emotions of the Nations* adlı kitabı yayımlanacak. Kitapta kolektif değersizlik duygusu yaşayan uluslardan söz edilip edilmeyeceği ve meslektaşımın kendi toplumunu nasıl değerlendirmiş olduğu benim için merak konusu.

Ulusal kimliğimizin olabildiğince yüceltildiği, buna karşılık Batılı olan her şeye üstünlük atfedilen bir dönemde büyüdüm. Ancak, ailem imparatorluğun kokusunu hâlâ üzerinde taşıdığı ve ender olarak evimize gelen Avrupalı misafirlere farklı davranılmadığı için çocukken "Batı hayranlığı" olgusundan etkilenmiş olduğumu sanmıyorum. Ama yetişme çağıma geldiğimde genişleyen çevremin etkisiyle farklı bir çizgi izlemeye başladım, Batı'dan gelen her şeyi yüceltip özümsemeye başlayarak. Çok sonraları Amerika'da uzmanlık eğitimimi sürdürürken, vaktiyle Hollywood filmlerinde sunulmuş olan "happy-end" dünyalarını arayıp durdum, bir türlü bulamadan. Anlaşılan bitmişti ya da belki aslında

hiç olmamıştı. Bu, o zamanlar farkına varamadığım bir dönüm noktası oldu sanırım. Murray Kempton'un "New York'ta gördüğüm yüzler bana oyun oynayıp kaybetmiş insanları hatırlatıyor" sözüyle yıllar sonra karşılaştığımda yadırgamayarak. Sonraki yılların uzun sürecinde, kendimi başladığım yere doğru hareket ederken bulmaya başladım giderek, kendimi kabullenmeyi öğrendikçe ait olduğum toplumu da olduğu haliyle kabullenip benimseyerek. Benim kuşağımın Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin arasına çekilmiş kesin çizgiden etkilenmiş olması nedeniyle bunun bazı çabaları da içermesi gerekti, okuduğum tarih kitaplarını ve vaktiyle umursamadığım aile hikâyelerini bu kez daha ciddi bir biçimde ele alarak. Bunların bana daha hazır sunulmuş olmasını tabii ki arzu ederdim, ancak sessiz arayışlarım önemli bulduğum bir başka hususu fark etmeme katkıda bulundu: Kendi tarihlerini kabul edemeyen insanlar gibi, tarihiyle yüzleşip onu ortaklaşa kabul edememiş toplumların da huzura ulaşmaları mümkün olamıyor.

Daha önce de vurguladığım gibi, bazı yabancı ülkelerin ya da insanlarının bizi "kabul etmemesinden" yakınırken, öncelikle birey olarak kendimizi ne kadar kabul edebildiğimizi anlamaya çalışmakta yarar olabilir. Çünkü ancak kendisini kabul edemeyenler, kendini ve dünyasını başkalarının değerlendirmelerine göre yaşar. Başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğüne ilişkin veriler arayarak yaşamak zor ve baskılı bir yol, üstelik yanlış yorumlamalara açık, dolayısıyla zedelenmelere de. Bazı psikoterapi beraberliklerinde, yaşadıkları şu ya da bu durumdan ötürü küçük düştüklerine inanan insanlarla söz konusu durumu mercek altına aldığımızda, yaşadıklarının çoğu zaman kendi yansıtmalarının ürünü olduğu, olayla ilgili diğer kişilerin o durumu hiç de öyle yaşamamış olduklarını gösterebilmek mümkün olabiliyor.

Uzak geçmişte bir gün, psikoterapiye gelen orta yaşlı bir bey yaşadıklarını paylaşırken, bir ara çalışma arkadaşlarından birinin kendisine selam vermez olduğundan söz etti ve üzerinde durmadan daha önce konuşmakta olduğu konuya döndü. Ertesi buluşmamızda bir ara kendisiyle selamlaşmayan adamdan yine söz edince "Neden selam vermediğini merak etmiyor musunuz?" di-

ye sordum, "Ediyorum," diye karşılık verince ona, "Bu konuyu buraya ikinci defa getirdiğinize göre sizi rahatsız ediyor olmalı, bunu ona sormayı düşünüyor musunuz?" diye sordum. Cevap vermedi ve ardından yine daha önce konuşulmakta olan konuya döndük. Bir sonraki gelişinde çalıştıkları kurumda bir toplantı arasında çay içilirken söz konusu kişiye yaklaşıp kendisine neden selam vermediğini sorduğunu anlattı. Arkadaşı ona hayretle bakıp "Ben de senin neden bana selam vermediğini merak ediyordum," diye cevap verince bu kez kendisi şaşırmış. Hepimiz başkalarının onayına ve ilgisine ihtiyaç duyuyoruz, ama çoğu zaman onların da aynı ihtiyacı yaşadıklarını, dolayısıyla onlara neler yaşattığımızı pek düşünmüyoruz. Üstelik onay ihtiyacımız arttıkça onaylanmadığımıza ilişkin verilere ulaşma ihtimali de artıyor, zaman zaman alınganlığa varan derecelerde.

Yıllar önce başkentte bir yüksek bürokratı makamında ziyaret ediyordum. Hizmet görevlisine ikimiz için kahve söyledi ve ardından konuşmamız sürerken kahveler geldi. Kahvesinden ilk yudumu alan, ziyaretine gittiğim kişi oldu. Kahveyi çok sıcak içemediğimden kendiminkini yudumlamak biraz zaman aldı, ilk yudumun ardından gelen bulantıyla. Kahveye şeker yerine tuz konulmuş gibiydi, ama emin olamadım. Konuşmamız devam ediyor, ikimiz de fincanlarımıza dokunmuyorduk, kahveler hiç konuşulmuyordu, ama ben bir yandan kahvelerin içinde ne olduğunu merak ediyordum. Sonunda dayanamayıp sakin bir sesle ev sahibime "Kahveniz nasıldı?" diye sordum, "Tuzlu gibi," diye karşılık verdi müteredditbir ifadeyle. "Bana da öyle geldi, ama emin olamamıştım," dedim ve konuşmakta olduğumuz konuya döndüm. Ardından çağrılan görevli yüklü bir azar işittikten sonra, görevlilerin ofiste şeker kalmadığını fark edince laf işitmemek için paniğe kapılmış olduklarını anladım. O panikle, çekmecesinde her zaman şeker olan bir sekreterin odasına gitmişler, ancak sekreter yerinde olmadığı için çekmecede ilk gözlerine çarpan beyaz renkli toz maddeyi kahvelerimize katıvermişler.

Ziyaretine gittiğim kişi biraz katı ve mükemmeliyetçi biriydi, ama ilişkimiz her zaman sıcak ve içten olmuştu, böyle bir durum-

da bana karşı mahcup hissetmesini gerektirmeyecek kadar. Ama yine de birlikte gülünebilecek bir olayı vahim bir durum olarak yaşamıştı. Mesele "bana karşı" mahcup olmak değildi. Bulunduğu makamla özdeşimi güçlüydü ve sanırım yapılan yanlışlığı yalnız kendisini değil, makamını da küçük düşüren bir durum olarak yaşamıştı. Misafiri ben olsam da ona göre ortada bir ayıp vardı. Bana göre ise tuhaf olan şey, kahvelerin tuzlu olması değil, tuzlu olduğunun fark edilmiş olmasına rağmen ben konuşana kadar hiçbir şey olmamış gibi davranılmış olmasıydı. İlk yudumun ardından fincanıma dokunmadığımı fark etmemiş olamazdı, çözümü durumu yadsımada aramıştı, ama bence yadsınamazdı. Çünkü konuşmamız süresince, zihinlerimizin bir yanının, nasıl olup da kahveye tuz karıştırıldığıyla ilgili olduğundan emindim. Hatırladığım kadarıyla, oradan ayrılmadan önce konuyu tekrar kahvelere getirip olayı gülünecek bir hale getirmeyi başarabilmiştim, yalnız onu değil kendimi de rahatlatmak için. Kahve konusunu yakınlığımıza güvenerek ve durumun üstü örtülü kalmasının baskısından kurtulmak için açmıştım. Dostum olmayan birinin makamında aynı olay olsa herhalde sesimi çıkarmazdım, ama karşı taraf olayın rahatsızlığını tek başına yaşardı.

Ayıp olgusu, daha önce sözünü ettiğim, özerk olmayı öğrenebilme zemininden yoksun kalmış olma sonucu yaşanan utanç duygusunun "başkalarına karşı" yaşanan şekli. Bu duyguya karşı geliştirilen en karakteristik savunma ise ayıp olarak algılanan durumu kedinin dışkısının üzerini kapatmasını andıran bir çabayla örtmek, suskun kalmak ya da durumu inkâr eden bir tutum içinde olmak. Böyle bir tavır hem insan ilişkilerini sürdürmede, hem iş hayatında ve bürokraside sorun çözerken ciddi engeller yaratabiliyor, ülke yönetimini ilgilendiren durumlarda da öyle. Çocukken ayıbın üstünü örtmeyi öğrenen insanın otorite konumuna geldiğinde "Biz her şeyin iyisini biliriz, çocukların bunları bilmesi gerekmez" tavrı içinde saydamlığa izin vermemesi, demokratik bir yapıyı gerçekleştirme konusunda hâlâ en ciddi açmazlarımızdan biri. Farklı kültürlerden gelenler için ise bu olguyla karşılaşmak zaman zaman çileden çıkarıcı bir muamma, bazen çıkarları-

mıza ters düşerek. Başkentteki son yıllarımda bir akşam üzeri büyükelçi bir dostumla buluşacaktık, Batılı bir ülkenin temsilcisi. Karşılaştığımızda burnundan soluyordu. "Kendinizi hâlâ dünyanın merkezi sanıyorsunuz!" diye isyan etti. Dışişleri Bakanlığı'mızdan geliyordu, içeriği her ne idiyse konuşulması gereken konuda karşı taraf kapalı ve suskun kalmıştı. Bana çok bildik gelen bu tutumu o, tepeden bakma olarak yorumlayıp çileden çıkmıştı.

Bu olayın benim için bir başka öğretici yanı vardı. Daha önce de bazı Batılılar, hoşlarına gitmese de, bizi dünyanın geçmişteki merkezi olarak gördüklerini bir şekilde ifade etmişlerdi, ama bunun duygusal bir tepkinin içeriğini oluşturmasına ilk kez tanık oluyordum. Bir zaman sonra, aynı dostumla bu konuyu ayrıntılı bir biçimde konuşma imkânını buldum, hırslı ve atılgan bir Müslüman gücün birkaç yüz yıl boyunca Hıristiyan dünyası tarafından nasıl bir tehdit olarak algılanmış olduğunu daha iyi anlayabilmek için. Bu durumun Hıristiyan dünyasının sonraki atılımlarında ne oranda güdüleyici bir güç olduğunu bilmiyorum, bunu tarihçiler herhalde değerlendirmişlerdir. Bana önemli görünen ise Batı'nın indindeki sabıka kaydımızın onların belleğinden hâlâ silinememiş olmasından çok, bizlerin, iyisiyle kötüsüyle böyle bir tarihe sahip olduğumuzun farkında olmadan yaşıyor olmamızdı.

İlkokuldayken Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihimizin ayıbı olarak öğretilmiş olmasını bugün yadırgıyorum. Olanları anlatıp değerlendirmeyi genç beyinlerimize bıraksaydılar, köklerimiz hakkında daha gerçekçi izlenimler edinebilir, "tarih duyumuzu" geliştirebilirdik. Tarih duyusu bize, dünya olaylarının durumlar değil, sürekli değişiklik gösteren akışkan süreçler olduğu duygusunu yaşatır. Bu duyuyu geliştiremediğimizde, kendimize bakışımızın yatay bir kesitin sınırlarını aşması mümkün olamıyor. Konusu İstanbul'da geçen son kurgu kitabımda zaman zaman şehrin farklı tarihi dönemlerine dalıp çıkmıştım. Buna rağmen, kitaba yapılan atıfların tümü şimdiki zamanla ilgili bölümleriyle ilgiliydi. Örneğin, 6-7 Eylül Olayları'nı anlatan bölümü merak edip soran olmadı, o bölüm önemli ölçüde otobiyografik olduğu halde.

Yıllar içinde çeşitli nedenlerle ülkemizin ve dünyanın pek çok yerinde bulundum. Seyahatleri projeler olarak yaşamadığım için oralarda rastlantısal olarak yaşadıklarıma dönüp baktığımda, ilişki yaşayabildiğim ve yaşayamadığım mekânlar ve insanlar ile gelişmişlik ve az gelişmişlik kategorileri arasında korelasyon olmadığını fark ediyorum. Başka kültürlere aşağıdakiler-yukarıdakiler şartlandırılmalarından biraz arınarak bakılabildiğinde, kendimizle onlar arasındaki farklılıklarda, tanımlanması mümkün olmayan bazı buluşma noktaları yakalanabiliyor. Farklılıkların getirdiği çeşniyle ortak insanlığımızın birlikte yaşanabildiği olağanüstü yaşantılar bunlar, ego-ulusların yaratısı olan ikiyüzlü ölçütlerden özgür.

Zekânın ne olup olmadığı bana hep iyi tanımlanamamış bir durum olarak görünmüş, zekâ ölçümlerinin anlamını da tek boyutluluğundan ötürü pek kavrayamamışımdır. "Çoklu zekâ kuramı"nın geliştiricisi Howard Gardner ise birbirinden kesin farklılık gösteren zekâ türleri olduğu ve bunların beynin farklı bölgelerinden kaynaklandığı görüşünde. Ona göre, zekâ türleri şu şekilde bölümleniyor: 1) Matematik-mantık; 2) Uzam; 3) Müzik; 4) Beden-hareket; 5) Söz-dil; 6) İçgörü-duyarlılık; 7) İnsan ilişkileri. Gardner, bu zekâ türlerinin aralarında bazı paralellikler bulunsa da her kategorinin kendi geri zekâlıları olduğundan, aslında birbirinden temelden farklı oldukları düşüncesinde. Ona göre, yıldız bir futbolcu ya da basketbolcu ile Nobel ödülü almış bir fizikçi eşit değerdedir. Yıldız sporcuları alanlarında seçkin kılan onların kasları değil, üstün nitelikteki kaslarını yöneten zihinleridir.

Otto Rank vaktiyle insan tiplerini tanımlarken "artist" tipi insanlardan söz etmişti. Onun "artist" olarak tanımladığı insanın, resim yapan, müzik besteleyen ya da yorumlayan, tiyatroda ya da filmlerde oynayan kişilerle pek ilgisi yok. Rank'a göre "artist", yaşantılarında en uygun tepkiyi en uygun zamanda gösterip çevresinde gerekli değişikliği yaratarak etkin olabilen biridir. "Artist" kendi yakın çevresi dışında kimsenin tanımadığı bir ev kadını ya da bir işçi olabilir. Rank'ın tanımlamış olduğu "artist", konumu ne olursa olsun kendi hayatını yaratma gücü ve dünyaya egemen olan değerliler ve daha az değerliler bölümlemesinin dı-

şında kalan görünürdeki sıradanlığıyla bana hep yakın gelmiştir. Gardner'in zekâyla ilgili bölümlemesi tek ölçü ve tek boyutluluğa son verme doğrultusunda bir aşama da olsa, başarı ve performans yönelimli ölçütleri nedeniyle bana yeterince ikna edici gelmiyor. Bence zekâ kavramı, hayatını bazı sınırlar içinde sürdürmek ya da başkalarına bağımlı yaşamak durumunda olan zihinsel engelli insanları değerlendirirken gerçekten önem taşıyor. Ancak, bazı insanların belirli alanlarda doğuştan ya da edinilerek daha yetenekli olmaları, onların kişiliklerinin diğer bölümlerinin de iyi gelişmiş olduğu anlamına gelmeyebiliyor. Daha önce de ifade ettiğim gibi, bazı insanların bazı yetilerinin fazla gelişmesi, diğer bazı yaşam alanlarındaki sığlıklarının ödünlenmesi sonucu olarak da ortaya çıkabiliyor. Üstelik, belirli alanlardaki gelişmişlik ve üstün performansın temelini oluşturan yetenekler, ancak bazı rastlantılar sonucu keşfedilebiliyor. Buna karşılık, sosyo-ekonomik ve kültürel şartlar ya da tarihsel dönem pek çok yeteneğin bu özelliklerinin fark edilmeden geçip gitmesine neden olabiliyor. Greta Garbo'nun "Şöhret boşuna gelmez" sözü kendi zamanı için geçerli olmuş olabilir, ama günümüzün pazarlamacı dünyasında boşuna geldiği de oluyor.

Yeniden bize, ülkemize dönmek istiyorum. Sıra dışı bir coğrafyada yaşıyoruz, kimler geldi kimler geçti topraklarında, üstelik pek çok zaman insanlık tarihinin kozmik merkezi olmuş Doğu Akdeniz'de. Uygurlar'la ilgili belgeseller izlendiğinde, sözlü ve beden dillerinde ve bazı âdetlerinde şaşırtıcı derecede ortak özelliklerimiz gözlemlenebiliyor. Balkanlar'a, ve Kafkasya'ya gidildiğinde yaşanmış onca savaş ve kargaşaya rağmen varlığını hâlâ sürdürebilmiş ortak bir kültüre tanık olunuyor. Bunlara rağmen çoğumuz nasıl bir ülkede yaşadığımızın farkında değiliz. Ulusal kimliğimiz kişisel kimliğimizin önemli bir boyutu olduğuna göre, ortak tarihimizin küçük bir parçasını onun bütünüymüş gibi algılamamızı sürdürdükçe, her birimizin hayatını etkileyen ortak bazı açmazların üstesinden gelmemiz zor. İnsan yalnızca nereden gelmiş olduğu değil, nereye doğru gitmekte olduğu duyusuna ihtiyaç duyar, gidilen yol kestirilemezliklerin yolu da ol-

sa bir yönü olduğuna inanmak ister. Üstelik, gittiği yönde yalnız olmadığını, bu yolu diğerleriyle paylaşabildiğini hissetmek ihtiyacındadır. Çevresinde çoğu insanın kendi bildiğince ve her biri diğerinden farklı yönlerde hareket etmekte olmasının yarattığı yalnızlık ve ulaşamazlık, insanın çaresizlik, kızgınlık ve çöküntü yaşamasına neden olabilir. Kurumlar ve örgütlenmiş gruplar bir yana, çok daha küçük ölçekte bir grup dinamiği örneği olan apartman toplantıları bile her kafadan farklı sesin çıktığı bir uzlaşmazlık alanı olabiliyor, bazı insanlar için uzlaşmak yenilgi, hatta yok olmakla eşanlam taşıdığından.

Buna karşılık, ortak kriz ve felaket zamanlarında geleneksel dayanışma örnekleri yeniden yaşanıyor. Genelde tehdit altında güdülenme eğiliminde bir toplumuz, tarihimizde dibe vurmaya az kala birden silkinip toparlanma örneklerinin sayısı hiç de az değil. Yıllar önce İstanbul Sanat Festivali'nin ilkinin düzenleme komitesinde çalışmış olan yabancı kökenli bir hanımefendi sonradan bana şu izlenimini aktarmıştı: "Festivalin başlamasına bir gün kala bu olayın gerçekleşmesinin kesinlikle mümkün olamayacağına inanmıştım. Son yirmi dört saatte nasıl olup da hazır hale gelinebildiğini hâlâ anlayabilmiş değilim. Sizler sürekli olarak o son yirmi dört saatteki gibi davranabilseniz üstesinden gelemeyeceğiniz hiçbir şey olmazdı." Benmerkezciliğimize ve uzlaşmasız tutumlarımıza rağmen mutlak bir kargaşaya sürüklenmeyip yine de ileriye doğru hareket eder bir haldeyiz, yönümüz ikide bir dalgalanıp dursa da. Psikoterapide kişinin hayatı kısır döngülerinden sıyrılıp ileriye doğru akan bir sürece dönüşmeye başladığında Mehteran yürüyüşünü hatırlatan bir örüntü izler: İki adım ileri, bir ya da yarı adım geri. Belki de hayatın kendi öyle. Köhnemişler egemenliğinde genç ve canlı bir toplumuz, hatta delişmen. Atom-altı parçacıkların birbirini sürekli yok edip yenilerini var eden dansını hatırlatan bir dinamizm her şeye rağmen pervasızca sürdürülüyor, hâlâ yaşadığına inanan ölmüş yıldızları, yer yer parlamaya başlayan genç yıldızları ve karadelikleriyle.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ülke hoşça bir rehavet içindeydi, ama bunun aslında bir kuluçka dönemi olabileceğini o

zamanlar hiçbirimiz düşünmemişti. Başka ülkeler savaşın yaralarını sarma ya da yeni güç dengeleri kurma çabası içindeyken, kendine dönük bir tarz seçmiş bizlerin varlığını dünyada pek fark eden de yoktu o yıllarda, köşemize büzülmüş keşfedilmeyi bekler gibiydik. Geçmişte kitle iletişim ve ulaşım araçları günümüzdeki gibi olmadığından, yurt dışında yaşadığım beş yılı aşkın süre ülkemle olan ilişkimde bir vakum olarak kaldı hep, anlatılan hikâyeler doğrudan yaşamak ya da tanık olmanın yerini dolduramıyor. Bu nedenle, dönüşümün ilk günlerinde biraz da yeni bir ülkeyi keşfeder gibiydim. Bana en çarpıcı gelen şeylerden biri, daha önce tanık olmadığım genel bir hareketlilik hali olmuştu. Karayolları ağı örülmüştü, insanlar sürekli bir yerden diğerine gidiyor haldeydiler, konuşulan konulardan biri de hangi şehirlerarası otobüs şirketinin daha nitelikli servis verdiği idi. Başkent, yeniliklere açık görünümde, insanların birbirine saygılı olduğu medeni bir alandı. Eski başkent ise kültür ve sanat alanlarında çağdaş arayışlar içindeydi, dünyanın merkezi sayılan şehirden gelmiş birini bile şaşırtacak kadar. Büyük kentlerdeki bu yaratıcı dinamizmin uzun süremeyeceğini hiçbirimiz kestiremezdik, sırtımız hâlâ kırsal kesime dönükken. Oysa bu arada, giderek artan sayıda insan kırsal bölgelerden ayrılıp dönüşü olmayan yolculuklara çıkmaya başlamıştı. Başlangıçta göçün etkileri belirginleşmediğinden bunun üzerinde pek durulmuyordu. Aradan yıllar geçti ve sonunda bu hareketlilik öyle bir yoğunluğa ulaştı ki kaçınılmaz patlamalar da ülkeyi sarsıverdi, sosyal değişme kavramıyla tanışmamıza neden olarak.

Özerkliğini kazanmak için gerekli zeminden yoksun bırakılmış insanların özerk olma çabalarının başlangıçta saldırgan davranışlara yol açabileceğinden daha önce de söz etmiştim. O dönemdeki politik görünümlü bölünmelerin dinamiklerine tekrar girecek değilim, o yıllar benim için hâlâ üzeri örtülü kalmış bilinmezlerle dolu. Daha önce de belirttiğim gibi, beni daha çok ilgilendiren husus, yönünü bulamadığı için savrulup duran bir sürecin önünün keskin bir müdahaleyle birden kesilmiş olması, o süreç belki de zamanla mecrasını bulabilecek iken. Bugün "Her şe-

yin doğrusunu ben bilirim" tarzı otorite figürleri gündemimizden hâlâ düşmüş değil. Üstelik, kişisel başarıya ve para kazanma hırsına yöneltilmiş ve belki de gereğinden fazla apolitik bir gençliğin ülkenin geleceğini nasıl şekillendirebileceği konusunda, şimdilik kaydıyla, cevabını bulamadığım bazı sorular var zihnimde. Yine de bunları karamsarlık adına dile getirmediğimi bir kez daha vurgulamak istiyorum. Çünkü, filme ortasında girmemiş biri olarak dönüp geçmişe baktığımda, nereden başlayıp nereye geldiğimizi görmek ve bir süredir tabandaki kıpırtıları hissedebiliyor olmak, geleceğe umutla bakmama yetiyor. Tabii, dünyanın geri kalanının akıbetiyle olan bağlantısının çekincesiyle.

Otuz küsur yıl önceydi, ofisime devam etmekte olan bir genç kadın perişan bir sesle acilen ek bir randevu istedi ve buluştuk. O pazar annesiyle bahçede mangal ateşi yakıp üzerinde bir şeyler kızartmayı planlamışlar. Ancak ateşin yakılmasının ardından, seslerin yükselmesine ve ağlamalara kadar varan bir tartışma başlamış aralarında. Tartışma, sucuk ve ekmek ayrı olarak mı, yoksa sucuk ekmeğin içine konup da mı kızartılacak içeriğinde sürüp gitmiş. Genç kadın, buluşmamızı böyle bir konu etrafında konuşarak geçirmekte olduğu için arada bir utancını dile getirip özür diliyordu. Oysa sucuk-ekmek kavgası görünümündeki çekişme, genç kadının annesiyle otuz yıla yakın ömrü boyunca yaşamış olduğu sorunların çekirdeğini simgeliyordu ve içeriği sıradan gibi görünse de böyle bir konu için benden randevu istemiş olmasını hiç yadırgamadım. O buluşmamızın, genç kadının dünyayla ilişkisinde kendisine yeni bir pencere açabilmesine katkıda bulunduğuna inanarak.

Bir psikiyatristin odasında konuşulanlar, böyle bir deneyimi yaşamamış olanlar için genellikle merak konusudur, Irvin Yalom'un kitaplarının dilimize çevrilmiş olması konuya atfedilen gizemi biraz gidermiş de olsa. Psikiyatristin konumu "dinleyici" olarak varsayıldığından, merak edilen şey, daha çok, psikiyatriste gelenlerin neler anlattıklarıyla ilgilidir. Başkalarının hayatlarına karşı meraklı bir toplum olduğumuz gerçek, ama psikiyatrist ofisinde neler konuşulduğuna yönelik merakın, aslında insanların

kendilerini çözümleme ihtiyacından kaynaklandığı izlenimini taşımışımdır hep. Ne var ki, psikoterapötik süreçler anlatan-dinleyen ikilisi üzerinde hareket etmez, zamanla kurulan ikili ittifakın dayanışma ortamında, sürekli olarak daha öteye ulaşma çabalarını içerir. Orada her şey konuşulabilir, çünkü her an bir şeyler yaşıyoruz, sokakta yürürken, bir dükkâna girdiğimizde, trafikte, tuvalette ya da bir sucuk ekmek tartışmasında En sıradanından en dramatiğine kadar onların hepsi bize ait yaşantılar, dolayısıyla bizim için önemliler.

Psikoterapinin ilk aşamalarında bazı kişiler psikoterapistle paylaştıklarını, kendilerinin "sorun" olarak gördükleri yaşantılarıyla sınırlama eğilimindedirler. "Sorunsuz" olarak değerlendirdikleri diğer yaşantılarını paylaşma gereğini duymayıp, yalnızca sorun olarak gördükleri yaşantılarının "onarılmasını" beklerler. Oysa hayat bir bütün olduğundan, sorun olarak yaşananların kökeninde görünürde sorunsuz yaşantılar bulunur. Böyle durumlar psikoterapistin başlangıçta biraz sabırlı olmasını gerektirebilir, kendisini sorunundan ibaret gören kişiyi yavaş ve yumuşak bir geçişle gerçek alt yapı sorunlarının platformuyla buluşturana kadar. Bir genç kadınla ilk görüşmemizi hatırlıyorum. Daha önce deneyimli bir psikoterapistle bir buçuk yıl süreyle buluşmuş, ama nedense beraberlikleri bir türlü hareketlenememişti. Önceki terapistine karşı eleştirel değildi. "Aslında ona giderken nerede hata yaptığımı çok sonraları anladım," diye açıkladı bir ara: "Ona dolmuşta giderken neler yaşadığımı da anlatmış olmalıydım."

Psikoterapötik süreçler bazen elde olmayan nedenlerle kesintiye uğrar, özellikle gelen kişinin bir başka ülkede yaşama durumu ortaya çıktığında. Yerleşmiş ilişkilerde onları genellikle tatillerinde ya da iş nedeniyle ülkeye geldiklerinde görürüm, çünkü beraberlik kaldığı yerden kolayca sürdürülebilir. Yıllar önce bu tür buluşmalarımdan birinde, İsviçre'nin bir kentinde tek başına yaşayan ve yazdan yaza görüşebildiğim bir hanımla konuşurken, bana orada kendini giderek yalnız hissetmeye başladığını anlatmıştı. Yakın arkadaşı olan İtalyan kadını hatırlattım, hoş bir dostlukları vardı. "Ah!" dedi, "O Milano'ya taşınıp orada ünlü bir fal-

cı oldu." Milano'nun yaşadığı kente uzak olmadığını hatırlattığımda, "Arada bir gidiyorum, ama ne zaman orada olsam Paris'ten gelen o kadın da gece gündüz orada fal baktırıyor, kafasını A. D.'a takmış, arkadaşımla baş başa kalma imkânım pek olamıyor." O kadın dediği kişi ünlü bir Fransız sinema oyuncusu idi, kafasını taktığı adam da hepimizin tanıdığı dönemin yakışıklı erkek oyuncusu, bir süre aşk yaşamışlar. Konuşma sürerken gözüm bir an pencereye yöneldi, Çankaya tepesinden başkent manzarası. "Bu tuhaf bir meslek," diye düşündüm o an. "Ankara'daki odamda oturmuş, Fransız sinema yıldızlarının Paris ve Milano'daki dünyalarının dolaylı tanığı oluyorum." Benzer durumları daha önce de çok yaşamıştım, ama dinlediklerimin kendiminkine hayli uzak bir dünyayla ilgili olmasının yaratığı karşıtlıktan ötürü o anda bana çarpıcı gelmiş olmalı. O zamanlar, kaos olgusunu ve Beijing'de kanatlarını çırpan bir kelebeğin aylar sonra New York'ta esintiler yaratabileceğini bilmiyordum. Gözüm bir an dışarıdaki manzaraya takılmamış olsaydı bunu belki de yaşamayacaktım. Yıllar içinde zaman zaman enformasyon fazlasının ağırlığını hissetseniz de mesleğiniz gereği dolaştırıldığınız farklı dünyalar giderek daha az farklılaşmaya başlıyor. Kültürler, gelenekler, tarzlar farklı da olsa tüm insanların benzer acıları ve sevinçleri yaşadığını anlıyorsunuz ve buna rağmen birbirimize çok yabancıymışız gibi davranmamızı hayatın temel trajedisi olarak görmeye başlıyorsunuz.

Mesleğimin başlangıcı insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanıyor, dünyanın en eski mesleği olduğuna inanılan meslekten de eskiye. Çünkü bizler bir tür çağdaş şaman sayılırız. Mesleğimizi onlar gibi ruhlarla ilişki kurabilme kapasitemizden aldığımız güçler aracığılıyla icra etmiyoruz. Tıp biliminin bir dalı olarak öğrendiğimiz kuramlar ve uygulamalı bir eğitim süreci sonucu uzmanlaşıyoruz. Yine de doğamızın böyle bir uzmanlığın uygulamalarına yatkın olup olmamasının da önemli olduğunu düşünüyorum. Psikiyatri ve özellikle psikodinamik psikiyatri, bilgi ve sanatın bireşimi sayılabilir, aslında bu tababetin tümü için de geçerli. Ancak günümüz dünyasının temposu ve tanı ve tedavide teknolo-

jinin rolünün artmış olması, hasta-doktor ilişkisindeki kendine özgü bağın yaşanabilmesini zaman zaman engelleyebiliyor.

Psikiyatri alanında kırk beş yıla yakın bir süre çalışmamın ardından geri dönüp baktığımda, bu süre içinde dünya görüşümün bana önemli görünen değişimlerden geçmiş olduğunu düşünüyorum. Çalışmalarınız sırasında ulaşan bilgiler ve yaşanan durumlar dünyanın o dönemde geçirdiği değişimleri de beraberinde getirdiğinden, sürekli ayarlar yapıp gelişmelere uyum sağlamanızı gerektiriyor. Çalışmalarını semptomun rahatlatılmasına yönelik olarak sürdüren psikiyatristlerin bile, psikodinamik psikiyatri alanında çalışanlar kadar olmasa da benzer değişimlerden geçtiğini tahmin ediyorum. Çünkü dünya değiştikçe semptomların içeriği, hatta ortaya çıkış şekilleri bile değişebiliyor. Ancak bu değişimler meslektaşlarımın tümü için geçerli olmayabiliyor. Katıldığım mesleki e-gruplarda, bazı meslektaşlarımın dünya olaylarını ille de psikanalitik kuram çerçevesine yerleştirip değerlendirme çabalarının onları ciddi bir şekilde sınırladığını, hatta olayları kavrayabilmelerini engellediği izlenimini taşıyorum. Psikiyatri dahil hiçbir alanın, diğer alanları da içeren bütünden soyutlanarak bağımsız bir ada gibi ele alınamayacağına inanıyorum.

Diğer varlıklardan daha üstün ve gelişmiş olduğu sanısında olan uygarlaşmış insan, aslında bu gezegende yaşayan varlıkların en kırılganı. Kırılganlığından ötürü de yıkıcılığa eğilimli. Diğer varlıklar yalnızca hayatta kalabilmek amacıyla saldırgan davranışlarda bulunuyorlar. Uygarlaşma adına doğadan giderek uzaklaşan insan, bu kopukluğun getirdiği çaresi olmayan yalnızlığından ötürü yıkıcılıktan başka amacı olmayan saldırgan davranışlar sergileyebiliyor. Doğadan kopma bizleri zaten taşıyamayacağımız oranda birbirimize muhtaç hale getirmişken, şimdi de dünyaya kumanda edebilme umuduyla teknolojinin peşinden sürükleniyoruz, teknolojinin bizi yönetmeye başladığını idrak edemez halde. Sonunda, sezgilerinden ve sağduyusundan uzaklaşmış, hem her şeyden ürken, hem her şeye meydan okuyan hırçın varlıklar haline geldik. Oysa, uzun yıllar başka insanların iç dünyalarını paylaşmış olmanın bana öğrettiği en önemli şeylerden biri, çoğu

insanın günlük hayatlarında gözlemlenebilenden daha zengin ve renkli iç dünyalara sahip olduğu gerçeği. Psikoterapi sürecinde işbirliği oluşmaya başladıktan sonra, yani insanlar yargılanma ve anlaşılamama kaygılarından özgürleştikçe, yüzleri ve bedenleri giderek o anda yaşadıklarını yansıtır ifadeler almaya başlıyor, kullanılan sözcüklerin anlamı hissedilebilir hale geliyor. Bunu izlemek, önce insan, sonra da psikiyatrist olarak hoş bir duygu, benzeri bir özgürlüğü bana da yaşatarak. Zaman içinde bu özgürlüğün en azından bir kısmının dış dünyadaki ilişkilere de yansımaya başladığını fark etmenin bana yaşattığı duyguyu tek bir sözcükle ifade edebilirim: sevinç.

Korkmadığımız ve savunmada olmadığımız zamanlarda güzelleşiyor ve daha anlamlı bir hal alıyoruz, üzerimizdeki örtünün yükü hafiflediğinden. Ama çoğu zaman, acımasız çalışma koşullarının, klişeleşmiş sosyal ayinlerin ve yakın ilişkilerimizdeki abartılı beklentilerin ortasında savrulup, şartlanmalarımız doğrultusunda kendimizi dış dünyaya endeksleyiveriyoruz. Bir başka deyişle, yaşantılarımızın başlangıcının bizden değil çevremizden kaynaklanmasını beklercesine kendimizi dış etkenlere bırakıverme eğilimindeyiz, zedelenme ya da anlaşılamama korkularımızdan ötürü risk almaktan kaçınarak. Genelde, duygusal girişim (*emotional initiative*) yönü yeterince gelişmemiş bir toplumuz. Yaşatılmayı bekler halde gibiyiz ya da saldırgan öğeler içeren duygusal çıkartma harekâtlarının girişim olduğu sanısındayız. "Rağmen varolabilmek", dış etkenler ve diğer insanlar bizi nerelere çekiştirirlerse çekiştirsinler kendimiz olmaya çalışmak karşılığı olarak kullandığım bir deyim. Söylemesi kolay, uygulaması zor da olsa bu deyim bir kenarda dursun derim, fazla tozlanmadan.

Günümüz dünyasında psikodinamik psikiyatri alanında çalışan psikiyatristin işi geçmişlekinden daha zor. Çünkü çoğu geçen yüzyılın ilk yarısında geliştirilmiş olan psikodinamik kuramlar ve teknikler, bireyin iç dünyasının dinamiklerine ve kendi mikrokozmosundaki ilişkiler ağını anlamaya yardımcı olmakla sınırlanıyor. Buna karşılık, günümüz insanının dünyasına ulaşabilmek, bu sınırların ötesindeki dünyanın kestirilemezliğini ve belirsizlik-

lerini de göz önünde bulundurmayı kaçınılmaz kılıyor. İnsanın iç dünyasındaki kargaşa, her zaman, dış dünyanın kargaşasından daha ürkütücüdür. Ancak, ortak değerlerin yitirilmesiyle birlikte yönünü bulmakta zorlanan insan sayısı arttıkça, iç dünyalarda yaşanan kargaşanın dindirilmesinin yeterli olmadığı durumlar da yaşanabiliyor. Bu nedenle, ülkelerinde sayıları hızla artan kaos enstitülerine devam eden, hatta ortak çalışmalara katılan Amerikalı psikiyatristlerin sayısı da artmaya başladı. Gerçi kaos olgusunun, varolan şartlanmalarımızdan ötürü düşünce düzeyinde bile anlaşılabilmesinin kolay olmadığını düşünüyorum. İnsan dünyaya bakışında bu olguyu sezip de adını koyamadığı bir aşamada iken buluşulduğunda belki biraz daha kolay özümsenebilir. Şahsen, kaos olgusunu bütünüyle kavrayabilmiş değilim, böyle bir çabam da yok, ancak anlamaya hazır olduğum kadarının bile kendime ve dünyama bakışımda temelden bir farklılık yarattığını düşünüyorum. Bu nedenle, genç meslektaşlarımın konuya açık olmalarında yarar olduğuna inanıyorum. İnsanlığın gidişi öyle bir hal aldı ki ileride yaşanacakların psikiyatrist ofisine yansımalarını kavrayabilmek için farklı bakışlar edinmek gerekli olabilir.

İnsan hayatın
ne olduğunu anlayana kadar
ömrünün yarısını
tüketmiş olur.

FRANSIZ ATASÖZÜ

SON zamanlarda yaşanan olaylar, sahip-köle temeli üzerine kurulmak istenen küreselleşme girişimlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini açıkça göz önüne serdiği halde, dünya patronları ikiyüzlü stratejilerini daha da pekiştirme yönündeki tavırlarını inatla sürdürmeye kararlı görünüyorlar, Stalin'e atfedilen "Bir insanın ölümü trajedidir, sayı beş bin olunca istatistik" sözünü hatırlatırcasına. Belirli bir yönde hızını artırarak yol alan her şeyin eninde sonunda bir yerlere çarpıp dağılması kaçınılmaz oluyor, bütünün, belirlenmiş yönün dışındaki bölümüne körleşmiş olma sonucu. Dünyanın geleceği üzerine çıkarcı projeler geliştirmekte olan ego-ulusların bu düşlerini müdahalelerle gerçekleştirme girişimlerinin uzun vadede ters tepeceğine inanıyorum. Eğer bugün huzursuz bir dünyada yaşıyorsak bunun, egemen konumda olan güçlerin evrenin doğasına aykırı bir yol seçmekle kalmayıp, dünyanın geri kalanını da beraberlerinde sürüklemeye çalışmalarından kaynaklandığını düşünüyorum.

Kendiliğinden akan süreçler arada bir engellerle karşılaşsalar da zamanla kendilerine yeni mecralar bularak akışkanlıklarını sürdürebiliyorlar. Dış müdahaleler zaman zaman kesintiye uğratsa da onları ancak doğal nedenler sonlandırabiliyor, kendi kendilerini yok etmiyorlar. Dünyayı bize gösterildiği şekilde algılama-

ya şartlandırıldığımızdan, dünyanın bir bölümünün gemi azıya almış gidişini uygarlığın tekamülü olarak değerlendiriyor, bir gün dünyada ilahi adaletin gerçekleşeceğine olan inancımızı hâlâ sürdürüyoruz, bunun nasıl olabileceği hakkında inandırıcı bir fikrimiz olmadığı halde. Bir olguyu dengeleyebilecek bir karşıt olgu olmadığında, o olgunun kendisi kendi karşıt olgusuna dönüşür, kendisini yiyip tüketerek. Ancak dünya dinamizminin bir süredir, şu aşamada ortaya çıkış şekli insani değerlere uymasa da Batı'dan Doğu'ya, hatta Kuzey'den Güney'e kaymaya başlamış olması, yakın olmasa da gelecekte yeni dengeler kurulabileceğinin umudunu da beraberinde getiriyor. Aksini düşünmek ise gerçekten ürkütücü.

Uzmanlık alanı ruh sağlığı olan birinin az önceki görüşleri dile getirmesi yadırganabilir. Ancak çoğumuzun ayrıntıyı bütün olarak görmeye şartlandırılmış olması nedeniyle, zaman zaman yaşamakta olduğumuz bireysel ve toplumsal trajedileri, neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde birtakım "belirleyici"lerle açıklamaya çalışmamızın bizi bir yerlere götürebileceğine inanmıyorum. Bu satırları yazdığım günlerde yetişme çağındaki gençlerle ilgili bazı trajik sorunları anlama çabalarının "dar alanda kısa paylaşmalar"dan öteye gidemediği izlenimini edindim. "Yerel nedenler" diye bir şey olmayacağına inanan biri olarak, bütünü anlamaya çalışmadan görünür ayrıntıları gereğince kavramamızın mümkün olamayacağını düşünüyorum.

Aynı şekilde, ülkemizin kendine seçtiği amaçlar da bana tek boyutlu görünüyor. "Yukardakiler" kategorisine aday olup bir kez kendimizi oraya attığımızda "ebedi saadet"e ulaşacağımıza kendimizi şartlandırdık, yanlış ata oynayıp oynamadığımızı yeterince irdelemeksizin. Yani, yine tek belirleyici takıntısı. Zengin bir birikimimiz var, ama bunu görmezden gelip, alıntılarla, dolayısıyla kendimize uygun olup olmadığını düşünmeden benimsemeye çalıştığımız modellerle yaşayıvermeye çalışıyoruz. Yeniyi eskinin üzerine inşa edeceğimiz yerde, eskiyi bir kenara atıp yeniyi benimseyiveriyoruz, yeninin altını boş bırakarak. Hırs, saldırgan unsurları barındırır; tutku, hayat sevincini de içeren yaratıcılığı.

Yetişme çağındaki gençler, içine doğdukları dünyada tutkuyu değil, hırsı, yani taşınması ağır bir yükü tanıyorlar. Kimi boyun eğiyor, kimi isyan ediyor, uyuşturucudan intihara kadar ulaşan kendine dönük yıkıcı davranışlarla. Üstelik, dibe doğru yol alırken başkalarını da dibe çekmeye çalışarak. Zengin bir birikimin mutfağını bir kenara itip fast-food'a yöneldik, hayat kolaylaştı. Bazı ülkeler bir süredir bu kolaylığın bedelini ödemekteler, kilo ve sağlık sorunlarıyla. Hayatı indirgeyerek ucuza çıkarmanın bedeli de ağır, depresyonun kaçınılmazlığı, bazen de yabancılaşmanın çıkmaz sokağıyla. "Ben ve ve hayatım diye bir şey yok, ben hayatın merkezindeyim" duygusuyla belirlenen "aydınlanma" olgusunu, Batı etkisindeki kültürlerde ancak pek az sayıda insan ölümcül bir hastalığın son aşamasında yaşayabiliyor. Oysa Doğu'ya yabancı olmayan bir olgu bu.

Daha önce de aktardığım gibi, atom-altı düzeyde madde belirli yerlerde kesin bir biçimde varolmaz, varolma eğilimi gösterir. Atomik olaylar da belirli zamanlarda ve belirli şekillerde kesin bir biçimde oluşmaz, oluşma eğilimi gösterirler. Dolayısıyla, atom-altı parçacıkların kendi başlarına hiçbir anlamı yoktur. Bir başka deyişle, aslolan şeyler değil, şeyler arasındaki bağlantılardır ve bu bağlantılar ağı sürüp gider. Çağdaş fiziğin bize sunduğu bu bilgiler evrenin de tek bir bütün olduğunu anlatıyor. Beyin, kendisine ulaşan uyaranları kendince bir düzene sokarak bize bir dünyada yaşadığımız duygusunu yaşatır. Ancak kendisini sürekli olarak yaratmakta olan beyin, "kendince" düzenini dış dünyadan gelen şartlandırılmalarımız doğrultusunda sürdürmek zorunda. Evrenin doğasına uymayan şartlandırılmalarımızın, Jung'un da sözünü ettiği zihin bölünmesine neden olarak. Bilinç ve bilinçdışı denen ikili olmasaydı, içgüdüsel korkularımız tabii ki olurdu, ama üretilmiş kaygılar yaşanır mıydı bilemiyorum. Hindular hayatın bir yanılsama olduğuna inanıyorlar. Kuantum fiziğinin bize öğrettiklerine göre bu inancın pek de temelsiz olmadığı düşünülebilirse de belirli yönde şartlandırılmış beyinlerimiz bunu kabul etmekte zorlanacaktır. Örneğin benim zihnime göre, içinde bulunduğum anda yaşadıklarım benim bana göre gerçekliğim; geç-

miş için aynı şeyi söyleyemeyeceğim, çünkü o benim şimdimdeki geçmişim.

Çocukluk günlerimden beri kurduğum bir düşü iki yıl önce Çin'e giderek gerçekleştirdim. Beijing hava limanından otele giderken çok geniş caddelerin buluştuğu meydan büyüklüğünde kavşaklardan geçilirken şaşkın, hatta biraz da tedirgin olduğumu hatırlıyorum. Arabalar, otobüsler, kamyonlar, motosikletler ve sayısız bisiklet her yönden gelip birbirlerinin yanından sıyrılıp geçiveriyorlardı. Bir süre sonra kaygı yaşayanın sadece kendim olduğunu fark ettim, onlar değil. Sürücüler kaygı yaşıyor olsalardı, düzensizliğin düzeninin böylece akıp gidebileceğini sanmıyorum. Beijing'de gözlemlediklerim bana, şimdi yaşadığım şehrin eski günlerini hatırlattı. Trafik ışıklarının olmadığı, sürücülerin sezgileri aracılığıyla kendince bir düzen izledikleri, anlık bir göz temasının önceliğin kime ait olduğunu kendiliğinden belirleyiverdiği zamanları. O yıllarda bir Fransız gazeteci buradaki trafikle ilgili gözlemlerini anlatırken "Herkes birbirinin ne yapacağını tahmin ederek araba kullanıyor ve kaza olmuyor," diye yazarak hayretini dile getirmişti. Ardından başkentteki yıllarımı hatırladım. Uygar ülkelerin temsilcilerinden bazılarının şehre geldikten bir süre sonra, kendi ülkelerinde yapamayacakları şekilde nasıl tehlikeli araba kullanmaya başladıklarını. Bu durum bir ara benim de doğrudan tanık olduğum küçük bir skandala bile neden olmuştu, yabancı elçiliklerle bakanlığımız arasında. Beijing'deki ikinci günümde o kaotik kavşaklardan tekrar geçmeyi beklediğimi fark ettim. Düzensizliğin düzeni beni de kendine çekmiş olmalı, olağanüstü bir hareket yumağı. Çin'i tanıyan bir Avrupalı tanıdığıma bu deneyimimden söz ettiğimde gözlemime katıldığını ifade etti ve bu olguyu Taoizm'le açıkladı. Çin'de, sıcaklık da vardı, sertlik ve hırçınlık da, hatta bağrış çağrış tartışma, ama orada bulunduğum sınırlı süre içinde galiba pek anksiyete kokusu almadım ya da bana öyle geldi.

Bir kez daha Zohar'ın bilinç ve bilinçdışı dünyalarımızla ilgili söylediklerine dönmek istiyorum: "Çoğumuz, içimizdeki bir-

den fazla benliğin varlığını, ana bilinçten kopmuş farkındalık kümeleri halinde geçici olarak yaşayabiliriz. Çocukluk travmalarının kümeleri, yaşamakta olduğumuz herhangi bir duruma egemen olacak kadar güçlü bir biçimde ortaya çıkabilir. Ya da bazen bu anılar bizi geçmişe hapsedebilir. Uzlaşmacı yanımız çevreye uyumlu davranışlar sergilememize neden olurken, başkaldırıcı yanımız daha marjinal bir çizgi izler. Bir yanımız üretken ve çalışkan iken bazen de tembel yanımız bize egemen olur. Bazen davranışlarımız sağduyulu düşünceyi izlerken, zaman zaman duygusallığımızın tutsağı olabiliriz. Bu ikililerin herhangi bir zaman ve mekânda beklenmedik bir şekilde karşılaşması can sıkıcı durumlar yaşamamıza neden olur. Psikoterapistler, benliğin yeterli Bose-Einstein yoğunluğu olmayan alt-benlik parçacıklarıyla ilişkiye geçip, bunların ana bilinç akımına çıkmalarını sağlamakla yükümlüdürler. Ancak bunu yaparken, benliğin kendi içinde tek bir şey olmadığını göz önünde bulundurmaları gerekir."

Jung'un dediği gibi, zihinsel bölünmenin Batı dünyasında Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla oluştuğu kabul edilirse, bunun tektanrılı olan bizleri de aynı potaya koyup koymadığı sorusunun cevabı beni tabii ki aşar. İnsanlık tarihini bir süreç olarak görme eğiliminde olduğumdan, tektanrılılığı bu sürecin bir kısım insan için diğerlerinden farklı bir mecraya yönelmiş olması şeklinde görme eğilimindeyim. Zaten burada tartışmaya açtığım konu, bilinç-bilinçdışı şeklindeki ikilinin nedenleri değil, varlığı ve bunun bizim yaşayışımıza etkileri. Bu olgunun tektanrılılıkla bir ilişkisi varsa bile bu artık zaten yazgımız olduğundan, aslolan, bu durumla nasıl baş edebileceğimiz sorusuna cevap aramak. Pasifik'te, Orta ve Güney Amerika'da, Afrika'da Hıristiyanlığı kabul etmiş oldukları halde ondan önceki inançlarının ve ayinlerinin bir kısmını hâlâ sürdüren topluluklarda zihinsel bölünmenin yaşanıp yaşanmadığını bilmiyorum. Bu bakımdan ülkemizin de ilginç bir alan olduğunu düşünüyorum. Arap kültürel etkisine rağmen Asyalı inanç sistemleriyle İslam'ın bireşiminden oluşan bir inanç tarzını sürdürmekte olan kesimin, günümüz dünyasının baskılarına rağmen felsefesini ve döngüsel zamanını nasıl sürdürebildiği-

ni bilmiyorum. Aynı şeyi tasavvufla ilgili olarak da düşünüyorum, gerçi kendini bu yola verdiğine inanmış insanların arasında tasavvufla bağdaştıramadığım söylemleri olan kişilerle karşılaştığım oldu. Tasavvufun ve benzeri varoluş tarzlarının "kurtuluş"u amaçlayan yol olarak görülmesini kabul edemediğimden. Bence, bazı insanlar o yöne doğru "kendiliğinden" hareket edebilir ya da edemez. Zihinsel bölünmenin etkilerinden özgürleşmek umuduyla sufizme yönelen Hıristiyanlar arasında da günümüzün hippileri diyebileceğim tarzda insanlarla karşılaştım. Oysa, bilgilerime göre, sufizm bir varoluş biçimidir, bir alt-kültür değil. Zaman zaman her şeyin birbirine karıştırıldığı bir dünyada, bu ayrıksı örneklerin istisnalar olduğuna inanmayı tercih etme eğilimindeyim. Çünkü bazı dünyaların gerçek örnekleriyle yeterince ve doğrudan bir ilişkim olmadı.

Geçmişte, klasik psikanaliz sürecini tamamlamış insanlara, bilinçdışı dünyasıyla tanışabilmiş, bilinç ve ve bilinçdışı dünyaları bütünleşmiş varlıklar olarak bakılırdı. Bu konuda en başından beri ikna olamamış olduğumu söyleyebilirim, bilgimle değil, sezgimle. Yurt dışında eğitimimi gördüğüm yıllarda bu seçkin varlıkların bazılarıyla karşılaştım, onları çocuksu bir merakla izleyerek. Çoğu, hayatı yaşamaktan çok tartışan, davranışları tanımlama ve yorumlama eğiliminde olan insanlardı. Tabii bu izlenimimi, daha sonraki yıllarda tanımlayabildim. Klasik psikanaliz uygulamalarının, kendi döneminde, pek çok insanın kendine yabancı yönleriyle tanışmasını sağlamış olduğuna inanıyorum. Ancak, özellikle eğitimimi gördüğüm yıllar klasik psikanalizin, temelinden saptırılmış ve sulandırılmış olduğu bir dönemdi. Sonraki yıllarda bu durumun bir ölçüde toparlandığını sanıyorum. Psikanalitik temelli psikoterapötik süreçler de insanların bilinç düzeyinde yaşamadıkları ve kendilerine örtülü kalmış iç dünya bölümleriyle tanışmalarını amaçlar. Ancak bence, terapistle terapiye gelen arasında füzyon tarzında oluşan bütünlük yaşanmadan bu amacın gerçekleştirilmesi mümkün olmayabilir. Çünkü psikoterapötik süreçler, insanın yalnız kendisiyle değil, dolaylı olarak da olsa, evrenle olan ilişkisini içerme durumundadır.

Son zamanlarda "hayatı ciddiye almak" ya da "almamak" tarzı ifadelerle sık karşılaşır oldum, ne denmek istendiğini pek kavrayamadan. Çünkü böyle bir ifade, daha önce de sözünü ettiğim, ben ve hayatım ikilisinden oluşan bir bakış açısı üzerinde şekilleniyor gibi. Bu satırları yazdığım akşamın öğle sonrasında, "Kendime yeni bir hayat lazım, kendime yeni bir neden lazım" sözleriyle başlayan bir şarkı duydum. Sözlerin kalanını hatırlayamıyorum, ama hayata hayli beklenti yüklüyor gibiydi. Ben ve hayatım ya da ben ve şeyim tarzı bölünme sürdürüldükçe, diğer insanlara ve aslında bir parçası olduğumuz halde dışımızda oluştuğu sanısında olduğumuz olaylara beklenti yüklemek kaçınılmaz oluyor. Dolayısıyla, şarkı sözündeki "lazım"ları kimin tedarik etmesi gerektiğini anlayamadım. Atom-altı parçacıklar gibi bizlerin de soyutlanmış bireyler olarak bir varlığımız olamaz, ancak aramızdaki bağların içinde varolabilir, fark edilebilir, kendimizi fark edebiliriz. Doğayla olan bağımızı çoğumuz yitirmiş olduğundan, geriye sadece birbirimizle olan bağlar kalıyor ve bu zor bir durum, çünkü doğadan kopmuşluğun yalnızlığını karşılamaya yetmiyor. Üstelik doğaya karşı saygılı davranmamış insanın, birbirinin varlığına nasıl saygılı olabileceğini anlamak da kolay değil; nice uygarlıkların yok edilmiş ya da sırf kendinden farklı olduğu için aşağılanmış olduğu düşünüldüğünde. İnsanlık olarak gelinen aşamada, yalnızlığımızı birbirimizle giderme ihtiyacımız, aramızda bağ oluşturmak ve o bağa bir şeyler katmak yerine, birbirimize her zamankinden daha çok benmerkezci beklentiler yüklemeye başladığından bu yana kendimizi, birbirimize daha da yabancılaşmamıza neden olan girdapların içinde savrulur halde bulmaya başladık.

Son zamanlarda yaşananları ya da yaşanamayanları, her şeye rağmen, insanlık tarihinin geçirdiği aşamalardan biri olarak görme eğilimindeyim, bazılarının düşündüğü gibi insanlığın sonu değil. Bana, bu gidişin bir aşamasında bir yerlere fena halde çarpmadan kendimizi aramaya yönelemeyiz gibi gelse de bu tabii ki bir kehanet değil, bilemem. Bence önemli olan yaşamakta olduğumuz zaman. Çığrından çıkmış görünümdeki kargaşaya "nasıl"

katıldığımızı idrak edebilmek ve bize olumsuz gelen olgulara "rağmen kendimizi varedebilme" yolunda uğraş vermek.

Yazdıklarımın, nasıl yaşanacağına ilişkin yönergeler ya da somut çözüm önerileri bekleyen okuyucumda düş kırıklığı yaratacağını biliyorum, ama onların beklediği bilgilere sahip değilim. İnsan dünyasını merkez alan bir alanda çalışmış olmanın ve birey olarak yaşadıklarımın ve yaşayamadıklarımın birikimlerini paylaşmak istedim, başta da belirttiğim gibi. Hayatımın ilk dönemleri, çoğu şimdi bana saçma görünen şartlandırılmalarla, sonraki bölümü de bu şartlandırılmalardan arınmaya çalışmakla geçti. Arınma çabalarımın bende bir boşluk yarattığını sanmıyorum, "meli-malı"lar azaldıkça yerini insanın doğasında varolduğuna inandığım sağduyu aldığından herhalde. Yaşadıklarımdan öğrendiğim şey, ben ve ötekiler diye bir ikilinin olmadığı ve insanın kendine bir hayat ısmarlayamayacağı oldu.

Bana göre, hayat bir dizi rastlantı ve bizim o rastlantılarla birlikte nasıl varolduğumuz ya da olmadığımız. Önce günaydın, sonra biraz haz, biraz acı, biraz aşk, biraz hayal kırıklığı, biraz sıcaklık, biraz yalnızlık, biraz boyun eğme, biraz başkaldırı ve ardından iyi geceler. Düş gücü ve tutkuları engellenmişler için ise hayat, çocukken oynadığımız oyunların büyüyünce izin verilmeyen oyunsuzluğu. Bence hayat, burada saydıklarımla ve saymadıklarımla, tartışılması gerekmeyecek kadar sıradan ve yalın. İnsanlık tarihi boyunca onu karmaşık bir hale getirme yönünde öyle ustalaşmışız ki bazılarımız bununla ilgili bir şeyler söyleme ihtiyacını duyuyoruz; hayatın kendisinden çok, onu çözülmesi zor bir yumağa nasıl dönüştürdüğümüzü anlatabilme umuduyla. Bunlar benim görüşlerimdi, başkalarının her zaman söyleyecek farklı şeyleri olacak.

Hoşça kalm!

Sonsöz

BİR ZAMANLAR AMERİKA

Bu konuşma, 1854'te Kızılderili şef Seattle tarafından, kendisine halkının topraklarını satması teklif edilince yapılmış, Dr. Henry Smith tarafından kaydedilmiş ve 29 Ekim 1887'de *Seattle Sunday Star*'da yayımlanmıştır.

Yüzyıllardır ecdadımıza gözyaşı dökmüş olan ve bize ezeli görünen gökyüzü, değişebilir. Bugün açıksa yarın bulutlarla dolabilir. Benim sözlerimse hiç batmayan yıldızlar gibidir. Washington, Büyük Şef Seattle'ın sözlerinin doğruluğundan emin olmalıdır. Tıpkı soluk yüzlü kardeşlerimizin mevsimlerin çevriminden emin olduğu gibi.

Beyaz şefin oğlu, babasının bize dostluk ve iyi niyet dolu selamını gönderdiğini söylüyor. Bu çok nazik bir davranış. Çünkü karşılığında bizim dostluğumuza pek ihtiyacı yok. Onun halkı kalabalık, engin çayırdaki otlar gibi. Benim halkımsa çok az, üzerinden fırtına geçmiş bir ovada tek tük kalmış ağaçlar gibi.

Büyük, ve eminim ki iyi beyaz şef, toprağımızı almak istediğini söylemiş, ama bize üzerinde rahat rahat yaşayabileceğimiz kadar arazi bırakacakmış. Bu çok cömert bir davranış, çünkü artık kızılderilinin beyaz adamın saygı duyması gereken pek bir hakkı kalmadı. Aynı zamanda da akıllıca bir teklif, çünkü bizim artık büyük bir ülkeye ihtiyacımız yok.

BİR ZAMANLAR

Halkımız tüm ülkeyi kaplıyordu, tıpkı fırtınalı bir denizdeki dalgaların deniz tabanını kapladıkları gibi. Ama bu çok eskilerde kaldı, kabilelerin yüceliği neredeyse unutuldu bile. Bu zamansız yok oluşun yasını tutacak değilim, soluk benizli kardeşlerimize bu yok oluşu hızlandırdıkları için kızacak da değilim, hiç kuşkusuz bu mahvoluşta bizim kendi suçumuz da vardı.

Genç erkeklerimiz gerçek ya da hayali bir hataya kızıp da yüzlerine kara boya çaldıklarında, yürekleri de bozulup kararıyor. O zaman vahşetleri dizginlenemez olup dur durak dinlemiyor; yaşlı erkeklerimiz onları zaptedemiyor.

Ama umalım ki kızılderililer ile soluk benizli kardeşleri arasındaki düşmanlık artık dönmemecesine sona ermiş olsun. Bu düşmanlıktan hiçbirimiz bir şey kazanamayız, ancak kaybederiz.

Doğrudur, genç yiğitlerimiz intikam almayı kazanç zannediyorlar, kendi hayatları pahasına olsa bile. Oysa savaş zamanı evde kalan ihtiyar erkekler ve kaybedecek oğlu olan kadınlar, intikamın kayıp olduğunu biliyorlar.

Washington'daki büyük babamız, George artık sınırlarını kuzeye doğru kaydırdığına göre o bizim de babamız sayılır, büyük ve iyi babamız bize oğluyla haber gönderip diyor ki söylediklerini yapacak olursak bizi koruyacakmış. Cesur orduları bizim için yek vücut olacak, savaş gemileri limanlarımızı dolduracak, böylece kuzeydeki eski düşmanlarımız Simsiyam ve Hidaslar artık bizim kadınlarımızı ve yaşlı erkeklerimizi korkutamayacakmış. O zaman o bizim babamız, biz de onun çocukları olacakmışız.

AMA BU MÜMKÜN MÜ?

Sizin Tanrınız sizin halkınızı seviyor ve benimkinden nefret ediyor; güçlü kollarını beyaz adamın omzuna atıyor ve bir babanın küçük oğluna yol gösterdiği gibi yol gösteriyor ona. Ama kızılderili çocuklarını çoktan gözden çıkarmış durumda. Sizin insanlarınızı sürekli güçlendiriyor, yakında tüm ülkeye yayılacaklar. Benim halkımsa medcezir gibi çekiliyor ama geri dönmeyecek.

Beyaz adamın Tanrısı kızılderili çocuklarını sevseydi, onları

korurdu. Oysa kızılderililer kime başvuracağını bilmeyen yetimler gibi. Nasıl kardeş olabiliriz ki? Sizin babanız nasıl bizim babamız olup da bize refah getirir, içimizde yine yüceleceğimize dair ümitler uyandırabilir?

Bize kalırsa sizin Tanrınız adil değil. Beyaz adama geldi o. Biz onu hiç görmedik. Sesini hiç duymadık: Sizin Tanrınız beyaz adama yasalar bildirdi ama göğü dolduran yıldızlar gibi bu kıtayı dolduran kızılderili çocukları için söyleyecek sözü yoktu. Hayır, biz iki ayrı ırkız ve öyle de kalmalıyız. Aramızda ortak pek az şey var. Bizim atalarımızın külleri bizim için kutsaldır ve mezarları son istirahat yerleridir. Siz ise atalarınızın mezarından, görünüşe bakılırsa pek üzüntü duymadan uzaklaşabiliyorsunuz.

Sizin dininiz kızgın bir tanrının demirden parmağıyla taştan levhalara yazılmış, unutmayasınız diye. Kızılderili bu dini ne hatırlayabilir ne de anlayabilir.

Bizim dinimiz atalarımızın gelenekleri, yaşlılarımızın rüyalarıdır; ulu Ruh ve Reislerimizden gelir, halkımızın yüreğine kazınır.

Sizin ölüleriniz mezara girer girmez sizleri ve topraklarını sevmeyi bırakır. Yıldızların ötesine gidip unutulurlar ve hiç geri dönmezler. Bizim ölülerimizse onlara verilmiş bu güzel dünyayı hiç unutmazlar. Kıvrılan nehirlerini, yüce dağlarını ve zaptedilmiş vadilerini sevmeyi sürdürürler; yalnız bıraktıkları yaşayanları şefkatle özlerler ve sık sık onları avutmak üzere geri dönerler.

Gece ve gündüz bir arada olmaz. Dağ yamaçlarındaki sis kızgın sabah güneşi karşısında nasıl geri çekilirse, kızılderili de öyle kaçmıştır yaklaşan beyaz adamdan.

Ancak teklifiniz adil bir teklife benziyor; sanırım halkım bunu kabul edecek. Onlara ayırdığınız topraklarda barış içinde yaşamaya gidecek. Çünkü büyük beyaz şefin sözleri doğanın sesine benziyor. Geceyarısı denizinden içerilere süzülen yoğun bir sis gibi halkımın etrafını saran koyu karanlıktan sesleniyor ona.

Kalan günlerimizi nerede geçireceğimizin pek bir önemi yok.

FAZLA KALMADI ZATEN.

Kızılderilinin gecesi besbelli karanlık olacak. Ufukta tek bir parlak yıldız görünmüyor. Uzaklarda üzgün sesli rüzgârlar inli-

yor. Kızılderilinin ardına kötü kaderi takıldı artık. Nereye giderse gitsin zalim düşmanının yaklaşan adımlarını duyacak ve kıyametini karşılamaya hazırlanacak; tıpkı avcının adımlarını ardında duyan yaralı bir ceylan gibi. Doğup batan birkaç ay daha, birkaç kış daha... Ve sonunda bir zamanlar sizler kadar güçlü ve ümitli olan halkımın mezarlarının başında ağlayacak kimse kalmayacak.

Ama neden üzülelim ki? Neden halkımın kaderine inleyeyim? Kabileler insanlardan oluşur ve tek tek bireyleri kadardır gücü. İnsanlar denizin dalgaları gibi gelir, gider. Bir gözyaşı, bir ağıt, derken özlem dolu gözlerimizden silinip yok olurlar. Tanrısı kendisiyle arkadaş gibi yürüyen ve konuşan beyaz adam bile bu ortak kaderden ayrı tutulamaz. Belki de kardeşizdir her şeye rağmen. Göreceğiz...

Topraklarımızı alma teklifinizi düşüneceğiz ve karar verince size bildireceğiz. Ama kabul edecek olursak, şu anda ve burada birinci şartımı belirtiyorum: Her arzu ettiğimizde atalarımızın ve arkadaşlarımızın mezarlarını rahatsız edilmeksizin ziyaret etme hakkı verilecek bize. Bu ülkenin her yanı benim halkım için kutsaldır. Her yamaç, her vadi, her ova ve koru kabilemin acı ya da tatlı bir anısıyla doludur.

TAŞLAR BİLE

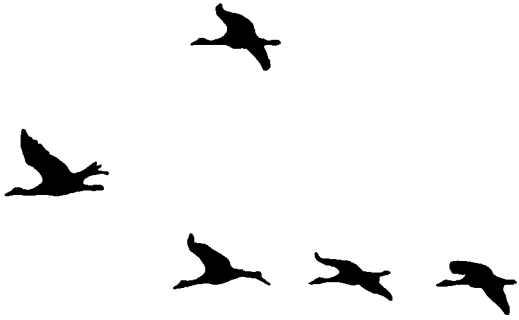
Sessiz sahilde ağırbaşlı yücelikleriyle güneşin altında dilsizcesine dururken, halkımın kaderiyle bağlantılı olayların anılarıyla titrerler. Ayaklarının altındaki toprak bizim adımlarımıza beyaz adamın adımlarına olduğundan daha büyük bir sevgiyle yanıt verir, çünkü atalarımızın küllerinden oluşmaktadır. Çıplak ayaklarımız bu sevgi dolu dokunuşun farkındadır, çünkü toprak halkımızın yaşamıyla doludur.

Bir zamanlar burada severek yaşamış ve artık adları unutulmuş olan yiğitler, şefkatli analar, neşeli genç kızlar ve küçük çocuklar, bu ıssız toprakları sevgiyle anarlar hâlâ.

Bu dünyadan en son kızılderili de yok olduğunda ve anısı beyaz adamlar arasında bir efsaneye dönüştüğünde, bu kıyılar be-

nim kabilemin görünmez ölüleriyle dolu olacak. Sizin çocuklarınızın çocukları tarlada, dükkânda, yollarda ya da ormanın sessizliğinde kendilerini yalnız zannettiklerinde, aslında yalnız olmayacaklar. Yeryüzünün hiçbir yerinde mutlak yalnızlığa ayrılmış bir yer yoktur. Geceleri, kent ve köylerinizin sokaklarından el ayak çekildiğinde, siz onların boşaldığını sanacaksınız. Oysa yollar bir zamanlar bu güzel toprakta yaşamış olan ve onu hâlâ seven esas sahipleriyle dolup taşacak. Beyaz adam hiç yalnız kalamayacak.

Beyaz adam adil olsun ve halkıma iyi davransın. Çünkü ölüler hiç de sandığınız kadar güçsüz değildir.

Kaynakça

Baudrillard, J.: *Tam Ekran*, YKY, 2001; Bohm, D.: *Quantum Theory*; Bohr, N.: *Atomic Physics and the description of Nature*; Buber, M.: *I and Though*; Crook, J.: *Mindwaves*; Chomsky, N.: *Medya Gerçeği*, Tümzamanlar, 1999; Dalai Lama: *Mutluluk Sanatı*, Dharma, 2000; Durant, W.: *The Story of Civilization: Our Oriental Heritage*; Feynman, R. P.: *Her Şeyin Anlamı, Yurttaş Bilim Adamının Düşünceleri*, Evrim, 1999; Frank, J. D.: *Overview of Psychotherapies* (der. *Gene Usdin*); Frank J.: *Synchronicity and You*; Geçtan, E.: *Kimbilir*, Metis, 1998; Geçtan, E.: *Varoluş ve Psikiyatri*, Remzi, 1996; Gleick, J.: *Kaos*, TÜBİTAK, 1996; Gleick, J.: *Genius: The Life and Science of Richard Feynman*; Heidegger, M.: *Metafiziğe Giriş*, Paradigma, 2001; Heisenberg, W.: *Physics and Beyond*; Ho, K. M. & O'Brien: *The Eight Immortals of Taoism*; Jung, C. G.: *Anılar, Düşler, Düşünceler*, Can, 2001; Krishnamurti, J.: *Freedom from the Known*; Krishnamurti, J.: *İç Özgürlük*, Yol, 1996; Lasch, C.: *The Culture of Narcisism*; Le Guin, U. K.: *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar*, Metis, 1999; Michel Serres, Ilya Prigogine ve Isabelle Stengers: *Order out of Chaos*; Oppenheimer, J. R.: *Science and Common Understanding*; Restak, R.: *Mysteries of the Mind*; Robins, K.: *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, Ayrıntı, 1999; Russell, B.: *Mysticism and Logic*; Prirogine, I.: *From Being to Becoming*; Russell, B.: *History of Western Philosophy*; Serrano, M.: *Jung ve Hesse: İki Dostluğun Anıları*, İlhan, 1999; Shah, I.: *Knowing How to Know*; Tangör, A.: *Psikoterapide Zamanı Yaşamak*, Evrim, 2001; Theilhardt de Chardin, P.: *The Phenomenon of Man*; Wardrop, M.: *Complexities*; Zohar, D.: *Through the Time Barrier*; Zohar, D.: *Kuantum Benlik*, Sarmal, 1998.

Engin Geçtan
Hayat

"Büyük kent insanının sık kullandığı uyuşturuculardan biri de hız. Aynı şey, telaşsız da aynı sürede yapılabilir, üstelik yapılacak şeye ayrılan zaman ve enerjinin bir bölümü seferberlik sırasında tüketilmeden. Ama hız, insanın içindeki boşlukla yüzleşmemesi için çağdaş normların da pekiştirdiği ve uyuşturucu niteliği kazandığında yavaşlatılması zor bir araç. 'Yaşamın amacı ölümdür' ilkesi doğrultusunda, her anı, aslında ne olduğu da pek tanımlanmamış bir sona bir an önce ulaşmak istercesine yaşamak. Ölçülen zamanın egemenliği, benliğimize mal ettiğimiz çalar saatlerden öturu ilk bakışta bize baş edilmez görünebilir. Ancak yaşantılarımıza dikkatle bakıldığında, pek çok şeyi, saati ayarlamış olduğumuz zamanda değil de 'eşref saati' geldiğinde gerçekleştirebildiğimizi görebiliriz. Trafik ışığı kırmızıya dönüşmeden önce yetişebilmek için seferberlik durumuna geçtiğinizde ya da asansörün gelmesini bekleyemeden merdivene yöneldiğinizde kazandığınız saniyelerin neden sizden daha değerli olduğu sorusunu hiç kendinize sordunuz mu?" - Engin Geçtan

Metis Tarih Toplum Felsefe
ISBN 975-342-365-9

